

R A S T

REVIJA ZA LITERATURO, KULTURO IN DRUŽBENA VPRAŠANJA

LETNIK XV, APRIL 2004, št. 2 (92) ISSN 0353-6750, UDK 050 (497.4)

VSEBINA

str. RAST št. 2 (92)

UVODNIK

Lačni in žejni ob preobloženi mizi 147 Milan MARKELJ

LITERATURA**Poezija**

Prvi sneg 149 Janez KOLENC

Januar 2004

Vonj host 150

Zazrt v svojo končnost

Sam s seboj 151

Drobna zadovoljstva

Kot veter 152

Razpoka 152 Marija KALČIČ MIRTIC

Ko je plapolala ljubezen

Tvoja koža diši 153

Ajda

Moje morje 154 Vlado GARANTINI

Stari kozolec

Pod pinijami

Mobilni čas 155

Temni akvareli 156 Rudi STOPAR

Kača zleze na nebo 158 Stanka HRASELJ

Proza

Sprehod 161 Nejc GAZVODA

Budalske 177 KRONIST

KULTURA

Poslavljanje 189 Jovo GROBOVŠEK

Srečko Kosovel, klasik in avantgardist 195 Marijan DOVIČ

Obnova Jurjeve domačije v Občinah 202 Dušan STRGAR

Slovenska kri za srbske brate 207 Marijan F. KRANJC

"Vse, kar je najbolj velikansko, se v Ameriki nahaja!" 216 Viktorija KANTE

NAŠ GOST

Življenja brez umetnosti si ne more predstavljati (Pogovor z akademsko kiparko Vladimiro Štoviček) 223 Milan MARKELJ

DOM
82
RAS

Duo 07/1984

DRUŽBENA VPRAŠANJA

Turistična cona po Kolpi in Gorjancih	233	Marko KOŠČAK
Reka Mirna na Dolenjskem	236	Maja TOPOLE

ODMEVI IN ODZIVI

Caričine amazonke v Slovenski filharmoniji	243	Gregor POMPE
Dolenjski plesalci na ljubljanskih odrih	245	Daliborka PODBOJ
Janez Evangelist in umetnica	247	Alenka ČERNELIČ KROŠELJ
Barva in prostor	249	Katja CEGLAR
Razkazovanja	250	Katja CEGLAR
Večnost trenutka kot ogledalo dveh svetov	251	Tatjana PREGL KOBE
Grški Feniks	254	Stane GRANDA
Spominki, muzej, prodajalna, turizem	256	Ivan KASTELIC
Končno zmagovalna barva Dneva D?	259	Tomaž KONCILIJA

GRADIVO ZA HISTORIČNO TOPOGRAFIJO

Dolenjska mesta in trgi v srednjem veku (17)	261	Boris GOLEC
--	-----	-------------

KRONIKA

Januar- februar 2004	270	Lidija MURN
----------------------	-----	-------------

Naslovnica je oblikovana iz plakete TOMAŽ (1993, patiniran mavec, premer 23,5 cm) in male plastike RASTLINSKI MOTIV Vladimire Štoviček

LAČNI IN ŽEJNI OB PREOBLOŽENI MIZI

Izjemno hiter razvoj informacijske tehnologije in njena uveljavitev na skoraj vseh področjih delovanja sta segla v vse pore našega žitja in bitja ter prinesla toliko sprememb, da smo jim še komaj kos - ali pa morda tudi ne več. Zdi se, da smo prišli do tiste kritične točke, ko pride do preobrata in se količina preobrazi v novo kakovost, s čimer pa ni rečeno, da je to preobrat na boljše.

Mislím predvsem na poplavo informacij, ki nas zaliva od jutra do večera, na ulici in doma, pri delu in v prostem času. Curlja in žubori iz poštnih nabiralnikov, radijskih in televizijskih sprejemnikov, mobijev, računalnikov, časopisov, knjig, brošur, revij, letakov, plakatov ... Toliko jih je in dostopne so na vseh koncih in krajih, da se v tem obilju preprosto ne najdemo več in smo vse bolj podobni lačnemu gostu, ki umira od lakote in žeje pri mizi, obloženi s tolikimi dobrotami, da se revež ne more odločiti, s katero bi začel.

Ta prisposodobni lačni gost je človek informacijske dobe, sodobnik, do kože premočen od informacijske poplave in z izkušnjo, ki ga uči, da je obilje pred njim navidezno, da je marsikaj od tega, kar se mu ponuja in se diči z videzom užitnega, pravzaprav ništrc, da je veliko dobrot v resnici neužitnih, če ne celo škodljivih, da si sicer lahko nabaše in nalije želodec do polnega, a bo ostal lačen in žejen, ker ne bo segal po pravem. In tako ždi za mizo in izbira, izbira, izbira ... do svojega konca.

Prisposodba je seveda močno preveličevana, a taka mora biti, če naj učinkuje in zdrami. Pritaknila se mi je z uvodnimi mislimi vred, ko sem se trudil, kako bi v primerne besede ujel jezljivo počutje, ki se me loteva zadnje čase, ko me za vsakim vogalom čaka kakšen nov časopis, nova knjiga, nova revija, nov potiskan papir in me - vajenega spoštljivega odnosa do vsega natisnjene - znova in znova vse pogosteje preseneti z vsebinsko revščino in iz dneva v dan z vse hujšo jezikovno nemarščino. Gre za spodjedanje sporočilnosti in razjedanje zanjo nujno potrebnega koda (knjižnega jezika kot vrhunškega kulturnega dosežka). V tem primeru se preobrat na slabše že dogaja. Informacijska poplava ne namaka naših polj za bogato rast, ampak spira plodno zemljo in ustvarja puščavo.

Milan Markelj,
odgovorni urednik

Vladimira Štoviček: SEDEČA, bron, višina 30 cm

Janez Kolenc **PRVI SNEG**

*Sneg z dežjem prši,
tišina drhteča šumi,
pesem žlebov,
žalost vetrov,
mirno, skrivnostno
zakriva plast se s plastjo.*

*Včasih ob šipe udari,
kdo zdaj rovari,
razcvetajo mrazne se rože.
Svet se spreminja,
sebe se jaz še spominja,
bela rjuha
prekriva telo.*

*Me stiska noč,
usiha moč.
Moč skrivne rasti
skrivaj mi šepeče:
Umreti ne smeš,
dokler še upaš,
da boš umrl.*

JANUAR 2004

*Mraz. Ovit v odejo,
iz odeje roka
po papirju
in senca za roko drsi.
Kdo piše?*

*Se duh kakega pesnika
norčuje iz moje samote?*

*Senca živi,
senca zasleduje
in čez planjavo
tuli tišina
iz moje samote.*

*Senca živi?
Senca zasleduje ...
In čez planjavo
tišine stopa nekdo,
ki ne živi
in prihaja iz neke teme.*

VONJ HOST

*S travnikov, iz hoste prišel sem,
malo utrujen, k poeziji me vleče;
ko prebiram,
me dolgočasje kot mahovina,
zažrta po starem, sprhnelem,
čudno diši:
Odpor ... Vse tako čudno,
črke so literarne ...
Prebiram angleško, francosko,
ameriško, rusko ...
vse antologije ... Vse dolgočasno.
Hočem spet doživeti
vonj host, sproščenost neba in zemlje,
in ne umirati ...
Naj bukev mi govori,
ne pa pohištvo iz nje.*

*Knjigo odpreti – sla pričakovanja.
Knjigo zapreti – kot bi na oder mrtvaški
sam sebe položil in sam si sveče prižgal.*

ZAZRT V SVOJO KONČNOST

*Nekdo trka
na vrata spomina.
Ne bom mu odprl.*

*Nekdo zvoní
na čar bolečine,
ne bom se oglasil.*

*Nekdo je pod oknom
medle svetlobe
kot slutnja.*

*Okno zaprto
in zatemnjeno.*

*Nočem nikogar,
za nocoj želim
biti zaklenjen
v svojo globino
dojemanja.*

*Čudnega,
nepoznanega
vsega.
Zazrt v svojo končnost.*

SAM S SEBOJ

*Na vrtu neskončnost vrtnari
in prižiga zvezde, cvetijo kresnice,
vihari z ognji daljav.
Planete ugaša in pesnike polni
v hrepenečih nočeh,
da vonje zvezd kot rože žele.*

*Vse rad bi dognal,
kaj, ne vem, le da bi zrastel
in videl in slišal ...
In groza me je
in mislim na mrtve,
ki vse že vedo:
je onkraj vsega razodetje
svobode
ali vkleščena nemost,
je brisanje vsega, vsega ...?*

Preblisk skozi duha.

DROBNA ZADOVOLJSTVA

*V vinogradu ...
Režem in vežem.
Cici cici ...
mrtve daljava budi.
Nekje v krošnji
skozi žarkovje
sončne svetlobe:
ci ci ci ci ...*

*Teloh, trobentice,
zvončki krog mene,
v tišino svetlobe:
ci ci ci ci ...*

*Spet si dočakal ...
Slutiš brstenje
popja v napenjanju ...?
Ci ci ci ci ...*

KOT VETER

*Veverica od veje do veje
meri višine.
Skače po deblih.
Sončna mrežasta svetloba
lovi jo.
In nanjo pogled
v notranjo mi gibkost polzi.*

*Polž po poti
počasi, počasi
za svojim namenom ...
Počasi, počasi
bo le prišel,
na pot je pač šel.
In moja zavest se jasni.
Nasmeh in s šojo pozdrav,
sicer nejevoljen, godrnjav,
pa vendar,
da se kot veter prenesem,
ljubeč trave in košenice
do pobeljenih hiš za ljudi.*

Marija Kalčič Mirtič RAZPOKA

*Slutim angele v razbežalnih oblakih, ki se skrivajo za luninim mrkom
in nama žugajo z diamantnim kazalcem ter se prerekajo s čudnimi
zlogi.*

*Vidim angele v belih sanjah, ki poplesujejo v razpokanem stropu in
odklimavajo v najino sopenje.*

Čakam angele, da bodo molili iz starega brevirja črko za črko.

Vmes živim življenje.

KO JE PLAPOLALA LJUBEZEN

*Ko je plapolala ljubezen, sem sanjarila
bele oblake in si gladila dolge lase.*

*Ko je plapolala ljubezen, sem se hladila
v tvojih zenicah in se utapljala v vrtincu
bruhajočega vulkana iz mojih prsi.*

*Ko je plapolala ljubezen, je cvetela pomlad
in so bili ljudje prijazni.*

*Ko je plapolala ljubezen, so bile sanje sanjave
in v žitnem polju je poplesaval veter.*

*Ko je plapolala ljubezen, se je ustavil čas,
ker si me stisnil k sebi.*

TVOJA KOŽA DIŠI

*Tvoja koža diši po školjkah in morski travi, po mivki in
posušenem mulju, po soli, prilepljeni na dlačice.*

*Tvoja koža diši po jabolčnem gelu za prhanje, po milu
iz marelic, po vodi, ki je spenjena slekla vonj po tvojem potu.*

*Tvoja koža diši po deodoransu za moške, po mehčalcu v tvoji
srajci, po razpoloženju, ki ga oblečeš v drugo jutro.*

*Tvoja koža diši, kako nenavadno diši, ko se približaš s prvo
večerno senco.*

Tvoja koža diši in moja koža diši.

AJDA

Rjava gruda.

*Polja se preoblečejo sredi poletja. V sopari dihajo.
Skozi rjave škrge. Traktorji branajo vijugaste grude.
Sejalec hodi s hitrimi koraki.*

Kot tepih.

*Polja se sramežljivo pokrijejo v zeleno. Veter priklanja
kljubujoče bilke. Razbohotene se pobarvajo v lila odtenek.
Njive mojega otroštva doživljam v prividih.*

Beli pajčolan.

*Polja se samozavestno spogledujejo s prvimi septembrskimi
meglicami. Beli cvetovi šepetajo mimoidočim. Roža ajde levi
poslanstvo zorenja.
Korake v nekoč priklicujem.*

Okušanje.

*Polja prostrana. Deklica v drobnem telesu,
poskakujoča med jesenskim žitom, tre črna
zrna in med mlečnimi zobmi okuša bela semena.
Njive z ajdami, izginule utrinke iz otroštva, prelistam.*

Vlado Garantini **MOJE MORJE**

*Sonce na visoki preži
frčka zlate pentlje,
iz morskih valčkov plete
srebrno sive mreže
in jih poredno privezuje
za bele kamne na obrežju,
z bronovino polt naliči,
zenice obarva z višnjevo sinjino.
Doma, potem, še dolgo še dolgo
dišim po sivki, oleandrih, rožmarinu,
med barkami posedam, školjkami, galebi,
in iz sivine puste sijajo primorsko topli
akvareli, pasteli in akrili.*

POD PINIJAMI

*Umaknjen
v brezčasni čas poletja,
pod zelenimi senčniki
mogočnih pinij,
poslušaj zbor skržatov razigranih.
Misli lenobno paseš po brežinah,
kjer morski pršec
v sipki mivki tke
srebrno bele čipke.
Svet se ti srhljivo zoži,
skozi dremez otožno tipaš
sivo modre dalje.
V tišini ščebeta
skrivnostno morje.*

STARI KOZOLEC

*Ob poti moje mladosti stoji,
star, vegast, s plesnivo škopo krit
in živo zelenim mahom obrasel.
V njegovih oknih se sončijo
mamina žita,
mrva diši z očetovih košenin,
ob črvojednih stebrih sloni
utrujeni plug,
na ramah mu čepi škrbasta brana.
Izpod napša nategneta junca spočita
velik lojtrnik vonjave otave
in na zlizane late zvečer
z očetom obesiva znucane kose.
Zdaj domačijo sodoben*

Vlado Garantini

*betonski toplar krasi,
lesenega so podrli,
a v meni živi
tisti stari, vegasti,
s plesnivo škopo krit,
z živo zelenim mahom obrasel
in z veliko poezijo v nedrih.*

MOBILNI ČAS

*Počasen si, prepočasen,
teka ne zmoreš več,
informacijski čas te prehiteva
po levi in desni,
fifota z mobilnimi perutmi,
v njegovih nišah gnezdi
požrešne potrošniške ptice,
vse druge ptice
je treba zatreti, pobiti;
seje gensko spremenjena semena,
rojeva nove izme in spake,
z globalnimi kleščami davi
arhaična tihožitja,
za mlade ustvarja
srhljivo moderno romantiko.
Ti pa ostajaš na robu,
v glavi ti šklepetajo
črepinje nekdanjega časa,
vlečejo te navzdol,
da si težak, okoren, prepočasen
in nesposoben hitrega
zasledovalnega teka.*

Slutim
kje so
tolmuni neba
vem
da tja odhajajo
sestreljene ptice
zgrela drevesa
pohojeni hrošči
izpraznjene polžje hišice
tja se umakne
iztečeni čas
od tam prihajajo
trebušasti oblaki
tam je
sončeva mladost

Kipijo
megleni stebri
na
oni strani
časa
resničnost sama
izgubljam
svojo
seno
sonce
pada
iz
gnezda

Nebo je nebo
tam
se barve
končajo
tam
se ujamejo
odsevi
tam
se ugnezdijo
sanje
tam
se začenja
mir

je nebo nebo
če ni
sonca

V
zatilju
gričev
spotegnjen
oblak
hitijo žnizi
trenutkov
dlan

v
pesku
žerjavica

v
očeh
zid
teme
solze
ne
dohitevajo
žalosti

Kako so glasni
kriki v tišini
kako je glasno
prehajanje
svetov
koliko jih kriči
v bolečini
vrvohodci
z oblakov
spuščajajo
na portale
papirnate ptice
razmočene
od solza
se ne dvignejo
več

Obrani
vinogradi
odmrlo
listje
zlatih
barv
pada
v zeleni žamet
črne
mreže
plapolajajo v vetru
pajčolani
žalosti
nekje
okoli
lazi
minevanje

Stanka Hrastelj KAČA ZLEZE NA NEBO

Ponatiskujemo pričujoče pesmi, ker so bile v prvem natisu objavljene brez razmika med posameznimi pesmimi. Avtorici se za neljubi poseg tiskarskega škrata opravičujemo.

*Kača zleze na nebo,
požre zvezdo,
mi požre trebuh,
z repom se dotika mojega jezika.
Vse poti, moj Bog, vsi stih
ledeniki.
Čeprav je rekel, da je čutil
dotik, ki ga je poljubil s tolikšne razdalje
nežno na oči.*

*Čutil, da sem tedaj drhtela, je rekel,
kot ikona, ki je šla na grško goro,
bela suknja, do tal čista,
ki ničesar ne ve o spominjanju,
ničesar o pozabi,
še o svojih obrveh,
s kakšno lahkostjo jih srna
stori bridke,
ničesar o krogih,
ki jokata tik pod njima.*

*Smejati se v slabem vremenu,
opravičiti se povešenim očem,
ker so gledale to lepo telo,
in ne storiti nič
glede tega,
niti sanj.*

*Po stenah risati ozvezdje,
si narisati srečno prihodnost,
in te prisoditi sebi.*

*Boš prišel nekega jutra,
preden se zamenja obzorje,
preden iskanju otrdi zapestje
od mahanja v slovo?*

*Zrcalijo se,
odsevajo, neprehojene, nezačete
na moji koži,
kot brazgotine, nastale po ugrizih.
Ljubezen, ljubezen gre
mimo,
se oddaljuje
v prosojni svetlobi.*

*Takšna, ranjena,
sva šla narazen,
na dvoje vsak.
Sledovi burje, vtetovirani na gležnjih.*

Zares,
mesec je bil nocoj zlat,
nato je padal med bore.
Niso ga prestregli
z vejami, ko je strmoglavljajal vanje,
po skorji,
po iglicah, vse do njihovih src,
zaljubljeni v barve, ki so jih nosili čez dan.
Zares,
z mano je še huje.
Glasovi večera,
črički, spomini, vlak od daleč, veter,
dež, ki se je hotel držati za roke,
živalce, ki so to vedele in se razbežale.

Vsa naša leta so leta otroštva.
Način, kako umiraš.
Kako odpenjaš, sanjam
gumbe in si jih pritisneš na golo kožo.
Način, s katerim vstopiš v temo.

In se vprašaš: Na kateri dlani že,
na kateri črti je zapisano upanje?

Razlogi, da ga iščeš.
Način, kako razmikaš prste.
Vse, kar pade na zemljo.

Ne moreva se zediniti o tem, kateri mesec
je bil težišče prejšnjega leta. Zima

je bila trda od apna in udobja ves čas.
Kakšen pomladni, knjige
so se odpirale hitreje kot brsti.
Svet je postajal pregleden in ljudje
očitni, življenje razložljivo.

Nekaj časa, s prihodom poletja
je vse postalo motno.
Spoznala sva se avgusta,
večeri so dišali po jazzu in pivu.

Zagotovo ne jesen, bila je črna luknja,
bila je razlog za klanje, lepljiva
od cvetličnega medu, golote in preživetja.

Pogovor zlagava po kupčkih, razporejava jih
po točno določenih poljih šahovnice. Pomena
najinega početja ne prireja za zunanji
svet. Itak naju ne jemljejo resno.

Stanka Hrastelj

*Na kolenih se nama nabirajo drobtine
piškotov in madeži od čaja.*

*Zdaj se mi dogajajo stvari, ki so jih
škorpijoni nosili na čelih, nešteto sveč
je dogorelo. Očeta ni bilo nikoli zraven,*

*a njegova prisotnost je vse stvari naredila
svečane. Zato sem najinemu odnosu primešala
vročo čokolado, drugi počnejo to skrivaj
ali pa sploh ne, na minevanje pa ne
vpliva. Šele zdaj sem opazila ...*

*Svoje ime sem že odslužila, zamenjala
bom hišo, v katero hodim dihat.
To ni, da ga ne ljubim. A on me?
Je sploh razmišljal o tem?*

*V resnici ga ne poznam,
o njem ničesar ne vem, ne sprašuj,
če ga iščem v drugih moških.*

*Nekako vedno izberem norost
in si obuvam premajhne podkve za na ples.*

LITERATURA
Rast 2 / 2004

Nejc Gazvoda **SPREHOD**

Kratka zgodba

Ko je počilo, se nisem preveč ustrašil.

Vse skupaj je bilo kratko, kot bi počil balon, ko se malce sicer zdrzneš, ampak veš, da je bil samo balon. V Zagrebu so me nekoč posrali trije golobi na trgu Bana Jelačića, ko je top na vrhu gradu ustrelil ob dvanajsti uri. Cela jata je histerično poletela v zrak in grulila, od strahu pa jim je očitno popustila tista debilna kloaka. Ja, bil je take vrste pok, ki sicer splaši golobe, ampak kakšnih večjih, inteligentnejših živali, kot je recimo najstnik, pa niti ne.

Drevo sem si lahko ogledal, počasi se je približevalo, lubje je imelo zelo hrapavo, kot debele gube na stari ženski, ki se primaje mimo tebe po cesti in ob pogledu nanjo odrineš misel, da bo tvoja punca nekoč taka, ter prijazno pozdraviš. Drevo pa je čisto počasi prihajalo bližje in spomnil sem se sestre, ki je plezala po domačem orehu in lomila veje in jih metala vame, jaz pa sem jih metal nazaj, a se je vedno izognila, spretna mala opica. Samo naglas se je smejala in pokazala nazobčana mlečna sekalca. Plezala je tudi po strehi naše hiše, in ko sem se učil v svoji sobi, sem slišal nad sabo bobnenje in takoj vedel, da zopet zganja norčije. Ni me motilo, čeprav je bilo mammo na smrt strah, še posebej zato, ker je nekoč pred njo padla s strehe v gosto grmovje. Nič ji ni bilo, samo rahlo se je popraskala po komolcu. Dedek pa je vsake toliko časa padel v paniko in kričal: »Podgane, podgane umazane,« ter s šibrovko tekal okoli hiše. Takrat je očetu prekipelo in je sestro za ušesa zvlekel dol, ona pa je tulila tako, da je dedek začel glasno vpiti: »Jazbeci, jazbeci!« in še hitreje tekal. Oče jo je nato zaprl v sobo, kjer se je zarinila v blazino in tulila do onemoglosti. Nekaj časa je bil tako mir, vendar nikoli ne prav za dolgo – divjega duha se ne da zatreti tako zlahka. Nekoč sem se ji celo hotel pridružiti, pa nisem prišel dlje kot do polovice lestve. Višina, ah ta grda višina. Mala pa se mi je s strehe smejala tako na glas, da so naju odkrili. Skupaj sva tulila v blazino.

Spomnil sem se, da sem pustil prižgan računalnik in najbrž tudi luč v sobi in da bo vse narobe, drevo pa je šlo še malo bližje. Obšla me je prijetna zaspanost, podobna tisti, ko se po napornem dnevu v šoli malce zlekneš na sedežno in kinkaš pred televizijo. Samo nisem zaspal. Oči sem imel odprte. Drevo je bilo še malce bližje in sedaj sem že lahko videl večje razpoke očitno starega lubja.

Naenkrat sem postal besen – radio ni več delal. Pa ravno najboljši del Immortality je bil, ko se McCreadyju čisto odtrga in izvede tak solo, da vsakemu pravovernemu ljubitelju Pearl Jamov privabi solze v oči. Take male stvari me najbolj razjezijo, ker so ljudje neobzirni, ko tri minute čakaš na svoj najljubši del pesmi, potem pa nekdo pritisne gumb stop ali se začne kaj dreti. Ponavadi sem potem jaz tisti čudni: »Saj lahko poslušáš še enkrat!« Ne, ne morem. Takrat je bil setting nekaj posebnega, sedaj pa je vse skupaj okuženo. Kot bi hotel izjemno okusno hrano jesti na javnem WC-ju. Ne gre. Za popoln užitek mora ustrezati vse.

Vendar ne samo, da ni bilo glasbe. Bila je čista tišina, ampak ne-realna – vakuum tišina. Postal sem malce boljše volje, ker je najbrž radio delal, samo jaz ga ne slišim, ker ne slišim tudi ničesar drugega. Nič hudega. Važno, da dela.

Iz nekje je prišel dim, mogoče pred mano, kajti nisem videl ničesar več in raje sem zatisnil oči, vendar sem se znašel v grozljivi temi in raje sem jih odprl, a videl nisem ničesar več, samo kar naenkrat sem vse vonjal, vse je udarilo naenkrat. Vonj po dimu, vonj po zažganem, nekaj mi je začelo močit obraz.

In še en vonj je bil naenkrat prisoten. Spomnil sem se ga z dopustovanja ob obali, ko sem se zgodaj zjutraj pijan vlekel domov skozi borov gozdiček. Vonj po smoli. In tik za njim je prišel nov, ki pa je bil tokrat tudi na koncu jezika, ne bil je okus. Slan, kovinski okus, okus zobozdravnika in okus rane na prstu.

Okus krvi.

*

Cesta se je bleščala v rdeče modri barvi luči policijskih in reševalnih vozil, ki so obkolila moj avtomobil. Debela, majhna policajka sta stala malce stran od mene, s ščitnika modrih kap jima je voda curljala na zapisnik. Bila sta videti precej poklapano, tistega res majhnega, ki je bil nekako za pol mene, je očitno zeblo, in rahlo se je tresel, kot kup žolce. Opogumljajoče sem se mu nasmehnil, vendar se ni nasmehnil nazaj.

Stopil sem do svojega avtomobila. Še pred kratkim je bil modre barve, sedaj pa je bil zaradi vse zmečkanosti nerazpoznaven. Saj je imel še lep kos zadnjega dela, ampak barve kar ni bilo videti. Nasploh se mi je zdelo, da barve črpam samo še iz spomina, ko točno veš, kako je kakšna stvar videti oziroma to pričakuješ. Zavajajoče.

Zdravnik in medicinski tehnik sta bila v rdeče-beli barvi s črnimi našitki, najbrž. Na obrazu se jima je risal izraz, ki je bil mešanica globoke osebne prizadetosti ob vsaki nesreči znova in trdega pogleda, ki izdaja, da je to navsezadnje samo služba. Globoko sem ju spoštoval. Dan za dnev držati človeško življenje v rokah in gledati, kako ti polzi iz dlani, a kljub vsemu stisniti pesti. In vztrajati.

Iz daljave se je zaslišal zvok siren in velik gasilski kombi se je primajal po luknjasti cesti. Ustavil se je tik pred mano, tako da sem lahko vohal bencinske hlape, ki so puhteli iz motorja. Iz kabine sta skočila gasilca v bleščeče rdečih kostumih, eden je imel opasano ogromno žago. Bila sta v polni bojni opremi in nisem mogel kaj, da se ne bi nasmejalo. Vse skupaj me je spominjalo na burlesko, ko gasilec prileti na vaško veselico in začne gasiti vsepopek, na koncu pa se spotakne ob lastno cev. A tokrat ni bilo tako; to mi je bilo jasno, ko je gasilec vključil tisto ogromno žago; vsi so se malce prestopili, zdravnik je prekrižal roke in se rahlo stresel. Zobje žage so začeli svojo pot v najbolj zverženem delu avta, vozniški kabini. Iskre so letele v nebo in žila na gasilčevem vratu se je napela, jezik mu je silil skozi redke zobe in nos mu je postal še bolj rdeč. Dež je sedaj že prav epsko brizgal in kaplje so bile tako velike, da je najbrž vsaka posebej imela svoje ime in domači naslov. Luči pa so kar naprej bliskale, sirene pa niso več tulile; no, mogoče so, ampak žaga je bila preglasna. Kovina je pod njeno močjo hreščala in se upirala, pravzaprav je kričala, kot bi kričal gromozanski mačji mladič, ki ga vlečeš za rep. Policaj poleg mene se je obrnil k svojem kolegu in rekel: »Kaj se sploh trudijo. Poglej, kako je zmečkano.« Kolega je samo prikimal in nepremično strmel v ples isker.

Čez čas se je kovina vdala. Zdravnik in tehnik sta se približala gasilcu, ki je zadihan izklopil žago. Spogledali so se. Zdravnik in

gasilec sta nato poprijela vsak z ene strani in začela odstranjevati odrezan del. V pesmi škripanja in sopenja se je pločevina umaknila in z zmečkanega sedeža se je prevrnilo truplo. Zdravnik je v trenutku spustil pločevino in pokleknil, tehnik pa mu je prinesel kovček, iz katerega je vzel nekaj pripomočkov, ki jih nisem poznal. Tako je minilo nekaj časa. Najbrž. Sam sem malce postopal naokoli, vendar me je radovednost kmalu premagala. Nikoli še nisem videl trupla ali pa vsaj umirajočega človeka. Nekaj groteskno privlačnega je na tem. Previdno sem stopil poleg zdravnika in počepnil.

Nenavadno je videti svoj obraz v kaši kosti in mesa. Zobe sem imel nekje v malih možganih, eno oko je bilo vprašanje kje in vame je zevala črna odprtina. Ampak sem se prepoznal. Svoj obraz prepoznal podobno kot glas. Ohrani nek ritem. In ritem obraza je bil zagotovo moj. Čakal sem, dokler niso uredili vse potrebno. Nekdo je nekaj slikal, komunalci so odpeljali moje truplo. Ostal sem sam, dež me je močil naprej. Luči so izginile in cesta se je pogreznila v temo.

*

Prvi postanek sem naredil pri rdečem kiosku ob železniški postaji, ker sem imel občutek, da me bolijo noge, in ker mi je dež lil v oči, nisem mogel niti misliti. Naslonil sem se na zadnjo steno in si objel kolena ter se z glavo rahlo trkal, tako da je donelo. Poskusil sem nekaj ritmov svojih najljubših pesmi, vendar sem ugotovil, da se z ritmom ne marava, in sem odnehal. Mimo mene je čez nekaj časa pribrzel vlak in me osvetlil z lučmi; zatulil je, kot da je videl to zgrbljeno postavo, vso krvavo in blatno, nato pa nemoteno tresel tla naprej in nadaljeval pot kdo ve kam.

Deževati je počasi ponehalo. Tema je tako še bolj pritisnila name. Dan je bil naenkrat najbolj neznana in oddaljena stvar, kot da še nikoli nisem dihal ob svetlobi, v pljučih me je stiskalo in s prsti sem grebel po blatu. Začel sem jokati, pravzaprav histerično tuliti, z glavo sem se zarival v noge in se na koncu prevrnil na bok, še vedno objemajoč kolena. Blato mi je napolnilo uho.

Toliko o ponovnem rojstvu.

*

Sara.

Spomin nanjo je udaril kot nevihta. V kuhinji njene mame, ko sva sedela za mizo in se delala, da poslušava blebetanje o mesnih kroglicah, a rdeče-bel karirast prt je komaj zakrival, ko se je moja levica pogumno borila za pot pod Sarino krilo, ona pa se je grizla v ustnice in bila popolnoma rdeča v lica ter sunkovito premikala kolena in butala v masivne lesene noge stare mize.

V njeni sobi sem ji vedno brskal po predalih in razmetal tangice, ona pa je vreščala, da ne smem vdirati v njeno zasebnost, vendar se je že naslednjo sekundo smejala in se mi pridružila. Skozi okno njene sobe sva dostikrat strmela v gozd in ob lepem vremenu sva hodila na dolge sprehode. Takrat sem si vzel čas zase in je nisem dobro opazoval. Bila sva večinoma tiho. Ti sprehodi so bili nenavadni.

V knjižnico sva se hodila učiti. Kavalirsko sem ji nesel kup knjig, ki jih je potrebovala za referat o krvi; trombociti, levkociti in te zadeve. Kot kakšen zagret medicinec sem komaj gledal čez goro v svojem naročju, po cirkuško sem se zibal proti najini mizi, Sara pa se je smejala s tistim gromkim smehom, zaradi katerega sem jo sploh prvič

pogledal in se nato trikrat zaljubil – v njene oči, lase in rdečo majico z belim napisom 69, kamor mi je največkrat zahajal pogled zaradi enega piva preveč. Knjige so se pričele nevarno zibati in v loku sem zgrnil po tleh in z glavo butnil ob rob mize, v trenutku mi je postalo vroče. Sara pa se kar ni nehala smeјati, skočila je s stola in počepnila k meni in začel sem se režati kot nor in poljubila sva se, ljudje pa so stali okoli in čudno gledali mladi par z razbito arkado, ki se mečka na kupu strokovne literature.

Ko sva se končno odlepila, se je s prstom rahlo dotaknila rane in trznil sem, ona pa se je nasmehnila.

»Vedno si spreminjal teorijo v prakso,« je rekla in mi pred očmi pomahala s knjigo, ki je imela na naslovnici krvno celico pod mikroskopom.

»Praksa je bolj zabavna,« sem odgovoril in jo še enkrat poljubil.

*

Praksa je bolj zabavna.

Ne morem verjeti, kakšne traparije sem kvasil. Znal sem blebetati iz dneva v dan in brez tega nisem znal preživeti, blebetanje je bilo kruh in mleko. Z jezikom sem si utiral pot. Sara je nekoč rekla, da z jezikom delam čudeže; seveda se nisem zadržal pametne, očitne prepotentne moške asociacije na oralni seks. Besede sem večinoma tolkel v prazno, samo malce spretnejše kot drugi. V resnici sem vedno želel narediti spremembo in spremeniti človeka, svoje vrstnike, kot urbani don Kihot, ki ima namesto onega neumnega pomočnika televizijo in namesto kobile mamin avto. Vsake toliko časa sem prišel na to misel, a sem jo kmalu opustil. Za vsako moraliziranje bi si namreč zaslužil kamen v jajca. Moje misli so sicer begale v vse smeri, raziskovale tista področja, kamor se telo ni upalo, področja racionalnega mišljenja, uspešnega delovanja, zdravega življenja, koristnega udejstvovanja. A okoli sem hodil čisto drugačen, kot je nakazovala nevihta v moji glavi. Kaj mislijo drugi, je bilo vseeno. Vedel sem, da so moje misli ostreјše od vseh, ki jih poznam. To me ni bilo strah pokazati. Kdaj, ko sem sedel v lokal, okoli mene pa je divjalo življenje, sem začutil ta tihi tok misli ljudi okoli mene, ki bega v druge smeri, začutil sem željo po spremembi in željo po pobegu. Samo kaj, ko je miselni svet ločen od stvarnega, in realizacija je težka. Tako so misli mase mladih premetavale vse kaj drugega kot cigarete, alkohol in travo; a misli je z uničevanjem telesa lažje preslepiti, kajti misli nikoli ne lažjejo, zato jih je treba krotiti z induciranjem stvarnosti. Starši in strokovni delavci, ki moralizirajo in spletkarijo in sovražijo današnjo divjjo mladino, bi se morali prekleto zamisliti in popraviti napake, dokler še lahko, kajti mi smo preprosto v tranzitu – hočemo osvoboditi um, a ga uničujemo, ker je tako lažje, ker tako slišimo govoriti starše, ki kolnejo čez državo in cerkev in sosede, politike, ki nam gnusno lažjejo v obraz in si v lase prostitutk brišejo krvave roke, učitelje, ki vedo manj kot mi in delajo narobe, kljub temu da učijo drugače, duhovnike, ki kršijo tisto, za kar so se zavezali vse življenje. Tega nočemo sprejeti, a moramo, razbeljene palice stvarnosti se nam pridno zažirajo v glave in gasimo jih s tem, da smo sporna mladina, polna drog, norih idej, divjih prepričanj, drugačnega pogleda. A slej ko prej nas vse to premaga in odrastemo v novo generacijo kovačev, ki kuje poglede na svet po meri tistega, kar so prej najbolj zavračali. Kako se vse prekleto spremeni. In na koncu se zažremo v zemljo in

mogoče takrat osvobodimo um, a je prepozno. Takrat imamo ideje in hotenje izražanja, a stvarna orodja za dosego tega cilja so nam vzeta, požrejo nam jih črvi. Življenje ni kurba, kurba smo mi, življenje pa je stranka, ki nas neprestano jebe.

A vse to trenutno ni imelo smisla. Zopet sem nalagal v prazno. Blebetal sem, a potihem. Kajti pošteno povedano, nisem imel pojma, kje sem in kaj se z mano godi, kje potujejo moje misli in kdo sliši moje besede. Nekaj težkega se je začelo zažirati vame.

*

Počasi sem hodil po robu ceste in začelo se je daniti. Asphalt je bil še vedno moker. Oblaki so se počasi razkadili in so se kot tona malce umazane vate kotalili po nebu. Visoka trava na moji levi je šumela v rahlem vetru in spomnil sem se na otroke, ki se lovijo v rži, ki se hihitajo in ščipajo, deklice si umažejo krilca, fantki pa raztrgajo hlače in kažejo vrste belih, komaj spočetih stalnih zob. Tako sem prvič občutil resnično žalost zaradi tega, ker sem zapustil stvarni svet. Zaradi igre, ki meša primarna čustva z neverjetno nežnostjo. Zaradi življenja, ki bo to šele postalo. Naenkrat sem grozno pogrešal peskovnik, kajti ni bila stvar v tem, da sem odrasel – to mejo sem prestopil in nobena sociologija mi tukaj ni znala povedati, v katerem življenjskem obdobju sem. Samo počutil sem se grozno. Čas mi je nehal minevati, noge me niso bolele, nisem bil ne lačen ne sit, ne žejen ne napit, ne žalosten ali vesel, ni me ne zeblo niti mi ni bilo vroče. Grozen je občutek, ko zgubiš stvarno telo. Dlani sem imel kot megla, in če sem si šel z roko skozi lase, nisem čutil ničesar. A to ni bilo nič v primerjavi s tem, da me je bilo groza, če bom pozabil, kako se joka in smeje. Vendar tudi groza ni imela stare oblike. In bil sem tako sam. Včasih sem si želel živeti večno, kot vsak mlad neumnež. Sedaj sem si želel samo minevati. Želel sem si umirati. Vendar ne umreti, tako kot sem. Samo ne umreti.

Cerkev v daljavi je stala osamljena kot bojevnik sredi bojnega polja, z zvonikom kot ostro sulico. Rdeča streha se je svetila, sprana od dežja. Vrtovi so obdajali majhno dvorišče, kjer je bil parkiran bel avto. Pospešil sem korak. Začutil sem neko malce perverzno zadovoljstvo in pričakovanje. Po filmsko sem si predstavljal, kako s težkim korakom priletim pred oltar, si popravim lase z oči, pa čeprav imam trenutno čisto kratke, se ironično zazrem v turobno podobo Jezusa na križu, po kavbojsko potegnem šmrkelj in mastno pljunem ter kot prehlajeni Clint Eastwood izjavim: »Kje so *zdej* tvoja nebesa, jebač?« To me je spravilo v malce boljšo voljo.

Mogoče pa niti ne bo tako slabo. Še vedno bom lahko gledal filme in v kino bom hodil zastonj, lahko se bom prikradel mladim lezbijkam v spalnice in užival v predstavi. In mogoče bom lahko končno odpotoval v Mongolijo, kamor si želim vse od takrat, ko sem izvedel, da je riganje za omizjem izjemno vljudna gesta. In kdo ve, kaj bo, ko pridem v mesto. Mogoče pa nisem sam. Mogoče nas bo polno. Saj ne morem biti edini, ne? Najbrž obstaja kakšen prostor, imenovan recimo »Umrli, pridite sem!« ali »UPS!«, kjer se ga žura do onemoglosti in se razpravlja o tem, ali si avtomatsko upravičen do oralnega seksa na ukaz, ker umirajočemu se izpolni vsaka želja, kaj šele mrtvemu!

V evforiji sem priplesal do cerkve in naenkrat sem se popolnoma umiril in nehal histerično razmišljati. Pred masivnimi lesenimi vrati, v katera sem tiho zrl, mi je glavo napolnila praznina. Čeprav te

praznine nisem občutil na ta način, sem vedel, kaj je to. Strah. Bilo me je strah.

*

Vera, ki uči nesebičnega razdajanja in pomaganja pomoči potrebnih, se košati v razkošnih stavbah, medtem ko pred njo breznogi berači, naslonjeni na veličasten omet, upajo, da jih gangrena vsaj še nekaj časa ne bo obiskala. Vendar nas vse to neverjetno bogastvo, ki kipi z oltarjev, ikon, prižnic in vitraža, še bolj prepričuje, da pa je res nekaj na tem; da ne bi nihče zmetal take količine denarja za nekaj, kar ne obstaja. In veličina nas navda s spoštovanjem. Hlad leže na nas iz kamnitih obokov, nad nami se vije z resnimi, bradatimi obrazi poslikana ladja in tistih nekaj korakov do oltarja se zdi kot pot v večnost, v večnost zlatih kelihov, debeluščkov s frfotajočimi krilci in lučmi, luči so vsepovsod. Vstopiti v cerkev je kot stereotipen tunel luči v večno življenje. Cerkev je demo program nebes.

Ko sem stal na mrzlih tleh vaške cerkve, sem vedel, da se ne bom tako lahko izvil iz vsega tega. Šele sedaj sem se zavedel, da sem v riti. V stavbi, ki manifestira čustva, me je poplaval val razuma. Zavedel sem se, da ne vem, kje sem, ne vem, kaj bo z menoj, kje bom spal, kam grem, kaj sem, kako sem, kdaj sem. Vsa vprašanja, na katera človeštvo bolj ali manj uspešno odgovarja svoj celotni obstoj, so se zgrnila name. In praznina v želodcu, tisti občutek, ko je nekaj hudo narobe, je bil naenkrat tu. Kljub hladu sem se začel znojiti in črne lise so mi udarile pred oči. Začel sem se tipati; z roko sem si šel prek obraza, skozi lase, po srajci, dlan sem porinil v žep, z drugo roko sem se praskal po vratu in zgrabila me je popolna histerija. Vrgel sem se na kolena in začel tuliti kot žival, zvok se je odbijal od hladnih sten in bil sem tako prekleto majhen pod velikanskim zlatim lestencem, ki je bil razmazan od mojih solza, in z leve in desne sta vame strmela kamnita kipa, brezčutna, kot sem bil sam, samo onadva tega nista čutila, jaz pa sem to vedel, ampak sem vseeno jokal. In tudi ultimatna človeška tolažba, da tudi če vse izgubiš, imaš sebe, tu ni prišla v poštev. Imel nisem ničesar in zaželel sem si, da bi imel vsaj kaj izgubiti. Pa tudi tega ni bilo. Ničesar. Zakopal sem glavo v dlani in hlipal. Tu bom ostal, sem si mislil. Tu bom ostal in nikoli več se ne bom premaknil.

»Lahko jokaš to je dobro. Zelo dobro.«

Glas je v moji glavi zadonel kot top in zdrznil sem se, hotel sem vstati, pa sem klecnil in se z dlanmi komaj ujel. Vsa kri mi je stekla v glavo. Nisem se upal pogledati nikamor in zrl sem v tla, preveč prestrašen, da bi gledal kam drugam.

»Bog?« sem čisto tiho šepnil.

Zaslišal sem rahel smeh.

»Do sedaj so mi tako rekly samo ženske, pa še to ne čisto vse.«

Dvignil sem glavo. Čisto v prvi klopi ob robu je sedela postava, ki je imela na glavi nenavaden klobuk, ki je spominjal na veliko cvetlico. V klopi za njo je sedel lastnik glasu, ki je bil z roko naslonjen na klop za sabo in me gledal. Čeprav sem skozi zaveso solz in v temni cerkvi videl slabo, sem razločil prijazen obraz fanta moje starosti. Počasi sem vstal in samo strmel vanj. On pa se je nasmehnil in mi s kretnjo pokazal, naj že enkrat prisedem. Globoko sem vdihnil in mešanih občutkov in težkih korakov zakorakal proti, vsaj tako sem upal, kakšnim odgovorom. Vprašanj sem imel zadosti.

Jero je bil moj prijatelj. Najboljši prijatelj, kajti bila sva si tako različna, da sva tvorila dva pola in eden brez drugega niti dihati nisva mogla. Razlikovala sva se po reševanju problemov - Jero je ponavadi rajše nagnil iz kozarca piva in se zasmeljal, jaz pa sem vedno lazil po vseh možnih poteh do cilja, čeprav sem se večkrat kapitalno izgubil. In ko sem kdaj tako vpil nanj zaradi njegove brezbriznosti, se je samo nasmehnil, puhnil iz cigarete, ki jo je vedno imel v koticu ust, in rekel: »Če boš življenje jemal preresno, stari, boš kmalu sral limone.« In tako sva se režala do onemoglosti in pozabil sem, kot se je kasneje skoraj vedno izkazalo, čisto nepotrebno zamero.

Jero je bil moja nasprotna stran, druga stran kovanca. Moje včasih popolnoma uničujoče življenjske razvade in mračne ideje je odrival stran z najbolj pristno otroško logiko, ki me je včasih tako razjezila, da sem ves penast lopotal z vrati in klel kot gusarjev papagaj, Jero pa se je samo smejal ter debilno zavijal z očmi. In točno to sem potreboval.

Živel je sam z mamó, starša sta se ločila, ko je bil še majhen. Niso imeli veliko denarja, vendar sta se z mamó odlično razumela in imela rada. Mama je bila taka kot on - manjše rasti in debelušna, s širokim nasmehom in nalezljivim smehom. Vedno ko sem ga obiskal in sva v njegovi sobi igrala tiste stoletje stare, osembitne igrice na predpotopnem računalu, nama je mama prinesla sendviče in pivo in večkrat spila kakšen kozarček z nama ter neustavljivo rigala. Jero je priznal, da je edina, ki je v simfoničnem riganju (njegova paradna disciplina, s katero naj bi po njegovih besedah prišel na olimpijske igre) vsaj približno enako uspešna kot on. Jero jo je oboževal in jaz sem se nanjo tako navadil, da nisem poznal dneva brez njene družbe in njene nalezljivega kadilskega smeha.

Zadaj za majhno enonadstropno hišo je imel Jero svoj vrt, kjer ni gojil ničesar. Oziroma, po njegovih besedah je gojil banane, liči, melancane in bambus (»V eksotiki je prihodnost,« je trdil), vendar je bila edina stvar, ki je rasla na tisti majceni zaplati zemlje, napol posušena leska, za katero ni skrbel (»Nisem nobena kurčeva veverica,« je govoril). Bil pa je to priročen kraj za skrivanje raznih vrečk in vrečic opojnih substanc, ki jih je Jero malce preprodajal, da je lahko mami kupil nov likalnik ali pa torbico za rojstni dan. Sumil sem, da je mama vedela, kaj počne, vendar je sklenila, da se, dokler zadeva ne doseže večjih razsežnosti, ne bo vmešavala. In Jero je to upošteval in prodajal samo toliko, da je malce dvignil izsušen družinski proračun. Mama sita, sin cel.

Jero je imel večno skrito ljubezen. Malce naprej od njegovega doma, v majhni opečnati hiši, je prebivala črnolasa deklica zasanjanega pogleda. Jero je strokovno ugotovil, da ima nebeško hojo, vendar je imela čisto realno malce krive noge. A to ga ni motilo. Čeprav je ni poznal, jo je imel rad. To me je popolnoma fasciniralo. Nisem mogel verjeti njegovemu izrazu na obrazu in lesku v očeh, ko sva po sončnem zahodu ležala v grmovju malce stran od hiše in jo z daljnogledom opazovala, kako si v kopalnici suši lase. Jero je bil zaljubljen v osebo, ki ni imela pojma, da on sploh obstaja. Govoril je, da se čuti povezanega z njo in njenimi mislimi. Imel sem ga za malce norega in njegovo večno opazovanje se mi je zdelo potrata časa. Dotik velja, kajne?

Nikoli tega sicer nisem izvedel, ampak, da jo je Jero nekoč poklical. Ali da jo je klical večkrat. Najbrž se ji ni predstavil, ampak pogled ji

je začel zahajati k tistemu grmu in nasmihala se je. Nasmihal se je tudi Jero.

Kot prijatelj sem se odločil in sem se o deklici malce pozanimal, vendar je Jero to zvedel in takrat sva se resno skregala prvič in zadnjič – vpil je name in me obmetaval s kosi zemlje, jaz pa sem zverinsko rutil, da bo vse življenje ostal sam, če ne bo premaknil tiste zavaljene riti in stopil v akcijo. Razšla sva se, oba objokana in polna modric.

Ko sem ta incident prespal, sem se zavedel svoje napake in se mu opravičil. Jero je živel v svetu, ki je bil preveč stvaren. Tako lepe stvari, kot je ljubezen, si s stvarnostjo preprosto ni hotel pokvariti. Še vedno pa ga nisem razumel. A taka stvar ni bila vredna izgube prijateljstva.

Bil je precej mrzel jesenski dan, mogoče je bil november, ne spominjam se dobro. Sedela sva na klopi pri stari porodnišnici in zrla v reko, ki je daleč spodaj mirno tekla mimo naju in mimo vsega mestnega hrupa. Oblački pare so se nabirali na gladini in kljub kupu listja in motne gladine je bila čudovita. Pod nos se mi je kadil dim iz Jerove cigarete in mušice so mirno obletavale mojo glavo. Jero je bil tisti dan preveč resen za svoj značaj. Bil je pretežno tiho in ni se smejal naglas, samo pokazal je razmetane prve zobe in nekako pihnil, da je zapiskalo. To je počel zadnjih petnajst minut in mi žrl živce.

»Jero, kaj je narobe?« sem vprašal in z roko odganjal mrčes izpred obraza.

Nekaj časa je bil tiho, samo jezik je rahlo porinil iz ust in se obližoval po zgornji ustnici. Pogled je imel nenavadno steklen.

»Veš, tista punca,« je končno izdaval.

»Ja, kaj je z njo?« sem rekel kar malce naveličano.

»Ne morem ji pomagati,« je rekel s srhljivo iskrenim glasom.

Ničesar mu nisem odgovoril. Niti sanjalo se mi ni, o čem govori, vendar nisem hotel ponoviti napake in izzvati prepira. Pa bi moral, tokrat bi moral. Nekaj časa sva še preganjala mušice, nato pa zapustila klopco drugim utrujenim dušam.

Čez en teden je Jero naredil samomor.

*

Hoja proti prvim klopem me je spomnila na Jera in žalno mašo v njegov spomin, ko sem v nabito polni cerkvi prebral deset vrstic svojega govora, nato pa bruhnil v jok in se komaj mimo črnih postav s pepelnatimi obrazi prebil ven, v lep jesenski dan, se sesul na pesek in preprosto izlil ven vse, kar se je nabiralo v meni. Tako sem se počutil sedaj, kot vulkan pred izbruhom, ko sem previdno sedel poleg fanta, ki se je še vedno smehljal. Njegov obraz je bil mladosten in čil, vendar se mu je v očeh videlo tisto, kar ponavadi vidiš v očeh svojih očetov – mešanica vsemogočnosti in kanček sposobnosti branja misli. Videl sem izkušnje, kar me je presenetilo.

Nekaj časa sva bila tiho. Fant se je zazrl v osebo pred mano in ogledal sem si jo tudi jaz; starejšo gospo z impresivnim klobukom in gubastimi lici, ki je zrla v kup sveč malce pod oltarjem. Plamenčki so rahlo plapolali in metali oranžno svetlobo na njen obraz.

»Čutiš kakšno razliko, med mano in nama?« je vprašal fant in me pogledal.

Vedel sem, kaj misli.

»Ja ... ona je živa,« sem rekel.

Fant se je zasmel.

»Pa mi definiraj življenje zdaj, po tem, kar se ti je zgodilo. Ni več tako lahko, kajne?«

»Pa niti ne,« sem mu odgovoril. In že takoj me je začel jeziti. Občutek sem imel, da bo to tak filmski pogovor, kjer junaki na vprašanja dobijo vprašanje v odgovor, kjer se visokoleteča filozofija spreminja v prebavljivo za okus množice, hkrati pa izgubi ves smisel.

»Kdo si ti?« sem ga vprašal.

Videti je bilo, da ga je vprašanje šokiralo. Nekaj časa me je tiho gledal.

»Dolgo časa nisem dobil tega vprašanja,« je zamomljal. »Ne vem več, kako mi je ime. Kako je pa tebi?«

Hotel sem odpreti usta, a sem ugotovil, da ne vem. Pozabil sem lastno ime. Občutek je bil tako grozljiv, da mi je postalo slabo. Fant je poznavalsko pokimal.

»Vsakemu se to zgodi. Ne vem, zakaj. Mogoče je ime tista prva stvarna vez, ki jo izgubiš ob prehodu na drug svet.«

Drug svet? Kakšen drug svet?« sem prhnil. »Saj je vse enako.«

»Je res?« se je namuznil. »Čutiš še vedno tako, kot si včasih? So barve ohranile tisto intenziteto? Kakšen je bil sončni vzhod?«

»Ne spomnim se,« sem priznal. Saj nisem niti vedel, koliko časa je minilo, če sem sploh doživel rojstvo novega dne. Čas je očitno spakiral kovčke in me zapustil.

»No, vidiš,« je rekel in se zopet zazrl v gospo, ki je s prekrižanimi rokami v naročju še vedno zrla v sveče.

Zašel sem v svoje misli. Toliko sem ga hotel vprašati, pa nisem vedel, kako naj sploh začnem. Kakšno pomembnost pa imajo vprašanja, če si mrtev? Kje je sploh smisel? Človeška rasa je ves svoj obstoj iskala smisel življenja, in ga ni našla – kako naj jaz potem najdem smisel po življenju?

»Kje so drugi?« sem ga vprašal.

Skomignil je z rameni.

»Ne vem. Različno. Včasih pridejo v cerkev, vendar me ne vidijo. Pri vseh se ne ohrani stvarno dožemanje sveta in blodijo po podobah iz preteklosti in po spominih. Včasih hodijo skozi zidove. Pozabijo dotike, poljube, toploto, hlad. Vse. Sčasoma zbledijo.«

»Zbledijo?«

»Ja, izginejo,« je kar malce nestrpno rekel.

»Torej to pomeni, da nisem ... nisva mrtva?«

Zasmejal se je in zvok se je odbijal od kamnitih sten in slišalo se je, kot da se reži vsa cerkev z njim.

»Živ gotovo nisi. Vendar to najbrž res ni zadnja postaja. Ne vem, nimam pojma. Oziroma – glej na to tako, da ti je dana nova priložnost.«

»Nova priložnost za kaj?!« sem vzrojil. »Za blodenje po kurčevih vaških cestah brez cilja? Nova priložnost za življenje brez občutkov in čustev?! Brez barv?! Kdor je rekel, da ni nič črno-belo, si zasluži brco v jajca!«

»Ne pretiravaj,« je trdo rekel. »Lahko si srečen, da si odnesel s sabo toliko stvarnosti, da ti je omogočeno premikanje in govorjenje.«

»In za to naj bi bil hvaležen?!« sem zavpil.

»Prekleta mladina,« je zamomljal.

»Kako prosim?!« sem rekel in se sklonil bližje k njemu.

»Ne ti meni kako prosim, smrkavec!« je povzdignil glas in me pogledal tako, da mi je srce v trenutku padlo v hlače. Nasproti mene

naenkrat ni sedel fant, ampak pošastno močan moški s popolno oblastjo, širokimi rameni in močnimi obrvmi, ki je z enim očesom gledal v eno smer, z drugim v drugo, kar ga je delalo popolno spako, figuro z dna nočnih mor. Začel sem težko dihati in pot se mi je nabral na čelu. Nisem mogel gledati v te oči. To ni bil več ta fant, s katerim sem se pogovarjal. To ni bil on. Začelo se mi je vrteti. A naenkrat je bil poleg mene zopet fant, ki me je blago gledal.

»Nisem tako mislil,« je rekel. »Ne zameri mi.«

Prikimal sem, vendar sem bil še vedno v rahlem šoku. Fant se je zopet zrl v gospo pred seboj.

»Kdaj si ... saj veš?« sem zamomljal.

Pogled mu je odtaval.

»V vojno sem šel z dvajsetimi leti, umrl sem čez tri mesece.«

Globoko je zavzdihnil.

»Ne spomnim se več, kje, a najbrž ni bilo tako daleč od tu. Še vedno vidim obraz tistega, ki me je ubil. Umor je dejanje, ki te zaznamuje. Obojestransko. Del sebe je prenesel name.«

»Škilast mož s širokimi rameni in močnimi obrvmi,« sem rekel.

»Ja,« je odgovoril.

»Izdajalec v lastni vrsti. Moje truplo je pustil ležati nekje v gozdu. Sedel sem na kamnu in čakal. Edina stvar, ki sem si jo želel, je bila, da bi nekdo našel in odnesel tisto pismo, ki sem ga imel v žepu. Vendar tega moj morilec seveda ni naredil, ker bi se izdal. Tako sem gledal kri, ki mi je mezela iz glave, in čakal in čakal. Sčasoma so me našli, vendar so me zakopali na množičnem grobišču, ne da bi vzeli pismo. Začel sem bloditi po gozdu in srečeval druge vojake, ki so kot stekli psi begali med drevesi. Vsem se je omračil um. Verjemi, teh pogledov ne pozabiš nikoli. Takih, kot sem bil jaz, nisem srečal. Tako sem čez nekaj časa prišel do te cerkve in poiskal zatočišče, hotel sem odgovore, kajti bil sem globoko veren. A Bog se nekako ni oglasil. Ikone so strmele vame točno tako kot prej. Ljudje so hodili k nedeljski maši, jaz pa sem takrat stal poleg duhovnika in zrl v obraze, mešanice dolgčasa in blaženosti. Tako so minevali tedni in meseci. Nekega popoldneva pa je v prazno cerkev prišla ona, ki ji je bilo pismo namenjeno. Oblečena je bila vsa v črno, samo ta klobuk je imela na glavi, s to ogromno cvetlico. Ne vem, kako si je izbrala to cerkev, vendar je morala vedeti, da sem tu. Sedla je v klopi in ihtela, jaz pa sem sedel poleg nje in ji na uho šepetal vsebino pisma. Vem, da me ni slišala, vendar nekaj se je vseeno spremenilo v njenih očeh. Od takrat naprej vsak dan prihaja v to cerkev in jaz ji šepetam v uho vse tisto, kar bi ji v teh mnogih letih lahko povedal, pa nisem mogel. Edino, kar mi leži na srcu, je to, da ne bo nikoli prebrala mojega pisma. Da ne bo nikoli črno na belem izvedela, kako jo ljubim. A vsaj našel sem tisto, zaradi česar nisem zbledel. In ona je našla smisel, da se je lahko v miru postarala skupaj z mano, čeprav se na zunaj jaz nisem spremenil.«

Malce je utihnil.

»Kaj pa veš,« je naposled rekel: »Morda pa je smisel mrtvih dajanje smisla živim. Nekakšna opora.«

Ostal sem brez besed. Gospa je počasi vstala, se izvila izza klopi, se rahlo priklonila in prekrizala, nato pa s počasnim korakom, a dokaj čilim pogledom odšla iz cerkve. Njeni koraki so se oddaljevali, končno so potihnili, slišal se je zvok vžiga avtomobila in škripanje gum po pesku. Ostala sva sama.

*

Po Jerovem pogrebu nisem celo noč spal. Mučile so me nenavadne more o limonah, ki plešejo v vrsti in z Jerobovim glasom pojejo debilne pesmice. Ni bilo smešno, verjemite.

Tako tisto prvo jutro po njegovi smrti ni pomenilo novega začetka, ampak nadaljevanje konca. Nekaj pa sem vseeno moral narediti.

Najprej sem šel do Jerove mame, ki je v črnem jokala za mizo. Tolažil sem jo in ji obljubil, da vsako soboto pridem k njej na njene slavne polnjene paprike in pivo. Nekaj časa sem gledal z njo televizijo, vendar to ni bilo isto kot takrat, ko smo to počeli vsi trije skupaj. Z Jerom sva sanjarila o tem, da bova nekoč šla v eksotične kraje in pecala mulatke z velikimi prsmi in belimi zobmi. Mama se nama je smejala in rekla, da naj si raje najdeva klena domača dekleta, ki bodo znala skuhati še kaj drugega kot družinske spletke. Nadaljevanke je namreč jemala kar preveč resno. Nato sem se poslovil, se sprehodil po vrtu in ugotovil, da nič več ne raste. Tudi leska se je posušila. Tam je stala kot največji dokaz o brezsmiselnosti tega, kar se je zgodilo z njenim lastnikom. Na ta način se je uprla. Da je umrla skupaj z njim.

Zadnja postaja je bila majhna opečnata hiša, kamor sem šel naredit tisto, kar sem hotel, ko je bil Jero še živ, vendar sva se skregala in nato je vse skupaj padlo v vodo. Ko sem pozvonil, se ni nič zganilo. V mislih sem ponavljal govor, ki sem ga vso noč pazljivo sestavljal, govor o Jeru. Celo njegovo najlepšo sliko sem imel v žepu. Pozvonil sem še enkrat in slišal topotanje po stopnicah in ženski glas: »Ja, pizda, morala sem se obleči.« Odprla mi je Jerova skrivna ljubezen in vame mežikala z velikimi rjavimi očmi. Predstavil sem si ji, ona pa mi je rahlo stisnila roko in rekla.

»Sara. Me veseli.«

V vsej najini zvezi ji Jera nikoli nisem omenil niti z besedo.

*

Poslovil sem se od fanta in pozabil vprašanja, ki sem jih še imel v glavi. Vedel sem, da to ni več pomembno. Preden sem šel, sem ga vprašal samo še eno stvar: »Kako je s samomorilci?« Njegov obraz se je zmračil: »Najhuje. Največkrat se ne zavedajo, da so sploh umrli, in ni jim jasno, kaj se z njimi dogaja. Stik z njimi je grozljiv, verjemi – kar nekaj sem ji srečal, ko sem hodil po gozdu.«

Hodil sem po cesti in v daljavi videl Jerovo hišo. Avtomobili so brzeli mimo mene in plašili ptiče, ki so brskali bo bližnjih njivah, da so kriče vzleteli v nebo in se počasi posedali nazaj in mirno ključali po zemlji do naslednjega avtomobila. Drobil sem s težkimi koraki in gledal v tla. Tako me ni bilo še nikoli sram. Jera sem izdal, bolj ga ne bi mogel. Tega sem se zavedel šele sedaj, kajti takrat me je v zvezo s Saro gnala misel, da je moj prijatelj tako ali tako mrtev. Vendar Sari nisem nikoli nič povedal o njem, preprosto sem ga pozabil. S tem, kar mu je pomenilo največ, sem preživel najčudovitejše leto. Izkoristil sem njegove sanje, tako duševno kot telesno. Tisto, o čemer je on samo ponižno sanjal, sem jaz počel. Večje skrutitve prijateljstva si nisem znal predstavljati. Sara me je nekajkrat sicer vprašala o njem, ampak nisem se bil pripravljen pogovarjati in nehala je vrtati. Najbrž je mislila, da si nisva bila tako blizu. A moj odpor je bil le gnojen trn v moji vesti, ki me je ob omembi njegovega imena pošastno zbedel.

Razmišljal sem o besedah fanta v cerkvi. Smisel mrtvih je osmiš-

ljanje življenja živih. Vse do tega trenutka nisem verjel, da sem komurkoli kaj dolžan. Živel sem svoje razvajeno življenje in težave ljudi, ki so me imeli radi in so tiho prosili za pomoč, so šle mimo mene, sam pa sem sebično grabil vse, kar se mi je zahotelo. A duhovniki, učitelji, politiki ... vse te zemeljske, otipljive krivice so bile tako daleč stran. In tako nepomembne. Sploh nisem mogel verjeti, da sem histerično razmišljanje o univerzalnih krivicah sploh prinesel s sabo iz prejšnjega sveta. Še pred kratkim bi se mi stavek smisel v dajanju smisla zdel čista bedarija. Sedaj je bilo drugače. Bil sem prisiljen videti čez sebe, kajti obstajal tako ali tako nisem več. Naenkrat sem videl druge, njihove težave, njihovo življenje, ne njihovih obrazov in poklicev, ne njihovih univerzalnih vlog. In kakorkoli strašno je bilo že to spoznanje, me je navdalo z nečim, kar bi lahko opisal kot upanje. Pospešil sem korak po cesti.

*

Saro sem včasih našel malce naprej od hiše, nekje na robu majhnega smrekovega gozda, kako je sedela na štoru in zamišljeno drobila marjetice med prsti. Lase je imela spete in tudi to je kazalo, da se je zaprla. Vedel sem, da je nekaj narobe, vendar sem vse navezal nase. S tem, da sem za njeno slabo voljo krivil sebe, sem se oddaljil od resničnih problemov. Bil sem sebičen pod krinko. V glavi so mi odzvanjale Jerove besede: »Rešil jo bom.« Nisem hotel vedeti, pred čim naj bi jo rešil. Njegove besede sem odrival daleč stran. Zato sem se pačil in blebetal traparije, da se je začela smejati z mano, in odšla sva na dolg sprehod. A čutil sem, da sem samo prekril resnične težave. Poslednja nevihta se je bližala.

*

Najprej sem šel v Jerovo hišo, po škripajočih stopnicah v kuhinjo in dnevno sobo, kjer je njegova mama sedela za mizo in šivala. V glineni vazi je bil velik šopek rumenih rož. Luč nad mizo je dajala malo svetlobe. V pepelniku je tičala cigareta, ki je očitno ni kadila, saj je skoraj vsa zgorela v pepel. Televizija je utripala v ritmu neke naključne telenovele. Lasata latino deklita je veselo prepevala in imel sem občutek, kot da sem v hiši stare Mehikanke, ki pridno plete jopo za svojo šestnajsto vnukinjo. Vse bolj je bilo vroče in kar vohal sem lahko zrak eksotike.

Začutil sem nekaj rahlega na obrazu in videl, da s stropa padajo rumene rože. Glasba je bila v moji glavi. Svet je dobil barve sonca, ki prijetno ožge vse, česar se dotakne. Barve sreče. Ljubezni. Življenja. In pomislil sem, da bi najraje malo zaspal. A raje sem samo zaprl oči in strešel z glavo. Ko sem jih ponovno odprl, je bilo vse po starem. Jerova mama je še vedno tiho pletla. Luč je dajala njeni koži rumen odtенок, ali pa je to bilo že od vseh cigaret. Počepnil sem k njej in jo poljubil na lice. Rahlo se je zganila. Nekaj časa sem jo gledal in kmalu sem videl samo še megleno premikanje njene roke. Začel sem se zgubljal v fantazijah, kar je pomenilo, da nimam več dosti časa. Odtrgal sem pogled, stekel po stopnicah in šel za hišo, na vrt.

*

Najprej sem videl samo njegov hrbet. Bil je porezan in kri mu je mezela iz majhnih ranic. Klečal je pod lesko.
»Jero!« sem tiho zaklical.

Ni se zganil. Slišal sem neko šumenje in njegovo telo se je začelo ritmično zibati naprej in nazaj. Počasi sem se mu približal.

Jero je z žiletko rezal debelo steblo leske. Za nohti je imel zmes umazanije in krvi, hlače je imel popolnoma raztrgane. Videti je bil kot Jezus iz Nazareta, ko je že precej časa prebil na križu, z edino razliko, da je bil malce bolj rejen. V posmrtnem svetu si soočen s svojim telesom, ki mu ne moreš pobegniti. Jero tega očitno ni vedel. Ni mogel vedeti, saj ni vedel, kje sploh je. Znova sem ga poklical. Pogledal me je z očmi prestrašene živali. Na obrazu je imel globoke, krvave zareze, polne zemlje.

»Jero ... stari,« sem šepnil in začel jokati.

V njegovih očeh se je za trenutek nekaj premaknilo, vendar je hitro obrnil glavo in še bolj divje rezal lesko.

»Nič ne raste ... zakaj ne raste? Vse gnije in se suši,« je zarenčal. Dvignil je žiletko in si naredil režo na čelu, iz nje se je ulila kri, nekaj kapljic mu je obarvalo oči rdeče. Podoben je bil steklemu volku.

»Nič ne čutim ... nič ... kako to? Kdaj? Zakaj? Naj me boli ... pa me noče. Noče ...« Zopet je začel rezati lesko.

Padel sem na kolena. Nisem imel pojma, kaj naj naredim. To je moj pekel, sem pomislil. Moj prijatelj, ki je obsojen na večno uničevanje nečesa, kar je bilo že zdavnaj uničeno, in jaz, da ga gledam in počasi bledim. Začel sem hlipati in pogled obrnil stran od spačene figure, ki mi je nekoč pomenila tako veliko. In mi še vedno, kar je najbolj grozno. Fant je rekel, da mrtvi izgubljam občutja. Daleč od tega. Res niso več enaka kot v stvarnem svetu, so nekakšen odmev – a ta odmev traja dlje in prihaja v valovih, ki se ne ustavijo, ki te neustavljivo polnijo, in prisiljen si jih definirati, prisiljen si definirati grozo in žalost. Nikamor ne moreš pobegniti. Roke sem zakopal v zemljo in jokal dalje.

Takrat sem pod prsti nekaj začutil.

Iz vlekel sem orumenelo kuverto. Očistil sem jo zemlje in jo odprl, čeprav sem vedel, kaj je to. Fantova zadnja želja. Njegovo hrepenenje. Spravil sem jo v žep in takrat sem se spomnil njegovih besed.

Sunkovito sem vstal. Jero me je prestrašeno pogledal in tiho renčal. Moj Bog, sem pomislil. Koliko časa je tak ... pol leta je minilo, skozi kaj vse je moral iti, skozi kakšne trenutke samote in strahu.

»Jero, stari moj!« sem zavpil v najbolj veselem glasu, kar sem ga zmogel.

»Pridi, greva na sprehod!«

Najprej ni vedel, kaj naj naredi. Nekaj časa je strmel vame in nisem vedel, kaj naj pričakujem. A začuda je malce oklevajoče vstal in rahlo sključen začel hoditi malce stran od mene in me gledal izpod čela. Z blatnimi čevlji sva zakoračila na makadamsko cesto in začela pot proti nizki opečnati hiši, ki je čakala nekje na vrhu hriba.

*

S Saro sva sedela na terasi za hišo in ona je jokala. V jok je bruhal kar iznenada, med mojim blebetanjem o nepomembnih stvareh. Nisem vedel, kaj sem storil. Začel sem riniti vanjo, če sem jaz kriv, pa je samo še glasneje jokala, zato sem utihnil. Hotel sem jo tolažiti, pa je odrinila mojo roko. Tako sem čakal, da se je pomirila in je samo še tiho hlipala.

»Kaj je narobe?« sem jo vprašal. »Povej sedaj, ker se mi kmalu ne bo več dalo bosti s temi tvojimi izbruhi.«

»Saj tak si ti,« je jokavo rekla. »Ne vidiš niti centimeter pred sabo.«

»A sedaj sem kriv jaz?« sem naveličano rekel.

»Ne, nisi ti kriv, kako ne razumeš tega!« je rekla z nenavadno ostrino v glasu. »Vem, da bi rad bil, kajti v tem si dober. Da prevzameš krivdo nase. Ampak tak se spretno izvlečeš. Rešiš se vse odgovornosti, ker lepo odideš, in navidezno odneseš probleme s sabo. Dovolj si močan, da to zdržiš, ampak ti nisi kriv, razumi že to. Če ne moreš ugotoviti, kaj je narobe, potem ti ne morem pomagati.«

Nisem vedel, kaj naj ji odgovorim. V tišini sva sedela pol ure.

»Domov grem,« sem naposled rekel. Začelo se je hitro oblačiti.

»Pokliči me in mi povej, kaj je. Drugače ti ne znam pomagati,« sem še navrgel.

Nič ni rekla. Sedel sem v avto in odpeljal. Najbolj sem divjal, ko se je sunkovito ulilo in cesta pred mano se je spremenila v zmazek. Ko je počilo, se nisem preveč ustrašil.

*

Jero je bil tiho, jaz pa sem govoril. Ne vem, o čem. Najbrž o vsem. O limonah, leski, Kubi, prdenju, pivu, nagih ženskah in hitrih avtomobilih, mobitelih, računalnikih. Induciral sem stvarnost. Moral sem ga obdržati tu in moral sem obdržati sebe.

Saro sva našla v svoji sobi. Sedela je na stolu pred ogledalom in si česala lase. Pogledal sem Jera in videl, da je Sara iz njegovih oči pregnala preplašeno žival. Jero se je zbudil.

»Moram ji pomagati,« je šepnil.

»Vem,« sem tiho rekel. »To bi moral vedeti že prej, pa nisem videl. Edino ti veš, kaj moraš narediti. V življenju se med ljudmi spletajo vezi, ki so tako unikatne, da jih nihče ne more nadomestiti. Ali pretrgati. To imata vidva. Jaz tega nisem imel.«

»Te zanima, kaj je?« je vprašal Jero.

»Ne,« sem odvrnil. »To je med vama. Tokrat ni nič moja krivda. Ne zasluga.«

Jero si je z dlanjo obrisal obraz in se vzravnal. Z držo je izražal namembnost. Vedel je, kje je. Sedel je na posteljo. Sara si je še vedno česala dolge, svilnate lase.

»Najprej jo bom samo gledal,« je rekel in se nasmehnil.

»Dobra ideja. To je najbrž pogrešala. Zelo pogrešala,« sem dodal.

Stopil sem do Sare in jo poljubil na lice. Krtača ji je zastala v rokah. A kmalu je z njo nadaljevala pot po svojih čudovitih laseh.

Tik preden sem zaprl vrata njene sobe za mano me je Jero poklical.

»Hvala,« mi je iskreno rekel.

»Hvala tebi,« sem odgovoril, se nasmehnil in ju pustil sama.

*

Ne vem, kako sem našel gospo z impresivnim klobukom. Klobuk je odložila na stol poleg okna in na cvetlico je padala svetloba in zazdelo se mi je, da je rumene barve. Spala je na zakonski postelji na desni strani, na levi pa je bila rjuha na pol odgrnjena. Ni pozabila, ni mogla, ni hotela. Na polici je imela veliko črno-belo fotografijo sebe in fanta v lepem lesenem okvirju. Oba sta bila videti neverjetno srečna. Pismo sem položil poleg slike. Vez tako tudi tokrat ni bila pretrgana, ker je to nemogoče. Samo malce se je zabrisala zaradi stvarnih okoliščin. In zato, ker ljudje nimajo odprtih oči. Škoda, da je treba stvarno telo zgubiti, da lahko vidiš tisto, česar prej nisi mogel nikoli.

Sestra ni bila videti preveč žalostna. Tekala je za psom in se metala v kupe listja, pes pa je skakal za njo, neumorno mahal z repom in butasto molil jezik iz gobca. Starša sta se sprehajala malce stran od njiju, držala sta se pod roko. Mama je imela obraz bolj upadel, kot sem se je nazadnje spomnil. Oba sta bila oblečena v črno.

Vreme je bilo čudovito, čeprav je bilo hladno. Slišalo se je rahlo šumenje vetra in tiho škripanje peska pod nogami redkih sprehajalcev, ki so prišli odpočit misli v mestni park. Nebo je bilo odeto v barve svežine in lahko sem vonjal življenje okoli mene. Počutil sem se dobro, čeprav sem vedel, da stvarne žalosti ne bom nikoli mogel pregnati iz svojih bližnjih. Vendar jim bom stal ob strani. Tako, kot bi moral že prej. Tako, kot bi moral delati dan za dnem in za trenutek pozabiti na lastni obstoj, na lastne bolečine in želje. Nihče, ampak res nihče, ni tako zelo vreden, da ima pravico za eno samo sekundo spustiti z oči svoje ljubljene.

Sestra je stekla do mame in očeta, se vrinila med njiju in ju prijela za roko. Vsi trije so se nasmehnili. Sklonil sem se k sestri in ji šepnil na uho. Vedel sem, da me lahko sliši. Majhni otroci so veliko bolj dojemljivi. Najprej ji je začudenje napolnilo oči, nato je pogledala na levo in obraz se ji razlezel v nasmeh. Završčala je od veselja in se zapodila proti velikemu orehu, ki je deloval malce osamljeno, kot da je čakal prav na njo. V trenutku je bila na najdebelejši veji in prešerno se je smejala, starša pa z njo, pes pa je podivjano tekal okoli debla.

Nekdo me je prijel za ramo.

Obrnil sem se in vame so zrle tople oči fanta. Objel me je, prijel za roko in jo po moško stresel. Besede niso bile potrebne. Malce je potekel, da je ujel gospo z velikim klobukom z rožo, ki se je s spokojnim pogledom drobila po poti. Pomahal sem mu in pomahal mi je nazaj z največjim nasmehom, kar sem ga kdajkoli videl na kateremkoli obrazu.

Odpravil sem se proti svoji družini, proti prešernemu smehu svoje sestre. Vedel sem, da se ta sprehod ne bo nikoli končal. Našel sem tisto, na kar bom z največjim veseljem v srcu večno privezan. Kdo ve, kaj se bo zgodilo sčasoma. A to me ni zanimalo. Čas ni obstajal, tako kot nisem obstajal jaz. Obstajalo je le to, kar bi jaz moral biti. A če bivanja ne moreš nikoli doseči, je morda tudi to čisto dovolj.

Sestra je končno splezala dol in odpravili smo se naprej. Čutil sem sonce na svoji koži in bil sem hvaležen, da ne bom nikoli več zaspal ali zaprl oči. Vsaka sekunda je namreč vredna večnosti. In edino za večnost sem vedel, da ne bo nikoli izginila.

Vladimira Štoviček: DĚKLE S KITKAMI, 2002, bron, višina 40 cm

BUDALE

Budalci so nekako uspeli obdržati vas v okviru meja svojih dedov in pradedov. Neprestano so se sicer dogovarjali s sosednjimi vasm, kako bi se lahko povezovali, pa se z njimi spet kregali, ampak konec koncev so živeli tam, kjer so živeli prej. Zemlja ni bila ne večja ne manjša, Budale v razmerju s kozmosom pa tudi ne. Stanje nespremenjeno, "na zahodu nič novega".

Budale so bile sicer samozadostne in jih dogajanje drugod ni preveč skrbelo, dokler niso sami pogledali čez plot. Kdaj pa kdaj pa je kakšen dogodek pljusnil tudi čez planke, kakor se je to zgodilo z demokracijo. To novo besedo so najprej vlačili po ustih in zobeh po županstvu gor in dol, listali po slovarjih s slinastimi prsti, da so bili na koncu vsi listi zlepljeni in podekorirani z maščobo budalskih klobas, katerih slovesa ne rabim posebej omenjati, ampak maščobe teh klobas pa res ni opeval še nihče. V zgodovino bi prišla, mast namreč, tako ali drugače, tudi v primeru, če je jaz ne bi opisal, saj so njeni madeži na slovarjih verno spravljene v arhivu in muzeju. Za to so Budalci znali civilizirano poskrbeti, da za njimi ostane dediščina, s katero se bodo lahko ponašali bodoči rodovi. Ni minilo predolgo, ko so na županstvu dojeli moč te besede – demokracije namreč – in so jo blagorovali ob še tako nemarni priliki. Našla je mesto v vseh govorih župana, pri župniku in učiteljici, in ko so jo po žlebih že vrabci čivkali, se je prijela še pobalinov in drugih vrlih potomcev Budalcev ter Budalcev samih.

In glej ga vraga, vsi so se nenadoma počutili poklicani, da razpravljajo in odločajo o vsem. Če je šlo sosedu na živce, da pelje njegov sosed kravo na pašo dvakrat na dan, je takoj predlagal občinski predpis, da je to lahko samo enkrat na dan, ker je dvakrat na dan čista zguba časa. Sosed Francelj pa seveda ni bil od muh in ga je pošteno razjarilo, da se bo nekdo takole mešal v njegovo pašo, pa se je klatil od gostilne, gasilskega doma pa do župnišča in hujskal ljudi, naj se odločijo demokratično okoli tega, kolikokrat je treba krave na pašo gnati. Ampak najraje je gnjavil tiste, ki so bili brez krav in so za dva deci budalske črnine takoj podpisali, da mora stvar na referendum.

Budalci so imeli krepke izkušnje s teoretično demokracijo, kako bi speljali referendum, pa so se morali še podučiti. Poslali so delegacijo desetih Budalcev daleč za deveto goro in dolino, da bi se na svoje oči in ušesa prepričali, kako to gre. Da bi šli v sosednjo vas, ta je bila pa že prehuda, da bi se jim sosedje rogali. Tako so sprejeli na hitro še en občinski odlok, da bodo pobrali desetino za odpravo, od vsake hiše v denarju ali naturi, da člani delegacije ne bi stradali na dolgi poti in sramoto delali Budalam. Naj se vidi, da prihajajo iz bogate vasi.

No, prve delegacije dolgo ni bilo nazaj, pravzaprav naj bi stvar ostala v globoki tajni, zaradi sramote, ki bi drugače doletela Budale, ampak kaj se hoče, prišlo je na dan od ust do ust, da se je prva delegacija vrnila šele, ko je porabila vse desetine in že pošteno pozabila, zakaj je bila poslana za deveto goro in dolino. Pravzaprav se je druga delegacija že davno vrnila, saj so ji tokrat bolj previdni Budalci dali s seboj samo petino pridelkov ali sredstev od vsake hiše od enega leta, ko prve delegacije še vedno ni bilo nazaj. Tako se je

namerilo, da so Budalci izvedli že 10 referendumov, preden se je vrnila prva delegacija. Okoli prvega referenduma so si res dali opraviti na dolgo in široko, vaja pa dela mojstra in vsak naslednji jim je bil mačji kašelj. Pa še zadovoljni so bili, da demokracija tako cvete, da je prerasla že vse drugo. V Budalah kmalu niso več gojili ajde in pšenice, ampak samo še demokracijo, ker se je najbolj splačala.

PRVI REFERENDUM

Francelj je bil tisti, ki je izzval prvi referendum, in ve se, da je hotel voditi krave dvakrat na dan na pašo. Zbral je samo en podpis več, kot ga je potreboval, da se je lahko pristopilo k referendumu. Zato so na županstvu takoj sprejeli odlok o tem, da mora biti podpisov vsaj za četrto več, kot jih je imel Francelj, da ga ne bi še kdo kar tako sral z referendumom, orožjem demokracije. Pa še tisti podpis jim ni šel v glavo, le čigav bi lahko bil, so tuhtali in tuhtali. Ali ga ni morda namalal kakšen potujoči nebodigatreba iz sosednje vasi, ki se je malo začasno mudil v Budalah? Tudi to so takoj uzakonili, kako in kaj, da ne bi vsak Janez, ki bi prišel k Micki petkrat spat, imel takoj možnost podpise dajati za referendum. Čisto vse možne pripetije so preučili in sprejeli za 15 občinskih fasciklov odlokov o tem, kaj in kako je s temi referendumi. Na koncu je revica občinska tajnica morala občinskega slugo z lojtrnim vozom poslati po zalogo fasciklov v mesto. Mizarju Lojzetu pa je sam župan podpisal urgentno naročilnico za hrastovo omaro, da bodo fascikli varno spravljani. Mizar je bil natančen mojster stare šole in je tisto omaro mesec dni skup dajal. Ko jo je na občino pripeljal, pa je župan spet urgentno naročilnico napisal, za še eno taisto omaro, ker so v tem času še za eno omaro demokracije nasejali. Da ne dolgovežim, v tem času je svoje ude za vedno stegnil Korel Kovačev in vdova je Lojzetu mizarju vse mogoče ponujala, da bi trugo zbil. Pa ni in ni šlo, ker je Lojze imel urgentnih naročilnic od samega presvetlega župana že za cel ladelc v kuhinjski mizi. In revež se je čisto zapil, saj v življenju ni več drugega delal kot občinske omare za fascikle. Še doma ni utegnil več stola zbiti skupaj, tako ga je čas lovil. Nič manj tragična ni bila Korlova usoda. Čeprav ni bil svetnik, si vseeno ni zaslužil tega, da so ga na koncu v platno zavili in pokopali, ker so žalujoči razsodno ugotovili, da od mizarja Lojzeta ne bodo rakve dočakali. Pa poletje je bilo in takrat s pokojniki ni čakati predolgo.

Pri referendumu so sodelovali vsi Budalci, ker jih spet ni bilo tako veliko. Pa vse komisije in nadzor, ki so jih morali imeti. Vsi so bili v vsaj v eno vključeni, da se je bilo že pošteno bati, da ne bo nihče mogel na referendum obkrožiti svoj glas. A so se nekako doorganizirali in speljali referendum, ki je prinesel pravico, da morajo vsi voditi krave trikrat na dan na pašo, pa če jo imajo ali pa ne. To je pošteno razkačilo prav tiste, ki niso imeli krav, še bolj kot one, ki so jih imeli. Iz čiste kontre so zbrali podpise in zahtevali referendum, da mora biti na vsakem dvorišču posajena lipa, da se bodo Budale razlikovale od sosednjih vasi. Pa še vedeli so, da tisti, ki se pečajo s kravami, nimajo smisla za hosto in po tej logiki še manj za lipe.

No, oni, ki so jih še vedno mučile krave oziroma prvi referendum, ki jim je bil posvečen, so dali kontro kar že komu in so si rekli, zakaj bi samo nas zafrkavali, pa so se zmislili referendum za ribiče. Češ da je skrajni čas, da pletejo bolj goste mreže, da bodo tako ujeli več

malih rib. Velike ribe tako ali tako mreže strgajo. Ribiči niso bili nič kaj srečni, da se je tehtnica na referendumu nagnila na demokratično stran ljudstva, ki je od njih zahtevalo bolj goste mreže. Je pa res, da je Budalam že grozila lakota, poleg pokopaliških oziroma mizarških nadlog, ki so jih reševali s platnom. Kajti vse je šlo nekako narobe, ampak demokratično. Vsi Budalci so stalno sedeli v komisijah, na njih je cvetel plevel in demokracija, gozdovi so postajali neprehodni, ribiči so pletli in pletli mreže, namesto da bi lovili ribe. Čisto tako vmes so odlok ribičem dopolnili še dvakrat, ker županovi uradniki niso bili zadovoljni z gostoto mrež. Je pa res, da je ta stvar z ribiči, prinesla nepričakovano korist. Po nesreči so iznašli juto od vsega tistega gostega spletanja in izboljševanja mrež. Če niste vedeli, da juta izhaja iz Budal, ste za en pomemben podatek bogatejši. Vsekakor se Budalci z iznajdbo niso vpisali v zgodovino, ker so bili preveč zatopljeno v to, da so z njo lovili ribe, da se jim ne bi kakšna izmuznila, sosednja vas pa je izum patentirala in še dolgo dobro živela od budalske pameti.

CERKVENI ZVON

Budalski župnik ni bil od muh, preživel je to, da so mu v času, ko so Budalci hoteli na vsak način okrepiti obrambo pred sosedi in so se pripravljali na neznanega sovražnika, gladko zaplenili zvon, iz katerega so lahko ulili top. Z njim so streljali ob praznikih, da je grmelo kot na sodni dan, dokler jim ni zmanjkalo streliva, kar je bilo kar kmalu, saj so Budale imele bogato zgodovino. Praznovali so prvi referendum, drugi referendum, pa petnajsti, ker so se na njih odločali o samih pomembnih stvareh. Pa dan, ko je županova krava prvič povrgla tele, dan, ko so zmagali nad koloradskim hroščem, pa vrnitev prve delegacije iz tujine, županovo obletnico poroke, prvo obletnico požara. Vsekakor so imeli praznikov toliko, kot je bilo dni. To, da je zmanjkalo streliva, je glavni razlog, da so prenehali grmeti, drugi, ki sicer ni bil odločujoč, pa je bil ta, da so pri enem izmed streljanj zadeli most. Nastala je nepopravljiva luknja, kjer se je spotaknil konj budalskega generala. Ta je ob nepredvidenem dogodku padel s sedla in se lažje poškodoval. Njegova glava je bila že prej cenjena kot ena izmed najbolj pristnih budalskih butic. Po tem pretresu pa je bil sploh najbolj prodoren mislec. Takoj je znal poiskati vzrok in posledico tiste luknje. Že naslednji dan je pri županu dosegel odlok o prepovedi kanoniranja, ki se bo v bodoče vršilo samo še v vojaške svrhe, ne pa za vsako konjsko figo. Župan sicer ni bil najbolj radosten, ker je bila salva tudi darilo ob obletnici poroke njegovi gospe županji, saj ji je po njem pritikal tak cenjen naslov. Pa če ji ne bi, bi si ga sama vzela, saj je bila gospa vredna svojega župana, pardon moža. Ker je takole po politični nesreči ostal brez darila, si je moral izmisliti drugega, ki po imenitnosti ni smelo zaostajati za onim. Tako sta na tisti jubilejni dan paradirala pred rotovžem gor in dol in si ogledala vrlo budalsko vojsko, ki jo je prispeval general za uslugo, ker so njegov predlog o prepovedi kanoniranja "sprovedli takoj in odmah".

Zdaj pa je že čas, da se vrnem k župnikovemu zvonu, ki je enkrat bil, drugič pa spet ne. Kar je bilo precej odvisno od tega, s kom je kartal župan in kako mu je šlo, pa od tega, če sta bili gospa generalova in gospa županova skregani in obratno. Tako je župnik krmaril med temi bolj ali manj naklonjenimi situacijami. Tolažil se je s srečo v

nesreči. Še dobro, da mu njegov stan prepoveduje, da bi obstajala še kakšna gospa župnikova, ki bi ga komandirala, če je že njegov blagor odvisen od gospe generalove in gospe županove. V enem izmed obdobij, ko sta prepir in zamera med njima zaradi recepta trajala dlje kot tri dni, je župana prepričal, da je prava sramota, da Budale nimajo zvona, ki bi se slišal daleč naokrog in ponesel slavo Budal najmanj tako daleč kot zloglasni kanon. Župan je imel že dovolj sitnarjenja doma, ker gospa županja ni hodila na jutranjo, opoldansko pa popoldansko kavico h generalici in je za spremembo vsa nataktnjena trmasto čepela doma. Drugam pa tudi ni mogla na obisk in kavico, saj bi tvegala, da generalico sreča kje drugje, ker je bila gospa zaradi položaja svojega moža zelo priljubljena. Gospod župan je imel iz prej navedenih razlogov kar precej zrahljane živce. Ni se mu dalo izmišljati takih in drugačnih argumentov okoli tega zvona. Pa še z generalom sta si bila ta trenutek gorka zaradi žena (temu se je reklo diplomacija) in je nenadejano presodil, da je treba popraviti krivico in Budalam dati nov cerkveni zvon. Ker je župnik vedel, da se lahko politična sreča vsak hip obrne po muhastih soprogah, je jadrno skoval zvon, še preden bi se mogel župan premisliti. Pravzaprav ga je dal uliti že prej in pripeljati na lastno roko iz inozemstva, zdaj ga je bilo treba samo še v zvonik spraviti. Pa še to se je zelo mudilo. Tukaj pa se je stvar zakomplicirala. Proti pričakovanjem, ne okoli namestitve zvona. Deset vrljih Budalcev ga je na ramah strogalo v zvonik in obesilo kot bi mignil. Stvar se je zapletla z zvonjenjem. Župnik je pozabil, da je skromnost dobra čednost ... Da svoje sreče ne smeš obesiti na velik zvon pri Budalcih, če nočeš takoj imeti fovšije v vsej fari. Sledil je svetskemu tehnološkemu razvoju in je svoj zvon dal avtomatizirati, da bo sam zvonil vsako božjo uro in seveda tako naglas, kot je le mogoče, da bo o slavi Budal zvonilo še v sosednji vasi. Res ga ni vodil samo napredek k tej inovaciji, v letih brez zvona je tudi on lahko malo dlje zjutraj poležal, malo manj na uro gledal in sčasoma mu je prešlo v navado. Mežnarja ni imel, ker so na občini in povsod šparali s personalom, ker so ga krvavo rabili v komisijah. Kuharico so mu sicer privoščili, ampak ta se ni dala prepričati, da je zvonjenje v opisu del in nalog cerkvene kuharice. Zato je bila absolutno najboljša rešitev avtomatika namesto puntarske kuharice ali lastnega truda. Druga napaka se je izvršila, ker ga je hotel takoj preizkusiti, namesto da bi svoje ovčice prepričal, kako važno je glasno zvonjenje, da ponese božjo in budalsko slavo v deveto vas. Zamudil je prepotrebni propagandni trenutek, ki ga tudi na slavnostni otvoritvi ni mogel več popraviti. Le kaj napravi ljudski glas, če ni primerno voden! V Budalah so namreč vsi doživeli šok, ko se je oglasil nemi zvon oziroma tisti zvon, ki ga za njih ni bilo. Deset mladcev namreč še ni krenilo z zvonika, da bi raztrosilo novico po vogalih, saj jih je radovednost držala zraven tehnološkega čuda. Spodaj in sploh po vseh Budalah in okolici pa so nenavadnemu pojavu eni pripisali čudež, drugi pa so dali duška svojemu gnevu nad vsemi nadlogami, ki so jih morali prenašati. Bolj glasen je bil zvon, bolj glasno so nergali. Ni jih mogla prepričati župnikova beseda, da je zvonjenje tisto, ki nam meri zemeljski čas, ki nam ga je odmeril bog ... da nas kliče k božji službi ... da nas opominja o urah, ki so nam namenjene na tem svetu. Puntarji pa so privlekli take in drugačne razloge, zakaj to ne more biti tako. Od tega, da jih prebudi sredi noči in popoldanskega počitka, da krave prestrašeno mukajo, ptiči begajo po zraku, nasploh da budalske živali,

domače in divje, v zvonjenju ne prepoznajo božjega glasu. Župnik se je spustil tako daleč, da jim je gladko povedal, da tudi ne morejo, če so take kot njihovi gospodarji. Napaka tri. Ekologija je danes močno orožje, skoraj tako, kot je bil generalov kanon včasih. In bati se je bilo, da bo zvon spet romal z zvonika, tokrat v kakšno ekološko predelavo, zato se je župnik uklonil presoji ljudstva z obrazložitvijo ... češ da še tako glasno zvonjenje ne prebudi okamnelega srca, da bi se odprlo ... ne predre umazanih, kosmatih, špičastih in nemarnih ušes ... da oči ne spregledajo ponujene roke, je že tako. Zato mora zadostovati tudi tiho zvonjenje, kar je še zmeraj bolje kot nobeno. Ta dogodek je dobil v Budalah ime župnikov kompromis. Na akademiji za diplomacijo ga niso uvrstili v učni predmet, ampak iz čisto banalnega razloga, ker take akademije še ni bilo. Nastal pa je utemeljen razlog zanjo in moral se je samo še najti nekdo, ki ga bo privlekel na dan in ga primerno prekrojil in prepisal ter z njim postavil temeljni kamen akademije.

JUNIJA

V Budale je zašel bradati popotnik, za katerega so kasneje ugibali, če ni bil morda v ožji žlahti s slovitim Cefizljem, ki je naredil toliko neprilik v Budalah. V razpravah učenih glav so šli tako daleč, da so trdili, da so Budalci že hodili po svetu, če se spomnimo samo prve delegacije, ki si je vzela čas in denar, da je preučevala šege in navade svetovljanov do obisti, vključno z razmnoževanjem. Predvsem pri tem so bili najbolj zagnani, zato je bilo v žlahti z Budalci marsikatero pleme, vas in mesto. Za Cefizlja, razbojnika prve klase, sicer ni dokazov, da bi bil v krvni žlahti z Budalci, čeprav jih je nemalokrat obiskal, ampak marsikakšen cahen kaže na veliko verjetnost, da je bil povezan z Budalami tudi na ta način. Že to, da je bil med najboljšimi, pa čeprav razbojniki, je dalo misliti učenjakom in jih navedlo na tako sklepanje z vsemi osnovanimi trditvami. Okoli Cefizlja je bilo kar dosti znanstvenih in ljudskih razprav, zato so se hitro lepile nanj še druge nepojasnjene zadeve. Prej omenjenega neznanega popotnika so s Cefizljem povezali na licu mesta že zato, ker je prinesel same težave. V Budalah sicer ni vladala idila, je pa vladalo do neke mere znosno stanje, ko so se rešili referendumov za vsak ništrc. Vsaka stvar ima konec, pa so ga imeli tudi referendumi. Ne da bi se jih Budalci naveličali ali da bi jih pomanjkanje prisililo k temu, vse teme so izčrpali, in če je komu padlo na pamet, da bi imel referendum za zvonjenje, so svetovalci županovih referentov tajnikov 3. stopnje, ker je bilo to izključno njihovo delo, premetali vse fascikle in našli dokaz, da je tak referendum že bil. Najprej je bila ta stvar še kar preprosta, saj je bilo treba samo pregledati vse omare in fascikle v njih. A glej ga šmenta, ko so se referendumi začeli, ni nihče pomislil, koliko jih bo, pa so jih zložili po vrsti v fascikle, kar je iskanje pri izredno velikih količinah zelo otežilo. Vedno so začeli pri prvem fasciklu in končali z zadnjim. Včasih je trajala preveritev leta. To seveda ni bilo nič hudega, saj svetovalci županovih referentov tajnikov 3. stopnje imeli zagaran tirano delo do penzije. Izpopolnili so sistem, kdo mora komu prinesiti podpisan nalog za preveritev, kdo mora nalog arhivirati in kolikokrat. Vse je šlo kot po maslu, dokler ga ni eden izmed svetovalcev polomil in zaradi tega porušil ves sistem. Ni se mu dalo vedno znova premetavati fasciklov in je po letu in pol kar odgovoril, da je tak referendum

že bil. Tukaj je še zadel resnico, saj so imeli Budalci referendum čisto na vsako vižo in je bila verjetnost ena proti milijon, da ga ne bi bilo. Pač pa se ni spomnil, kaj je referendum odločil. Ker to ni bil prvi referendum o tem, kolikokrat lahko pelješ krave na pašo, za katerega je vedel vsak kratkohlačni prvošolček, je imel šanse, ko je ugibal 50:50, da zadene ali zgreši. No, in je zgrešil.

Hvala bogu pa so imeli tudi v Budalah kar nekaj še bolj pametnih glav od navadnih budalskih, ki so bile že tako ali tako pametne. Te so se spomnile, da izid referendumu ni bil tak, kot je zapisal svetovalec županovih referentov tajnikov 3. stopnje in škandal je izbruhnil. Prava poživitvev budalskih vsakodnevnih dni. Pa so zahtevali, da župana zamenjajo, pa volitve, pa komisijo, ki bo stvari prišla do dna in čez, če je treba, pa komisijo, ki bo nadzorovala to komisijo, da se ne bi še ta pozabila, pa še eno za preventivo, da bo nadzorovala obe, pa tri komisije, ki bodo v bodoče vedno znova preštete odgovore na referendumu in jamčile za izid vsakega referendumu vsakič znova, da ne bi prišlo do kakšne zlorabe. Kaj mislite, da se je zgodilo? Takoj je izbruhnil nov škandal, ko so komisije oddale poročila o nadzoru nadzora nadzoru. Potvorjeni so bili rezultati določenih referendumov. Budalci so bili pridni kot mravlje in so udarniško opravili večletno delo in šli skozi vse referendume ponovno z vsemi komisijami, da bosta končno vladala red in pravica v Budalah. Domislili so si zamotan sistem nadzora, hranjenja in izpeljave vse te mašinerije, da ga nihče več ni razumel in zato ga je bilo nemogoče pretentati ali zlorabiti. Po vseh desetletnih kolobocijah so oprostili vse udeležence afere ena in dva, ker je stvar zastarala, pa še drugi razlogi so bili vmes, seveda nič manj tehtni. Svetovalec županovih referentov tajnikov 3. stopnje je bil oproščen, ker je iz inozemstva dobil potrdilo psihiatričnega strokovnjaka, da boleha za Rh administrativno-birokratsko boleznijo današnjega časa. Župan ni bil kriv, ker ni bilo od njega odvisno, koliko let bo živel, že davno je počival v miru v platnu pod cerkvico v družinski županski grobnici. Ker ni bilo časa izpeljati volitev zaradi pomanjkanja kadrov, saj so vsi delali v komisijah, brez župana pa tudi niso mogli, je zasedel glavarstvo njegov sin. Že od malih nog se je hodil igrat na rotovž in mu stvari niso bile tuje. Vedel je, kje hrani oče župan posebno nalivno pero za podpisovanje naročilnic pa drugo za pogodbe, kakšne barve tinta je v katerem nalivnem peresu, skratka, polovico znanj je osvojil že zdavnaj, drugo polovico pa je prispevala mati županja, ki se županovanju ni hotela tako zlahka odpovedati. Ona je vedela, kakšen je takmašen gvant, kakšna kravata gre zraven. Ali so robčki v napsnem žepu moderni ali ne, ker je bila naročena na inozemske modne revije, ki jih je sosednja vas prodajala Budalam. Tako kot tudi modne obleke, saj Budalci niso bili več na tekočem, kaj se dogaja kje drugje, ker so bili tako strašno zavzeti sami s sabo. Materi županji pa je prav nenavadno dobro delo vdovstvo. S sinom je nadaljevala še bolj uspešno politično kariero kot s svojim možem. V resnici pa se moda prej ali slej vrne in Budalci so s svojimi modnimi zaostanki, ki so jim jih prodajale sosednje vasi, bili pomotoma neverjetno na tekočem z zadnjimi kriki mode. V resnici je bila zasmehovanja deležna sosednja vas, do katere je moda hlač na zvon potovala tako dolgo, da so v svetu že nosili korenčkove hlače. Ti pa so jih v zli nameri prodajali iz ostankov skladišč Budalcem, ne vedoč, da jih s tem postavljajo v modne vrhove Milana in Pariza. Posel je cvetel in oboji so bili zelo zadovoljni. Ob redkih trenutkih zabave pa

so se skrivaj posmihali drug drugemu, "le kdo je tukaj bolj zarobljen in zaplankan?". Višek vseh nadlog pa je predstavljal pripetljaj s tujcem. Ta je prišel in meni nič tebi nič šel do župana mlajšega in vprašal, če se Budale pripravljajo kaj na unijo. Župana mlajšega bom od tu naprej imenoval kar župan, saj mu ne morem dati svojevoljno številke 2 ali kaj takega, kar bi spet lahko dvignilo prah v Budalah, kjer so nekako vsi, namenoma ali ne, pozabili, kako samozvano je zasedel izpraznjen stol. In le redki so odganjali kot nadležno muho misel, da so kdaj prej v Budalah že imeli kakšnega drugega župana. Njegovo znanje je bilo omejeno na njegovo glavo in drugo, ki jo je prispevala mati županja, ki je bila modna izvedenka in pretkana intrigantka, pa kljub vsemu ni nikdar omenila niti v sanjah kakšne junije. Tako je namreč razumel župan tujčevo vprašanje, zato ga je zmedlo. Dal si je opravka le s tem, da ne bi pokazal, da se mu ne svita, kaj bi junija bila in pozabil na to, da bi tujca povprašal, kdo sploh je in kaj išče v Budalah ali pa ga preprosto nagnal. Župan je mrzlično potrdil, da se že dolgo in temeljito pripravljajo na junijo, ki bo zdaj zdajci prišla v Budale. Deležen je bil pohvale tujca, krepkega stiska rok in prerokbe, da so Budale na dobri poti, kar za njihove sosede ni tako samo po sebi umevno. Prišepnil mu je prijateljsko na uho, da tam župan še ve ne, kaj junija je. Potem sta se gromko režala županu sosednje vasi, se trepljala po ramah, si vihala brke, puhala oblake cigar v topli zrak urada in cukala budalsko rdeče vino. Z vsako prazno steklenico sta bila bolj zadovoljna nad presvetlo prihodnostjo Budal in junije. Okoli vsake teme sta se samo malo pentljala in pogovor se je sukal okoli praznih marenj, pri katerih si je vsak svoje mislil.

Naslednji dan je bil najhujši županov dan, ki ga je preživel v rotovžu. Še tistikrat, ko je bos letal okoli in ga je v uradu še smrkavca pičila osa, ni bil tako hud kot ta. Bolela ga je glava po slavnem budalskem rdečem, ki so ga kljub vsem nadzorom preveč zveplali ali pa so v prepisu kakšno ničlo preveč napisali. Eno ali drugo, rezultat je bil enak. Bolela ga je glava in z njo bi moral krepko razmišljati, kaj je junija. In je sklical svoj personal, samo čistilko je izpustil, da so staknili glave in modrovali, kaj bi bila ta junija. Ko uganke niso razvoztlali, ampak še bolj zameštrali, so pozvali učenjake, ki so se, kot je bilo prej omenjeno, bolj ukvarjali s tem, kdo je bil tujec, kot z junijo. Na svitlo so privlekli Cefizlja in drugo znanstveno šaro, da je županu kljub glavobolu postalo kristalno jasno, da tako ne bodo prišli nikamor. Poklicali so še prvo delegacijo, ki je širila slavo Budal po svetu. Prišla je vsa skrivenčena od posledic sladkosti, ki so jih užili v tuzemstvu v inozemstvu, odgovora o juniji pa ni dala. Najbrž bi še danes mleli v prazno, če ne bi snažilka zasukala kolo zgodovine, ko je prišla pospraviti urad in ji ni bilo do tega, da dela spet neplačane nadure, saj je kazalo, da seji ne bo ne konca, ne kraja. Že vse Budale so se zvrstile v uradu, odgovora pa ni bilo. Snažilka je predvsem vedela, koliko parov umazanih čevljev je pritacalo po stopnicah in gor in dol po vsem rotovžu. Zato je želela konstruktivno prispevati k rešitvi in se je ponižno oglasila: »Kaj pa če je ženski ime Julija?«

Samo to so potrebovali Budalci, da so doživeli razsvetljenje in so kar tekmovali med seboj, da bi opisali to Julijo. Najbolj predrzni so jo že srečali, da bi nadoknadili nepoznavanje, so bili vse bolj glasni in prepričljivi, dokler ni župan zaropotal, »da gluh pa še ni in je ženski ime Junija, ne pa Julija.« Bilo bi sicer čudovito, če bi nosila ime pesnikove izbranke, pa kaj, ko ni tako. Dejstev ne gre zanemarjati.

Budale so doživele preporod. Povsod so pleteničili samo o Juniji, »kako malo časa imajo, da se Budalci izkažejo kot gostitelji za tako bogato žensko, ki bo poskrbela za blagostanje v Budalah, da se bo spet cedil med in mleko«. No, Budalci, ki so znani po svoji skromnosti, bi bili zadovoljni že, če bi po poljih zorelo spet žito, ne pa samo demokracija. Nekako so se preobzrli nedeljskih referendumov in komisij, v katerih so sedeli. Prav veseli so bili novega vetra in programa, v katerega so zajadrale Budale. Te so se takoj zadolžile za velike vsote pri sosedih, ne da bi en sam samcat Budalec pisnil kaj o državni skrivnosti številka ena, Juniji. Sredstva so rabili za to, da bodo lahko Junijo dostojno pogostili, obdarovali, oblekli, prenočili. Pa so zgradili hotel z bazenom ob Tomažinovem svinjaku, park uredili, prekopali, potke s peskom posuli, nekatere pa poasfaltirali, ob potoku zasadili eksotične rastline, po katerih je bolela glava, če si jih poduhal. Budale so postale svetska vas. »Do vsakega kurnika asfalt!« je bilo geslo napredka za Junijo. Za njo, Junijo, so postavili razsvetljavo do njiv na robu gozda, ampak Budalci so bili prebrisani in so sklenili, da je ne bodo uporabljali do prihoda Junije. Izcejanje gnojnice na cesto so strogo prepovedali. Prašiče, konje, krave so vsak dan krtačili, za kurami pobirali kurjake, Junije pa ni bilo od nikoder.

Pa so sklenili, da morajo postaviti stražo, da jo bodo prej opazili, preden bo ona njih in bodo lahko vse speljali po planu, ki so ga tedensko vadili. Straža se je pritožila, da ne bo v vsakem vremenu vahtala in oprezala za neko Junijo. Zgradili so jim najprej borno stražarnico. Ko se je straženje zavleklo, so na koncu svetske vasi postavili naselje s kinom, trgovinami, gostilnami, vrtci, da bi stražarji nemoteno opravljali svoje poslanstvo. In več kot pol Budalcev se je preselilo v novo stražarsko naselje, kajti stražarska služba Sokolje oko je bila dobro plačana in nič kaj težka. Glej ga, zlomka, pa so sosedje postali radovedni, kaj se le dogaja v Budalah, da tako vneto rabijo denar, da so vse njihove posojilnice in banke spraznili. V Budale so poslali vohune kot turiste, naj se malo razgledajo. Budalci so sicer vedeli za turizem in da se tistim, ki ga zganjajo, rečejo turisti, ampak o njihovega tradicionalnega nezaupanj do tujcev in vsega novega ni omajalo niti za milimeter. Namišljene turiste so prikrito sovražno sprejeli in jih nadzorovali na vsakem vogalu, Budalcem pa zabičali, da ne sme nihče odpreti kljuna, ker ga bodo brez milosti kaznovali, če bo kaj sčivkal o Juniji. Seveda niso bili vsi trdnega značaja, saj se je tudi budalska kri zmešala z raznimi pridaniči in eden ali dva, brez plemenitega porekla, sta spet sčvekala za deci ali dva budalske črnine vse o Juniji, kakšna fajn baba je in kaj vse bo prinesla Budalam, da bodo kmalu druga Indija Koromandija, Junija pa zavetnica budalske fare. Namišljeni turisti so dobili velike oči in ušesa od nejevere, kaj se pripravlja v Budalah in so oddrveli domov poročat o dogajanju v Budalah. Vohuni pa so vedno na obeh straneh in Budalci so bili istočasno obveščeni o izdaji. Namerili so se, da bodo izdajnike lepo po stari kmečki, budalski šegi ali linčali ali na gavge obesili. Župan je z dekretom komaj ubranil krvi željni množici stvar izpeljati. Pa ne zaradi tega, da bi imel kakšnega žlahtnika med izdajalci, vodil ga je drug motiv. Junija je bila ženska. Te pa, kot je znano, niso najbolj navdušene nad raznimi morijami. In samo še tega bi se manjkalo, da vkoraka prav med obračunom. Taki divjaški obračuni ji najbrž Budalcev ne bi predstavili v pravi luči in jih zapisali v njeno srce na mesto, ki jim gre. Tako je Junija postala svetnica, saj je rešila življenja

četverice, še preden je njena noga stopila v Budale. Budalci so umno presodili, da mora imeti veliko moč ta Junija, da se še prikaže ne, pa jo že ubogamo.

Ker sosed nikoli ne miruje in pozorno spremlja, kaj napleta sosed, so sklenili, da ne bodo več dovolili posluške po Budalah pobirati. V ta namen bodo zgradili velik zid med njimi in sosednjo vasjo, ki jim je bila že od vekomaj trn v peti. Zdaj se jim je pa tako dober razlog ponudil, da lahko končno na meji med našim in tujim svetom zgradijo zid, ki ga ne bo preplezal noben moški v najboljših letih, pa če mu drugi, prav tako v najboljših letih, drži ravbarsko. Potem najbrž veste, da je bil to dober in visok zid. Spet so se zadolžili v sosednji vasi. Zgradili so budalski zid, ga zastražili pred radovednimi sosedi. Zraslo je naselje tako kot pri stražarnici. Imeniten kraj za življenje, z dobro plačo stražarjev na meji, še boljšo od tistih prvih, ker so bili za nameček še zraven sovražnega sosedovega ozemlja. Pa so si morali za te dobre plače Budalci sposoditi denar v tretji vasi, da bi bilo vse na nivoju kot treba.

Iznajdljiva sosednja vas je imela napuha Budalcev zadosti in se je sklenila pošaliti na njihov račun. Našli so v svoji vasi neko madam, ki je svoj čas v Parizu opravljala svojo obrt, dokler ni usahnila njena lepota. Malo je francosko znala in bila dovolj velika in debela za predstave Budalcev o Juniji. Obljubili so ji, da bo do mirnega konca lahko živela v njihovi vasi, ne glede na njeno pohujšljivo in prešušno preteklost, če bo za čast vasi izpeljala nalogo oziroma vlogo Junije. Madam, zdaj že Junija oziroma Žunija po francosko, je odpotovala do budalskega zidu z goro kovčkov. Nališpana in okrancana kot v časih, ko ji je posel najbolj cvetel. Budalci so sicer preživelii šok, da je Junija prišla s strani neba, od katere je nihče ni pričakoval. Bili pa so v skrbeh, da ne bi slučajno mislila, da so kakšni militaristi, ko se je morala mimo vseh stražarskih stolpov in bodečih žic pa psov drenjati pa dokumente kazati. Budalci so v rekordnem času poslali gasilsko pleh godbo, da ji je nekaj domačih zašpila v čast prihoda, špalir pred njo delala in ji prostor v množici radovednežev utirala. Ko jim je zmanjkalo repertoarja, so pa še dve gasilski odigrali na temo svetega Florjana. Pot pa je bila dolga, brez muzike pa še bolj in gasilci, vrli fantje so se znašli in so še kvantarske, take z gasilskih vesellic užgali. Tukaj ima korenine globoko in verno prijateljstvo med madam Junijo in gasilci. Teh viž je bila namreč tako vesela, da se je smejala in mahala vse povprek, saj se je svojih najboljših let spominjala, pa ne samo pariških. Tako je pripravdirala do rotovža, kjer si je župan z robcem brisal pot z obraza pred veliko nalogo, ki ga čaka. Mati županja in madam Žunija, ki se ji je francosko ime še bolj dopadlo, sta se hitro ujeli in pol županove skrbi je odpadlo. Budalci z županom vred so se še predobro odrezali. Madam Junija je že drugi dan povedala, da je tako zadovoljna, da niti pomisliti noče, da bi še kdaj zapustila Budale in Budalce. Vsi so bili navdušeni. Jokali so od veselja, radostno poskakovali, da so Junijo tako hitro in zlahka prepričali, da pride k njim. Kako so se zmotili.

JUNIJA V BUDALAH

Madam je hitro skontala, da je zanjo dosti boljše, da ostane v Budalah in si pusti streči od spredaj in zadaj, kot da izkoristi častno ponudbo sosednje vasi – pravico do kota. Sosednja vas je bila sicer

malček razočarana. A so zaključili, da so si eno nadlogo prihranili, saj bi babnica izsiljevala z zaslugami za domovino in sproti pohujševala mladino. S takim renomejem, kot ga je imela, so že raje videli, da je sama od sebe ostala pri Budalcih, kot da bi jo oni morali kdaj izganjati. Ob vsaki vesti, ki je pricurjajala skozi veliki budalski zid, pa so se neizmerno zabavali, saj niti v najbolj bujni domišljiji niso mogli predvideti, kaj so si vrli Budalci nakopali z madam Junijo. Budalci so sicer kmalu spregledali, da ni vse zlato, kar se sveti, še najmanj pa Junija. Na zapečkih so obujali spomine na dobre stare čase, ko še ni bilo te mrhe v Budalah. Saj ni je bilo stvari, da ne bi vanjo vtaknila svojega nosu Junija ali ne bi vsaj imela o njej svojega prelestnega mnenja, ki je bilo za župana enako obvezujoče kot zakon sam. Najprej so jo motili prašiči. Cviljenje ob kolinah, ji je kratilo nemirni spanec v jutranjih urah. Zahtevala je, da morajo zgraditi eno klavnico za vse Budale na skrajnem robu vasi in jo neprodušno izolirati, da veter ne bi nobenega cvileža prinesel do vasi. Ker v klavnici niso smeli sodelovati prijatelji in žlahta pri opravih, so bile koline nenadoma dražji špas kot vzreja prašiča. Kmetje so sicer še klali, dokler ni prišel dokončen udarec in izbrisal koline in ostale svinjske dobrote z jedilnikov v Budalah. Junija je rada dobro jedla, pa so se ji zdele vse porcije nekam majhne. Najprej je to pripisala birtovski škrtosti, ko pa je izvohala, da ima vsak gostilničar še kakšnega packa v svinjaku, ki ga hrani s pomijami, je seštela ena in ena in prišla do zaključka, da ostanke za packe hranijo in goste prikrajšujejo. Prišel je v nekaj urah odlok, da se domače živali vključno s svinjami ne smejo hraniti z ostanki in pomijami. Da zadeva ne bi ostala samo na papirju, so morali Budalci vsak dan voziti ostanke na deponijo na drugem robu vasi. Pretehtana odločitev, saj bi se zaradi bližine klavnice lahko sicer spletla kakšna prašičja mafija: »Jaz tebi pomije, ti meni ...«

Junija je veliko vedela o preventivi. Šele zdaj je uvidela, kaj vse so živali jedle, ko so smrdljive odpadke vlačili sem in tja po vasi pri transportu. Sledil je nov odlok o tem, da morajo vsi rejci voditi dnevne jedilnike svojih živali, da bo končno vedela, kaj pravzaprav je oziroma s čim so spitali svoje govedo, parklje in perje. Na teh živalskih jedilnikih so bili najbolj zaželeni briketi, ki so bili tako higienični, čeprav ni nihče točno vedel, kaj je v njih. Pa so hranili prašiče z znižanimi pasjimi briketi, kjer si dobil dve vreči za ceno ene, nad katerimi so bile manj navdušene kokoši. Prašiči so oboževali brikete in edini opazen stranski učinek je bil, da so veliko mahali s svojimi zvitimi repki, kar je bilo precej smešno. Otrobi, za katere so prikrajšali kokoši, so postali namreč hrana za ljudi in brez njih ni bilo ne kruha ne muslijev. Po nekaj letih so imeli kmetje vsega dovolj, pa so samo še kupovali meso v sosednji vasi, kjer ni bilo Junije in njenih odlokov in je bilo marsikaj zato ceneje, tudi meso. No, Junija ni poskrbela samo za kmete. Včasih se je sama predajala sladkostim jutranjega konjaka, zato jo je zdaj motilo, da so stregli v gostilnah vse mogoče oblike »ta kratkih« žganih pijač že v ranih urah. Zavist jo je žrla bolj kot shirana jetra in pod krinko skrbi za narod je dosegla, da so te sladkosti ukinili ob obrednih jutranjih in večernih urah. V vmesnem času pa tako nihče ni imel časa viseti v gostilni. Junijo so porumeneli zobje izdajali, da ji tudi pregreha tobaka ni bila tuja. Ko ga je opustila, jo je motil vsak oblaček dima v gostilni. Tako je postala botra še enemu odloku, ki je varoval zdravje Budalcev, saj so jo bogate lastne izkušnje najbolj izučile, česa naj drugi ne bi počeli. Tudi okoli rodnosti

budalskih žena je imela nekaj hvalevrednih nasvetov, a so jo ukorili nekateri svetniki, da pod kovtre in med rjuhe vaščanov pa ne bodo gledali. Tako je odlok ostal osnutek v predalu, čakajoč na primernejše čase. Potem so jo nenadoma motili gobarji, ki so svoje košare gob prodajali gostilničarjem kar tako in niso plačevali davkov za masne dnevne zasluzke, pa babice, ki so štrikale in kvačkale rokavičke in nogavičke za vnuke, da jih mame niso kupovale v supermarketih, ker je to ogrožalo budalsko ekonomijo in davke pa občinsko blagajno. Ker se ni smelo nikjer več kaditi, je bilo sčasoma tudi kadilcev manj. Redki, ki so vztrajali, so plačevali davke, vkalkulirane v ceno cigaret še za vse, ki so prenehali, saj bi se drugače videlo dno v občinski blagajni ob pomanjkanju davčnih novcev. Bivši kadilci so postali žvečilci raznih čigumijev in Junija je predlagala, da povečano obdavčijo še to nekulturno navado prežvekovanja, pa še njen dentist je potrdil, da se deformira čeljust od tolikšnega žvečenja, a la manira zdravstvene skrbi za prebivalce, je postalo žvečenje škodljivo.

Vsekakor je bila Junija najvplivnejša živeča oseba v Budalah. Prilizovali so se ji vsi, dokazovali, kako izpolnjujejo njene odloke še bolj do potankosti, kot so bili zapisani. Prek nje so lobirali stari in mladi, od generala pa do župnika in župana, ki so se mu pred Junijo prav tako hlače tresle kot navadnim smrtnikom. Junije so bili vsi siti, le na glas si ni nihče tega upal reči, saj je kazalo, da je babnica trdoživa in ji leta ne morejo do živega. Predvsem pa ji je življenje v Budalah godilo do te mere, da ni nameravala zlepa zapustiti tega raja na zemlji.

Ne vemo, če je res kdaj obstajala kakšna zarota proti njej. Takrat, ko je dobila diarejo, ki je trajala nekaj dni in za katero se je izkazalo, da jo je povzročil odvajalni čaj, s katerim so ji postregli v gostilni ob petih, čeprav ni prosila zanj, ampak za zeleni čaj. Zaradi neprijetne izkušnje so, sicer brez zanesljivih dokazov zarote, odpustili ves personal vključno z dopoldansko izmeno in eno porodniško, gostilničar pa se je izmazal z ukrom in visoko denarno kaznijo, ki je spet prinesla rožljanje novcev v suho občinsko blagajno, brez nacionalizacije gostilne.

Budalcem je ostala slaba tolažba, da so preživelih leta kuge, vojske, pa bodo še te z Junijo nekako pretolkli, pa če se jim še tako kolca po dobrih starih časih.

Vladimira Štoviček: ŽENSKI AKT, patiniran mavec, višina 30 cm

Jovo Grobovšek

POSLAVLJANJE

Marjan Mušič in Novo mesto v letih od 1979 do 1984

Nekaj korenin današnje podobe Novega mesta

¹ Novo mesto je bilo ustanovljeno z ustanovno listino nadvojvode Rudolfa 7. aprila 1365. Letos bo torej praznovalo 639 let uradnega obstoja. Ustanovljeno sicer kot Rudolfswert, a je vedno nosilo današnje ime.

² Marjan Mušič je bil rojen 16. novembra 1904 na domačiji, ki še danes stoji ob Resslerovi cesti. Umrli je 6. januarja 1984 v Portorožu. Pokopan je v družinskem grobu na pokopališču v Šmihelu v Novem mestu.

³ Mušič Marjan, Arhitektura za vse čase, Novo mesto in Dolenjska, Marko Mušič in Atelje Marko Mušič, Ljubljana 2002.

Današnje podobe zgodovinskega središča dolenjske prestolnice¹ si resen opazovalec ne more zamisliti brez urbanističnih in arhitekturnih ureditev, ki jih je prispeval novomeški domačin Marjan Mušič.² Pri obnovi v drugi svetovni vojni močno poškodovanega mesta je sodeloval v letih od 1950 do 1954 ter pri obnovi gradu Otočec v letih 1960 do 1961. O njegovi vlogi izjemno natančno ter ustvarjalno interpretativno opominja sin Marko Mušič, izzivalno pa dopolnjuje Nace Šumi.³ Vsekakor dovolj gradiva za podrobnejše seznanjanje in študij, zato teme na tem mestu ni smiselno nadaljevati.

Opozoriti pa želim na krajše obdobje v letih od 1979 do 1982, ko sem intenzivno sodeloval in nemalo tudi vztrajal pri poskusu umestitve primerne vloge cenjenega rojaka v kulturno in strokovno življenje njemu tako ljubega mesta.

Spomini

⁴ Fakulteta za arhitekturo, gradbeništvo in geodezijo Univerze v Ljubljani (FAGG), oddelek za arhitekturo; zadnje desetletje samostojna Fakulteta za arhitekturo, ves čas na Zoisovi ulici in ves čas »na Grabnu«.

Besedo »*motif*« je poudarjeno, z nekje zadaj skritim francoskim akcentom, izgovarjal in nas na šoli za arhitekturo⁴ v vznesenih predavanjih vznemirjal prof. arhitekt Marjan Mušič. Zakaj vznemirjal? V razbrzdano in uporniško mladost, v pregrete glave, naklonjene negaciji in dvomu, je vnašal dokaze, da je v preteklosti uzakonjena sedanjost. Morali smo se umirjati, urediti, prisluhniti, zaplesti v razmislek s samim seboj in svojim šibkim znanjem. Vsebine (predmeta Razvoj arhitekture ter Razvoj naselij in asanacije) smo osvojili bolj ali manj površno. Nekam v prihodnost smo odrinili težo nagrmedenih tisočletij. Sloka postava, visoko izbrušen jezik in neka, nam neprivačna resnoba, so nam ostali oddaljeni. Seveda, študirali smo hitro in hlastno, zdelo se nam je, da nam bo vse ušlo, če ne bomo drveli.

Poskus oddolžitve

⁵ Zabeleženo v arhivu pisca, pisma v osebnem arhivu nima. Pismo odposlal 26. oktobra 1978.

⁶ Marjan Mušič je prejel imenovanje za častnega občana naslednje leto, 29. oktobra 1979.

⁷ Marko Mušič, arhitekt, je bil rojen 30. januarja 1941.

⁸ Marjan Mušič, slikar, arhitekt, konservator, akademski učitelj, razstava v Dolenjski galeriji 5.–17. september 1980. Katalog, plakat in vabilo, finančna podpora podjetja Pionir Novo mesto.

⁹ Marjan Mušič je bil leta 1970 imenovan za dopisnega in 1979 za rednega člana Slovenske akademije znanosti in umetnosti.

Ob arhitektovi 75-letnici sem kot v. d. direktorja Dolenjskega muzeja poslal na skupščino občine Novo mesto pismo⁵ s pobudo, da Marjanu Mušiču podelijo častno občanstvo.⁶ Nekako v tistem času sem začel pogosteje obiskovati Marjana Mušiča in se dogovarjati za večjo retrospektivno razstavo o njegovem življenjskem delu. Razstavo sem z ljubeznivo pomočjo njegovega sina Marka Mušiča⁷ in razumevanjem Petra Krečiča uresničil v Dolenjskem muzeju.⁸ Bogato gradivo, ki sem ga ob pripravljanju razstave spoznal, sem videl kot bogastvo, ki je kot dokument brez učinka prikrito v zasebnem arhivu akademika.⁹ Zato sem vzporedno z uresničevanjem razstave v pogovorih s profesorjem argumentiral zamisel, da bi v Novem mestu oblikovali spomeniškoarhitekturni študijski center okoli spominske sobe,

¹⁰ V sklopu Zavoda za družbeno planiranje je na pobudo mag. Marjana Ravbarja nastala organizacijska enota za varstvo naravne in kulturne dediščine. Pisec tega sestavka je bil prvi zaposleni v novi službi, takrat še skupni za varstvo naravne in kulturne dediščine.

¹¹ Takrat imenovana Resljeva cesta.

¹² Družina Mušič jo je prodala podjetju KRKA Tovarna zdravil.

¹³ Janko Jarc (25. december 1903 – 25. oktober 1995) se je upokojil kot ravnatelj Dolenjskega muzeja leta 1975. Od takrat je večino časa preživel doma, na Trdinovi 25 na Grmu v Novem mestu.

¹⁴ Božidar Jakac (16. julij 1899 – 20. november 1989), žena Tatjana in prijateljki so ga klicali tudi Dori.

¹⁵ Razglednici s Hvara (12. oktober in 11. december 1980) in pismo s Hvara 21. decembra 1980. Arhiv pisca.

¹⁶ Razglednica s Hvara 2. februarja 1981. Arhiv pisca.

ki bi nosila njegovo ime.

Z januarjem 1980 smo v Novem mestu začeli z regionalno službo spomeniškega varstva.¹⁰ Od predhodne varstvene službe, Ljubljanskega regionalnega zavoda za varstvo naravne in kulturne dediščine, nismo podedovali nobene dokumentacije. Razstava o delu Marjana Mušiča je obudila njegova konservatorska dela in razkrila bogato zbirko gradiva. Nemudoma sem videl sijajen ustvarjalni prostor v posebnem konservatorskem centru, ki bi nam s pomočjo starejše dokumentacije odkrival niti kontinuitete spomeniške problematike. Najprej je bila moja zamisel, da v okviru spomeniške službe ustanovimo Mušičevo sobo. Ko sem to omenil Mušiču, se je z zamisljivo spoprijateljil le zelo počasi. Predvsem je nenadoma videl možnost v obnovi domačije na Resslovi¹¹ cesti, kjer naj bi ena soba z dekoracijo postala spominska soba. Izvirna zamisel o študijski sobi je bila zahtevnejša, a se mi je zdelo, da je obnova domačije pomembno vzporedno dejanje. Takrat nisem vedel, da je lastniško stavba izgubljena.¹² Žal pa sogovornik v tistih dneh ni uvidel težav pri njeni morebitni obnovi.

Oprijel sem se razstave. Bilo je bolj smiselno z razstavo opomniti na izjemni prispevek Marjana Mušiča pri obnovi Novega mesta ter potegniti nit nazaj v zgodovino, proti novomeški pomladi. Peter Krečič je rutinsko prispeval besedilo v katalog, Marko Mušič pa impulzivno dodal v samozaložbi izdano prilogo na enajstih straneh. Upam si reči, da je bila slednja, in je še, popolnoma prezrta. Vse se je pač zgodilo v oddaljenem dolenjskem okolju. Z otvoritvijo smo bili zadovoljni, še več. Ljubeznivi slavljeneec je v vzneseno razpoloženje prispeval oprijemljive darove. Dolenjskemu muzeju je poklonil svoj portret, hermo v terakoti, delo kiparja Tineta Kosa. In ostale so pristne prijateljske vezi, ki so vsaj za kratek čas omilile razočaranja ob nespametnem in popolnoma neprimernem obravnavanju aktualne spomeniške problematike v mestu.

Iz Ljubljane si je želel domov bolj pogosto, kot je bilo uresničljivo. Dokler sta lahko še skupaj pomodrovala z Jankom Jarcem, ko je bil slednji še ravnatelj Dolenjskega muzeja,¹³ je bil v mestu bolj pogosto. A izgorevala je tista iskra pričakovanja, da si zaželen, morda celo potreben v kraju, kjer si užil bleščava brezskrbna leta.

Ko je opazil, da ne izginja le njegovo, temveč tudi mesto prijatelja Božidarja Jakca,¹⁴ je vozil mimo njega. Ne pogosto, zato pa bolj v bolesti, je zamahnil z roko in skoraj zašepetal: *devastirana regija*. Mestu se je v loku izognil, saj ga je izguba domačije globoko prizadela.

Uteha so mu bili kozolci nad Stopičami, danes bi rekli »na Prepihu«. Tudi sam sem jih večkrat obiskal, zato sem skoraj razumel pripoved njih in profesorja. Zgrbljeni pod čokatimi slemeni Gorjancev na obzorju, še dolgo kriti s slamo, so potihoma lezli vase. Zapuščeni so se grmadili na kup, nekako nepotrebni. Življenje se je spreminjalo, močno se je že spremenilo, odkar so skupaj Janko, Dori in Marjan z mnenjem usmerjali ali z dejanjem oblikovali spreminjajoče se Novo mesto. Mar je bilo valove sprememb tako težko razumeti; dati ustvarjalno napotilo mladim, sejati morda razumevajoče mrmranje. Bi pomagalo?

V naslednjih mesecih po razstavi sva najprej sicer morala poravnati nekatere nepotrebne nesporazume o izgubljenih družinskih portretih.¹⁵ Kmalu se je zadrega razrešila¹⁶ in stiki so bili nadvse pristrčni. Moj profesor je bil skoraj pol leta 1981 na »prostovoljnem pregnanstvu« na Hvaru, saj mu je zdravje kar precej nagajalo. Obveščal sem ga o

¹⁷ Pismo iz Ljubljane, 3. oktobra 1981.
Arhiv pisca.

¹⁸ Pismo s Hvara, 12. januarja 1982.
Arhiv pisca.

¹⁹ Navedba se razlikuje od izjave Janka Jarca, ki mi je v pogovoru omenil, da je bila vrh vodnjaka predvidena skulptura boginje zmage, ki pa je zaradi ideoloških razlogov (boginja) niso postavili. Izdelana naj bi bila, a kot idejno sporna zavržena, kar pa ni motilo veljaka, ki naj bi jo »pospravil« v lastno zbirko (!). Pustimo času čas.

²⁰ Božidar Jakac je umrl 20. novembra 1989 v Ljubljani. Opomba J. G.

razvoju spomeniške službe na Dolenjskem in veselil se je vsega novega. Tako ni nenavadno, da je v osami dalmatinskega renesančnega okolja otoka Hvara nadaljeval sanje o obnovi svoje ljube domačije. Oktobra je pisal predsedniku skupščine občine Novo mesto pismo, ki odkrije globino osebne bolečine.¹⁷

Odgovora v tem trenutku nimam pri roki, a je v drugem pismu Marjana Mušiča predsedniku skupščine občine razvidno, da je le-ta posredoval pri Hotelu Kandija in ti so omogočili morebitno uporabo sobe v domačiji na Resslervi, za katero pa Mušič izrazi dvom, da jo bo mogel uporabiti.¹⁸ Zelo določno pa v tem pismu opozori na »nekatera dela, ki so bila izvršena v Novem mestu po mojih načrtih ob desetletnici ustanovitve dolenjskih brigad, a je bila takrat odložena njihova dokončna uresničitev na kasnejši, za mesto ugodnejši čas ...« saj je »današnje stanje le torzo zasnovane celote.«

Na prvo mesto postavi podatek, da je bil na vrhu fontane na Glavnem trgu nad zgornjo kotanjo zamišljen »broneni kip pastirčka, piskajočega na piščal. Ta kip je bil takrat zaupan akademskemu kiparju Zdenku Kalinu.« Navedba v pismu izzveni le kot seznanjanje in je pisec podrobneje ne utemeljuje.¹⁹

Podrobneje pa dopolni »DOPRSNE HERME za Novo mesto zaslužnih mož pred pročeljem mestne hiše.«. Omeni znani podatek o tem, da sta portreta Trdine in Ketteja le dve od šestih predvidenih upodobitev. Zato opiše prvotno zamisel, da bi bili upodobljeni še »avtor Zgodovine Novega mesta in nekdanji novomeški kulturni in narodni delavec IVAN VRHOVEC, kot njegov pendant naravoslovec FERDO SEIDL, kot peti skladatelj IGNACIJ HLADNIK, kot njegov pendant pa slikar IVAN VAVPOTIČ.« Pri slednjem se mu začne vsiljevati pomislek, zato meni, »da bi namreč Ivana Vavpotiča zamenjali z BOŽIDARJEM JAKCEM, ker ima v primerjavi z nedvomno kvalitativnim in za Novo mesto zaslužnim Vavpotičem Jakac za Novo mesto in tudi sicer večji pomen. Pri tem ne bi smela biti ovira, da bi dobil Jakac spomenik še za življenje.²⁰ Tudi stari Grki so svojim velikim možem še za življenje postavljali spomenike. S tem izborom bi bili zastopani: pesnik, pisatelj, zgodovinar, naravoslovec, glasbenik in likovni umetnik.«

Zanimivo in značilno je, da se je lotil le dela ureditve pred Rotovžem. Ni omenjal slabega stanja tlaka in neurejene hortikulture, čeprav je v pogovorih z menoj prizadeto omenil tudi ta očitna zunanja neskladja kot izraz očitne nemarnosti. Zopet je bil svetovljan in se je ozrl le v označevanje večnih vrednot. Kako značilno in obenem »podgurskemu« okolju tuje je pokazal svoje široko obzorje. Res je tudi Janko Jarc v najinih dialogih pogosto omenjal nedovršenost te opredmetenosti časa in kulture. Seveda je omenjal tudi dilemo, da upodobitev dobi Marjan Mušič, česar slednji v svojem pismu nikakor ni mogel omeniti, je pa implicitno to zaznati v utemeljitvi za hermo B. Jakca.

Na koncu še omeni, da je iz projekta nove tonske preobleke Novega mesta, »ki jo je s pravim občutkom zasnoval akad. slikar Lado Pengov ... izpadla Študijska knjižnica Mirana Jarca, ker takrat ni mogla prispevati potrebnih stroškov. Takšna, kakršna je danes, ne bi smela biti že sama po sebi kot prominentna kulturna ustanova, še celo ne pa kot del celote, v katerega je vključena slavnostna Lopa kot osrednji spomenik NOV«. Zopet se zavzame za pomembno kulturno vsebino rojstnega mesta in ponovi utemeljitev za njegovo vzdrževanje in ohran-

²¹ Pismo iz Novega mesta z dne 20. januarja 1982. Arhiv pisca.

nitev. Ne želim posebej opozoriti na današnje stanje stare stavbe knjižnice.

Nemudoma prejme odgovor predsednika skupščine občine.²¹ Pisec želi pojasnilo, zakaj Mušič izraža dvom o uporabi domačije. In navede: »Če ne gre zgolj za zdravstvene razloge, bi vendarle predlagal, da se ob prvi priložnosti oglasite v Novem mestu. Mogoče bi v dogovoru našli skupno rešitev, ki bi bila sprejemljiva in ki bi jo bilo možno realizirati.« Nato navaja natančnejše podatke o poimenovanjih v Novem mestu. Glavni trg ne bo poimenovan po Titu, čeprav je bil to predlog Zveze rezervnih vojnih starešin. Stališče predsedstva skupščine in SZDL pa je bilo, da se v Titov trg preimenuje nastajajoči Novi trg. V pismu navaja še druga razmišljanja o Glavnem trgu in prenovi mesta, neustrezno prometno ureditev in prizadevanja za dokumentacijo za novi most vzporedno z železniškim mostom.

Morebitnega kasnejšega dopisovanja med Mušičem in občino ne poznam. Moram reči, da takrat zanj niti nisem vedel, saj je bilo najino zaupanje na čisto drugi ravni. Še vedno sem omenjal študijski in spominski pomen obsežnejše zbirke njegovega dela, ki bi koristila predvsem strokovni javnosti, posebej sem poudarjal nujno, da spodbudimo študij novih generacij za potrebe varstva spomenikov. Njegovi odgovori so bili nadvse vljudni in razumevajoči, a kaj več ne. Končno je imel dva sinova, oba arhitekta. Mlajši Marjan – Zula je žal prezgodaj umrl,²² Marko pa je bil že uveljavljen strokovnjak. Tudi zanj je bila domača dediščina lahko zanimiva. Živo pa mi je v spominu naslednji slikovit in morda nekako usoden dan.

Toplo popoldne na Bregu, vznemirjeno izbiram med občutji. Mlad še ne čutim sopare, vročina še ni nadležna. Meni ne. Žarim v nekoliko zmedenem pričakovanju. Konservatorski center je na dosegu roke, spominska donacija Marjana Mušiča lahko pride v Novo mesto. Ne dvomim, da bi se zaželeno lahko uresničilo.

Sedimo trije. Kaj malo si imamo povedati. Skorajda živimo v ločenih vesoljih. Prvi samozadosten predstavnik močnega gospodarstva, uveljavljeni politik ob njem in jaz kot zaletavi in nestrpni, vedno preveč neposreden sogovornik. Zamisel o spremembah na Mušičevini, kot jo imenujemo še danes, je bila lastniku verjetno več kot nadležna. Politik je tehtal, koliko bi to dejanje lahko ustrezalo občutljivi enotnosti ne ravno odprtega okolja. Marjan Mušič je bil vendarle nekako tuj in umaknjen razumevanju domačega okolja. Sam sem morda pretirano zagreto opominjal na nujnost velikih kulturnih dejanj, že takrat prezgodaj.

V središču pogovora bo domačija na Resslerovi cesti, rojstni dom Marjana Mušiča. Slavko je predstavnik novega lastnika nekoliko zapuščene hiše, podkletenega skednja in skoraj parkovno zasnovanega zemljišča. Uroš je razumevajoč, a ve, da tako pravno kot ekonomsko ne bi bilo lahko izpeljati zahtevnega projekta, ki nima toliko ekonomske učinkovitosti, kot jo skozi idealizem utemeljujem jaz.

Z dalmatincem na vrvi pristopa visok vznemirljiv svetovljan, profesor in akademik. Še vedno ne razumem, zakaj se je umaknil iz rodne mesta. Kasneje mi je bilo to kaj hitro povsem razumljivo. Umrla so vsa njegova hrepenenja.

Tu pred nami pa je nekoliko ostarel, deluje osamljeno. Vstanemo in ga pozdravimo. Sede k mizi, vljudno in umirjeno tehta besede, večina jih je nostalgичno navezanih na mesto, mladost in spomine. Iz neobveznega postane oprijemljiva njegova misel, da je izguba domače

hiše, poslopij in vrta v resnici nasilna. Žal je bila to resno pomanjkljiva ocena, razumljiva le z upoštevanjem čustvenih vzgibov. Za omizjem ni bilo mogoče poenotiti izhodišča pogovora, Mušič je od časa do časa komajda izplaval iz spominov, vsebinske niti pogovora so se stikale le redko. In v nekem trenutku je bila izrečena manj primerna beseda, že takrat ni mogla biti kletvica, kaj šele danes. Taka beseda ni bila v Mušičevem besednjaku. Občutljiv mož, ki je utemeljil osrednje vrednote urbane podobe mesta, mu nesebično pomagal k ugledu, je počasi vstal in odšel.

Zid med razumevanjem in ignoranco je bil dokončno sezidan.

Tudi naslednji poskusi srečanja s spoštovanim Marjanom Mušičem, ki sem jih kasneje spet večkrat začel, niso mogli mimo nerazumevanja, ki ga je začutil tistega dne v Novem mestu.

V izjemno plodnih letih 1981, 1982 in 1983, ko je dejavno vstopala v javno življenje spomeniška služba najmlajšega regionalnega zavoda, sem stike z Marjanom Mušičem žal prekinil. Večkrat pa sem se spomnil nanj ob uspehih Marka Mušiča, ki sem ga sčasoma uspel seznaniti z zamisljivo o spominskem središču, ki bi nosilo očetovo ime. Zato je bila zelo boleča vest o smrti osrednje osebnosti slovenske spomeniške arhitekture, ki nas je dosegla v začetku januarja 1984. O najinih stikih in njihovi plemeniti vsebini so dovolj vedeli tudi v Novem mestu. Zato so mi zaupali nalogo, da sem na žalni seji Predsedstva SO, Predsedstva OK SZDL in Predsedstva občinske kulturne skupnosti s spominsko besedo označil pomen pokojnika in njegovega dela. A takrat zamujenega ni bilo več mogoče popraviti.

Post scriptum

Zamisel o konservatorskem izobraževalnem središču je tlela še naprej. Kolegi na vedno bolj številnem Zavodu za varstvo naravne in kulturne dediščine, ki sem ga vodil do 31. decembra 1993, so za zamisel vedeli. Stiki z Markom Mušičem so bili občasno kar obetajoči. Na ponudbo, da bi v osrednjem stolpu gradu Grm v Novem mestu lahko nastali prostori tako dolgo zamišljenega študijskega središča, se je odzval z idejnimi načrti. Ti do sedaj še niso dobili odziva ne v spomeniški službi, še manj v širši novomeški javnosti. Poti v prihodnost ostajajo zamejene med neurejena lastniška razmerja med občino in nasledniki Holdinga IMV, obremenjujejo jih apetiti bližnjega Revoza; ni enostavno rešiti prostorskih razmer v gradu delujočih državnih kulturnih ustanov.²³ Ne bi smeli pozabiti, da sta trenutno in trajno velikokrat v popolnem nasprotju.

Osamljena je sijajna štukatura v hladni nadstropni dvorani gradu Grm.

Sodba?

In danes? Zadrega raste in me hromi. Iz časov, ki so bili iskreni in tovariški za nekaj dobrih prijateljev in njihovih razumevajočih mecenov, so v naš čas ostali komaj opazni deli žal *devastirane* mojstrovine. Čas in, kaže, da žal, tudi ljudje so pozabili monumentalnost Ljubljanskih vrat. Sesedajo se v oblivion drvečih mimoidočih. Zarašča jih mah med tlakom granitnih kock platoja pred starim vhodom, lovorikovec v kotu podivjano hira. Na robu prefinjene kompozicije prostora le še ostanki vijakov v tleh skicirajo spomin na vitki leseni jambor za zastavo. Imenitni kamniti portal z gradu Ruperčevrh, rešen v navznoter pomaknjeni fasadi vhoda v stari del knjižnice, izgublja

²³ Prostore imajo Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije, območna enota Novo mesto, Zavod za varstvo narave Slovenije, območna enota Novo mesto in Zgodovinski arhiv Ljubljana, enota za Dolenjsko in Belo krajino. Skupaj okoli 35 zaposlenih.

ostrino reliefa med pranjem snega in dežnih kapljic, zmrzali in vročine. Prah s površine obteži veter, ki sika v neznano.

Na pomolu nasproti ni več izvirne ulične svetilke. Pesem svobodi v trikotu med ulicama vztrajno nasprotuje zaukazani pozabi. Vrtnarska kultura tudi tu ni obdržala izvirnosti začetnih oblik, drevesa so zrastle čez mero mestnega prostora.

Prostor Glavnega trga polnijo le še v pločevino skriti konji. Fasade niso niti toliko potemkinovske, kot smo jih naredili leta 1978 za zasedanje stalne konference mest Jugoslavije. Sesuvajo se same vase. Stanovanj je le še za vzorec, večinoma so prazna. Osamljenost prostora, ki je kljuboval stoletjem, gluho tuli že kmalu, ko pade večer.

Mestni Rotovž, pompozno okinčan s svetilnimi telesi, že dolgo ne žari nobene notranje svetlobe. Zaznamuje ga le površinski blesk površnega, trgovskega okusa. V arhivu najdem na več mestih zapisana imena zaslužnih našega mesta. Mušič jih našteva: Kette, Trdina, Vrhovec, Hladnik, Seidl in Jakac; kasneje Janko Jarc navaja še Mušiča in Kozino. Jakob Savinšek kongenialno ovekoveči žal le pesnika in pisatelja. Zatem praznina, v spominu in ambicijah. Zgodi se nič. Končno pred kratkim izginejo še zadnji ostanki podnožij dveh nekdanjih svetilk.

Odkrijem, da je Marjan Mušič načrtoval poleg vodnjaka in drevesnih ureditev še pomemben navpični poudarek na platoju pred gostišči na trgu.²⁴ Visok jambor naj bi opominjal na imenitnost širine gornjega dela Glavnega trga. Uresničen ni bil, danes širine trga ni več zaslediti, razbit je med naključna prilaščanja prostora.

Visoki, vitki jagnedi, topoli z izrazitim navpičnim poudarkom so že davno nadomeščeni z manj domačo vegetacijo. Rdeči drevesi nad spominskim stebrom obešenih talcev sta utrjeni od izpušnih plinov in pomanjkanja božajoče vrtnarjeve roke. Osrednji mestni prostor še vedno nima primerne razsvetljave ...

Tipljemo, komu je to še sploh kaj mar. S spoštovanjem in previdno se še lahko opremo na trdne opore iz ne tako davne preteklosti. Zau-pajmo najprej samemu sebi in naredimo to zaradi nas samih, zaradi znanja in ponosa.

V letošnjem letu mineva sto let rojstva in dvajset let smrti kandij-skega rojaka Marjana Mušiča, človeka, ki mu dolgujemo več, kot si predstavljamo. Naj ne bo odveč teh nekaj besed v naš skupen spomin. Opomin svojemu zavedanju in ravnanju pa si bo postavil vsak od nas sam.

²⁴ Marjan Mušič, Ureditev novomeškega trga (zgornji trg s platojem Rotovž), rdeča ozalidna kopija, merilo 1 : 125, izdelano leta 1957; Arhiv ZVKDS OE Novo mesto.

SREČKO KOSOVEL, KLASIK IN AVANTGARDIST

Ob stoletnici rojstva pesniškega velikana

Pesnik Srečko Kosovel se je rodil leta 1904 v Sežani, umrl pa leta 1926 v Tomaju zaradi meningitisa, star komaj 22 let. V kratkih letih aktivnega pesnjenja je zapustil neverjetno obsežen, pa tudi osupljivo raznolik pesniški opus. V zgodovino se je vpisal kot pesnik mnogih obrazov: melanholični pesnik Krasa, senzibilen pesnik z izrazito slutnjo smrti, kot socialno-revolucionarni vizionar in tudi kot pravi pesniški avantgardist. Kosovel je kmalu po smrti postal prava ikona, morda najpomembnejša pesniška figura 20. stoletja na Slovenskem, nacionalni literarni »klasik«. Njegovo ime se je kmalu uveljavilo tudi kot »znamka«, po njem so poimenovali šole, odlično je zastopan v antologijah poezije in literarnih zgodovinah ter do današnjih dni podrobno predstavljen in razčlenjen v srednješolskih učnih programih. K statusu Kosovelove klasičnosti so bistveno prispevali tudi literarni zgodovinarji, ki so mu posvečali obsežne študije in monografije. V letu stoletnice Kosovelovega rojstva je intenzivnost ukvarjanja z njim še porasla – konec koncev kanonično veljavo kakega literata lahko pač empirično merimo tudi s pompom, ki se dogaja ob njegovi stoletnici ali kakem drugem jubileju. Tu so okrogle mize, simpoziji, branja, praznovanja, osrednja prireditve v Sežani, prihajajo pa tudi nove znanstvene študije, poljudni eseji, časopisni komentarji in posebne monografije o Kosovelu in njegovem delu. Med njimi lahko omenimo čudovito monografijo *Ikarjev sen*, ki v uredništvu Aleša Bergerja in Ludwiga Hartingerja prinaša dragocene fotografske dokumente, pričevanja sodobnikov in vrsto Srečkovih rokopisov, tudi nekaterih, ki so se izmuznili objavi.

Pomp okrog stoletnice sam po sebi ni nič slabega, saj je včasih šele taka formalna pobuda prava možnost za srečanje z duhovnim svetom nekega zgodovinskega avtorja. Stoletnica je priložnost, da revaloriziramo poglede na preteklost, jih uskladimo z današnjim trenutkom ter ugotovimo, ali nam ima ta avtor danes še kaj povedati ali pa je zanimiv le »razvojno«, torej kot nekakšen muzejski artikel, s katerim naj se ukvarjajo strokovnjaki. Sam pomp seveda ne more povedati ničesar o moči Kosovelove lirike in njeni kapaciteti. Ali ta še more komunicirati s sodobnim bralcem? Ali je Kosovelova poezija še prepričljiva, ali se lahko »eksistencialno dotakne« današnjega ljubitelja poezije? Končni odgovor na to vprašanje je seveda vedno subjektiven. Toda tudi sodobnika lahko le iskreno začudi in navduši silovita ustvarjalna eruptivnost, neposredna doživljajska moč, lepota besede in dramatične razsežnosti eksistencialne izkušnje nadarjenega mladeniča. Kosovel v tem smislu ni le razvojno zanimiv zgodovinski avtor, temveč naš sodobnik: slutilec in glasnik propada in razpada Evrope po prvi svetovni vojni je sto let kasneje, ko vstopamo v evropsko skupnost, gotovo kredibilen sogovornik našega časa.

Seveda pa je razmišljanje o Kosovelovi poeziji in njeni aktualnosti le en vidik, ki se odpira ob stoletnici njegovega rojstva. Ravno ta je hkrati tudi priložnost, da preučimo nekatere posebne okoliščine v zvezi s Kosovelom, predvsem recepcijo njegovih del in genezo njegovega odličnega mesta med slovenskimi klasiki. Videli bomo, da ukvarjanje

s temi vprašanji nikakor ni ozko specialistično literarnozgodovinsko početje – tu, ob tej stoletnici in v teh okoliščinah, nas zanima predvsem *literarni kanon*, ki pa je, kot se bo izkazalo, za neko družbeno skupnost temeljnega pomena. V ospredju našega zanimanja bo torej problem samega poteka kanonizacije Kosovela. O njej je mogoče takoj ugotoviti, da je potekala docela *mimo* Kosovela. Kot kanonični avtor (in hkrati tudi ustrezen *tip* slovenskega pesnika – s tako življenjsko usodo, ki jo najdemo že v modelu »cukrarne«) je Kosovel v celoti *konstruiran*, saj sam ni imel na svojo kulturno usodo nobenega vpliva. Seveda bo to tezo treba razložiti podrobneje, saj to nikakor ne pomeni, da drugi avtorji lahko bistveno vplivajo na kanonizacijo: nasprotno, ti procesi so večinoma posmrtni, dokončno podobo pa jim krojijo armade institucij, vključenih v relativno kompleksne procese. S tem v zvezi se bomo dotaknili tudi problema slovenske zgodovinske avantgarde in primerjali tip avantgardističnega delovanja, ki se je uveljavil pri novomeški skupini okrog Antona Podbevška v dvajsetih letih prejšnjega stoletja, s tistim, čemur rečemo avantgardizem pri Kosovelu. Tudi vprašanje zgodovinske avantgarde se bo na nek način izkazalo za umetno vprašanje, ki ga je za nazaj sprožila literarna zgodovina morda zato, da bi dokazovala sinhronost slovenskih literarnih gibanj z Evropo – in tudi tu je morda eden od vzrokov za posebnosti pri kanonizaciji Kosovela.

Literarni kanon

Koncept literarnega kanona je eden pomembnejših v sodobni literarni teoriji. Aktualen je tedaj, ko literature ne preučujemo zgolj kot literature, tj. kot celote literarnih besedil in avtorjev, ki jo pišejo, temveč v njenem širšem kulturnem in družbenem kontekstu. V tem kontekstu se vloga literature izkaže kot mnogoplastna: literarni kanon ni le izbor najbolj cenjenih besedil v neki kulturni skupnosti, temveč širša celota, ki vključuje tudi imena kot »blagovne znamke« avtorjev, celoto pomembnejših interpretacij besedil, vsakdanje fraze, prikrojene iz kanoničnih besedil, popreproščene formule in citate »za vsakdanjo rabo«, tipična vrednotenja in podobno. Poenostavljeno rečeno, v literarni kanon ne sodijo le Kosovelova besedila, recimo najboljši »Integrali« ali »Konsi«, temveč tudi dejstvo, da gre za bolehnega pesnika, ki je umrl mlad, da gre za »pesnika Krasa«, pa celo zgodovina bralske recepcije njegovih pesmi se vpisuje v to zgodbo. Literarni kanon je pomemben del »temeljev« neke skupnosti, tekstualna baza, na podlagi katere neka družba gradi svoj *zgodovinski spomin*, ga vzdržuje in reciklira; je nekakšno zrcalo, prek katere vzpostavlja svojo *identiteto*. Prek tekstov, ki so del literarnega kanona, se merijo in legitimirajo vsa pretekla, pa tudi aktualna kulturna dogajanja v tej skupnosti.

Kanon je seveda močno selektiven in se s časom spreminja; predvsem zaradi dotoka novih svežih avtorjev so kanonični izbori iz oddaljene preteklosti vse bolj selektivni in shematični. Nekoč pomemben avtor z leti postane odveč – če karikiramo, počasi bosta od množice slovenskih pisateljev in pesnikov »ostala« le še »Prešeren« in »Cankar«. Seveda kanon za svoje uspešno funkcioniranje v vlogi družbenega veziva potrebuje učinkovite reprodukcijske mehanizme. Za reprodukcijo kanona in njegovih učinkov skrbi v prvi vrsti šolski sistem. Nevedni slovenski mladenič in mladenka v obvezni šoli osvajata temeljne podatke o besedilih, avtorjih, interpretacijah in podobno – s tem šolski sistem doseže gotovo (tj. najmanj) vsaj to, da omemba

kanoničnega avtorja zbuja neke asociacije in določene učinke pri pripadnikih neke skupnosti vse življenje. Ne glede na kakovost »notranjega srečanja« med svetom učenca in svetom literarnega avtorja bo slednji »Kosovela« poznal, kolikor pa bo njegovo poznavanje »Kosovela« slabše, toliko bolj verjetno je, da bo to občutil kot luknjo v svoji »splošni razgledanosti«. V luči prej povedanega torej besedilni kanon ni v prvi vrsti le reproduciranje družbeno normiranega knjižnega jezika in govora, nekakšno kolesce v zapleteni verigi reproduciranja vseh družbenih odnosov, kot so menili nekateri postmarksisti. Reproduciranje knjižnega jezika in seveda z njim povezanih socialnih razlik, ki jih obvladovanje različnih kodov seveda prinaša s seboj, je le eden od kanoničnih učinkov: drugi je že omenjena gradnja identitete in kulturnega spomina skupnosti. Seveda pa ima srečevanje z literarnimi besedili za učence še nekatere druge (ugodne) učinke, denimo spoznavanje, da je jezik kompleksen pojav in da še zdaleč ni omejen le na točno določeno in enoznačno referencialno funkcijo.

Pa vendar ostaja dejstvo, da je Kosovel »Kosovel« predvsem zato, ker ga kot takega producira in reproducira šolski sistem – ta je v tem smislu zadnja postaja kanonizacije in ultimativna točka potrditve veljave. Pred tem pa je moral kanonizirani avtor čez nešteta sita in rešeta. Oglejmo si to potovanje. Posameznika, ki ima ambicijo postati literarni avtor, najprej obdelujejo uredniki, tako da se večini piscev sploh nikdar ne uspe dokopati do objave; ko kaj izide, se ga lotijo kritiki – pa še to le, če ima srečo – in če zbudi zadosten interes kritike in esejistike, ga postopoma v svoje znanstvene primeže stisne literarna zgodovina, ga »očedi« in po potrebi tudi ideološko prilagodi, asimilira; šele za tem se avtor in tekst lahko pojavita v šolskih kurikulumih, berilih, obveznih čtivih in maturitetnih listah. To je »idealna« in poenostavljena slika tega procesa. Na te procese avtor lahko do neke mere vpliva tudi sam, seveda če je živ. Že skozi prvi, uredniško-založniški filter avtor mnogo lažje preceji tekst, če pozna tehnike lobiranja, se družijo s pravimi ljudmi (uredniki) ipd., enako velja za vse kasnejše faze – podoba »dobrih avtorjev«, ki pride do faze znanstvene obdelave, je pogosto precej popačena, obremenjena s paratekstualnimi procesi, osebnimi poznanstvi in podobno.

Kosovel je za življenja objavil malo, napisal pa neverjetno veliko besedil. Besedila je želel objaviti, vendar mu je za uresničitev prevratnih zamisli o njihovi ustrezni distribuciji zmanjkalo časa – od vseh načrtov mu je uspelo deloma uresničiti le dijaško zamisel glasila, *Lepo Vido*, in pa literarno-dramatični krožek, poimenovan po Ivanu Cankarju; s kolegi pa se je za nekaj mesecev dokopal tudi do uredništva revije *Mladina*. Samostojna pesniška zbirka, revija *Konstrukter* in knjižna zbirka so ostale le neuresničene vizije. Stanje po Kosovelovi smrti je bilo nenavadno: sodobniki so imeli nepregledno morje rokopisov (med njimi prek 800 pesmi) in skoraj nobene hierarhije med njimi; skoraj nobenega načrta ali vsaj osnutka o zgradbi bodočih pesniških zbirk, ki jih je Kosovel gotovo imel v mislih.

In tu se začenja zgodba o Kosovelu, ki nima prave zveze s pokojnikom. Da so je rokopisov sploh kdo lotil, imajo zaslugo njegovi prijatelji – kaj lahko bi namreč ta poezija ostala zgodba iz predala oz. sploh neobstoječa zgodba. In tu se začenja zanimiva Kosovelova pot med klasike, polna arbitrarnih odločitev, bolj ali manj utemeljenih uredniških presoj, vrtanja po rokopisih in zgodovina specifične recepcije. Vse to velja že za prvi skromen izbor pesmi iz leta 1927,

leto dni po pesnikovi smrti. Pesmi je izbral A. Gspan, a tako, da je v izbor uvrstil pretežno tradicionalne pesmi. Enako je v izboru iz leta 1931 ravnal utemeljitelj slovenske komparativistike in znanstvenik Anton Ocvirk, mlajši Kosovelov sodobnik. Prav Ocvirk je temeljna figura, povezana s tem, čemur lahko rečemo »konstruiranje« kanoničnega Kosovela. Ocvirk je namreč prevzel večino rokopisov in po vojni je bil Kosovel eden prvih projektov v okviru »nacionalnega« kanonskega projekta (ki se je danes tako klavrno zaključil) *Zbranih del slovenskih pesnikov in pisateljev*. Ocvirk je leta 1946 izdal prvo knjigo Kosovelovih *Zbranih del*. Vanjo je vključil precej pesmi, vendar ne tistih najradikalnejših, in sicer – kot sam kasneje pojasnjuje – zato, ker so se mu slednje zdele fragmentarne, nedokončane; zdelo se mu je, kot da so to šele nekakšni zasnutki, ki jih je v ustvarjalni vročici Kosovel metal na papir, ne pa prave, estetsko dodelane pesmi. Je pa Ocvirk že v prvo izdajo uvrstil tudi nekaj radikalnejših »Konsov«.

Toda prava zgodba se tu šele začinja. V zapuščini je namreč ostalo še mnogo pesmi, predvsem tiste najbolj radikalne. Zato je bila potrebna revizija ZD: nastala je nova verzija prve knjige 1964 in leta 1974 je izšla še druga knjiga, v kateri so tudi t.i. Integrali. Te pesmi, ki so dobile uredniški naslov Integrali, so prvič izšle že leta 1967, in tudi to prestižno izdajo je pripravil Anton Ocvirk, grafično opremil pa Jože Brumen. V javnosti je knjiga seveda delovala kot šok: kje so bile doslej najboljše pesmi tega slovenskega modernista in avantgardista? Prst se je naperil v Ocvirka, ki je dolga leta pri sebi »zadrževal« rokopise. Toda to vprašanje je danes manj pomembno kot nekaj drugih vpogledov, ki nam bodo pomagali razumeti nekaj stvari. Najprej: ker Kosovel ni živel in ni zapustil načrtov, so bili izbori gradiv in celo naslovi zbirk ali sklopov in skratka vsi uredniški posegi docela arbitrarni. To pa pomeni, da je vsak urednik vedno izbiral po lastni presoji in v skladu s svojim okusom in estetskimi preferencami. Glede na to je Kosovel lahko postal pesnik tako različnih obrazov: njegov heterogeni opus, srkajoč vplive najrazličnejših literarnih smeri in gibanj, je omogočal tudi diametralno različne konstelacije. Zato je treba Kosovelovo zgodovino brati kot zgodovino uredniških prisvajanj in prikrajanj: če je bil pred drugo svetovno vojno Kosovel narodni pesnik, ki je imaginarij Krasa postavil kot »slovenski imaginarij« (v času, ko je bil Tomaj globoko v Italiji in je Kosovel študiral v drugi državi!), je lahko povojni Kosovel privzel oblasti všečen obraz revolucionarnega socialista in simpatizerja delavstva. V dobi, ko so se pri nas razmahnile umetniške (neo)avantgarde, pa se je izkazalo, da je Kosovel pravzaprav izjemno moderen pesnik in avantgardist; futurist, konstruktivist, zenitist (tu nas pravzaprav ne zanima problem natančne opredelitve Kosovelovega avantgardizma, ki je že bil predmet vročih debat – naj zadostuje nesporna ugotovitev, da so vplivi iz različnih evropskih avantgardističnih centrov močno zaznamovali pomemben del Kosovelovega pesnjenja). Avantgardni Kosovel, za katerega je zanimanje utiral tudi francoski pesnik Marc Alyn, je torej pesnik docela drugačnega obraza, kot je bil nekoč samotni Kraševcevec, upogibajoč se skupaj z bori pod smrtno senco.

Ravno z izdajo *Integralov* leta 1967 so slovenske neoavantgarde dobile legitimnost in postale del neke zgodovinske kontinuitete. Toda *Integrali* sami po sebi niso nekakšna nedolžna zamudniška tvorba: spet gre za arbitraren izbor z arbitrarnim in morda celo ponesrečenim

naslovom in s sočasno grafično opremo, ki nikakor ni nevtralna, ampak Kosovela izrazito asociativno postavlja v avantgardistični kontekst dobe, v kateri je knjiga izšla. V tem smislu je zgodba z *Integrali* povezana s časovno specifično *interpretacijo*, ki je *ideološko* motivirana. In tu se vračamo k eni od izhodiščnih tez: očitno je Kosovelova kanoničnost *konstruirana*. Ravno ob njegovem primeru se nazorno pokaže, kako pomembni so paralelni procesi v literarnem sistemu – in te moramo nujno upoštevati, če hočemo dobiti celovitejšo sliko kanonizacijskih procesov. Seveda pa z vsemi temi razkritji o notranji moči, kvaliteti, vrednosti Kosovela nismo rekli še ničesar slabega ali dobrega.

Avantgarda

Med pregledovanjem kanonizacijskih procesov v zvezi s Kosovelom smo se dotaknili tudi vprašanja zgodovinske avantgarde. Pri tem je očitno, da je Kosovel kot avantgardist v javnosti »nastopil« šele mnogo po smrti. Drugače danes v stroki velja dokaj enotno prepričanje, da je poleg Kosovela avantgardizem v času, ko po Evropi te smeri prihajajo na dan (in sicer v simptomatično radikalnem ritmu izmenjujočih se izmov), pri nas mogoče videti edinole še pri novomeški skupini, zbrani okrog Podbevška. Ena od teorij avantgardizma skuša natančneje razmejiti pojma avantgardizem in modernizem: po tej teoriji naj bi bil avantgardizem predvsem povezan s socialno prezentacijo umetnosti: torej s paraliterarnim »cirkusom«, značilnim za komuniciranje teh gibanj z javnostjo – gre za odmevne manifeste, ekscese, škandale, skratka izzivalno socialno dejavnost ali kar celotno socialno eksistenco pisatelja. Tak avantgardizem naj se ne bi vpisoval v tekste. Tem bi naj večinoma bolj ustrezala oznaka modernizem; ni pa nujno, da bi bili avantgardistični teksti modernistični in tudi obratno. Ta teorija sicer smiselno in uporabno razmeji ravni socialnega in besedilnega, pa vendar je težko verjeti, da bi bilo avantgardizem mogoče popolnoma izbrisati iz besedil. Če ne pristanemo na to možnost, se ponuja tudi teorija, da je avantgardno delo kot delo »okrušek«, torej nekako »okrušena« celota, okrušena tako, da se ji pozna proces nastajanja, ki je pomembnejši kot končni izdelek – to teorijo pri nas med specialisti za avantgardo razvija predvsem Janez Vrečko. Modernistična besedila pa naj bi bila kljub temu, kljub notranji odprtosti in večpomenskosti, še vedno nekakšna celota.

Vendar ta teorija nima velike praktične uporabnosti. Morda je produktivnejša zamisel Marka Juvana, da bi avantgardističnost in modernističnost razlikovali na podlagi teorije govornih dejanj: v tem primeru bi za avantgardistična obveljala tista besedila, ki delujejo kot nekakšni pozivi, apeli, ki skušajo vplivati na etično in politično stališče bralca; v tem smislu presegajo zgolj umetnost. Te pozivnosti naj modernistična besedila ne bi imela. V tem smislu so pozivne seveda Kosovelove revolucionarne pesmi, pa seveda tudi mnogi konsi. Kosovel je po Juvanovem mnenju najbolj moderen predvsem v dejstvu, da obstane in vztraja v pluralnosti različnih izmov; sočasno razvija različne poetike. Seveda je vprašanje, ali bi lahko imeli Kosovela za modernista. Tu se lahko vrnemo k eni od smiselnih opredelitev modernosti nasploh, in sicer duhovnozgodovinski. To paradigmo zanima predvsem odnos med subjektom in svetom, iz tega odnosa pa skuša rekonstruirati temeljne poteze kulturnih pojavov. V tem smislu se Kosovel izkaže za predmodernističnega pesnika. Subjektovo

doživljanje sveta se namreč nagiba v smer, da svet dojame kot nekakšen »negativni total« – pri tem pa ostaja v neoromantičnem horizontu lepe duše, ki težko sprejema kruti svet, meni Matevž Kos. Četudi je Kosovel glasnik človeškega preporoda in prihoda novega človeka, njegov preporod ni ničejanski, ostaja v svetu, ki je humanističen in torej direktno podvržen Nietzschejevi kritiki »modernega« in »dekadentnega«.

Janko Kos v nasprotju z Janezom Vrečkom zastopa stališče, da slovenska zgodovinska avantgarda po prvi svetovni vojni ni bila polno razvita in da so evropski avantgardni vzorci vzbujali le zametke avantgardnih umetnostno-družbenih konstelacij. Če je Podbevšek v svoji socialno najradikalnejši fazi kot pesnik že umolknil (po letu 1920), Kosovel ni razvil avantgardne skupine v pravem pomenu oziroma je skupinsko deloval le v okviru levičarske politične avantgarde. Oglejmo si nekaj paralel med Kosovelom in njegovim starejšim sodobnikom Podbevškom, katerega stoletnice pred šestimi leti v Novem mestu se še dobro spominjamo. Podbevškov primer vsaj na prvi pogled lahko velja za najočitnejši pojav avantgardizma pri nas: znane so zgodbe o njegovem nenavadnem vedenju in komunikaciji, o njegovem revolverju, o škandaloznih literarnih večerih in avantgardistični prezentaciji poezije. Izpolnjuje tudi pogoj skupinskosti manifestacij – zgodovinske avantgarde po Evropi so namreč pogosto nastopale kot kolektivi. Že njegov vstop na sceno je postal legendaren: kot šestnajstletnik je Podbevšek poslal *Žolta pisma* uredniku *Ljubljanskega zvona* – ta jih je seveda kot neprebavljivo meglo »najnovejših struj«, že onstran meje »zdravega razuma«, gladko zavrnil. Po drugi strani je bil Kosovel samotar, na zunaj pa ni bil radikalno provokativen. Pač pa je v njegovih zapiskih mogoče najti številne avantgardne elemente: tako se v pesmi *Destrukcija* pridružuje avantgardističnim parolam o mrtvi umetnosti muzejev in galerij in pozivom k prerodu, radikalnem čiščenju starega in vzpostavitvi nove, neobremenjene umetnosti; najdemo pa celo značilno avantgardistično formo manifesta v spisu *Mehanikom*.

Za konec si oglejmo še dve – za dolenski prostor aktualni – pričevanji o odnosu med Podbevškom in Kosovelom. Leta 1925 Kosovel v uvodu h *Kroniki literarnega in dramatičnega krožka* opisuje razmere pri nas po Cankarju in zapiše tole: »Zato je nastop mladih 1920. leta, s Podbevškom na čelu, vplival prijazno. Videli smo v njem voditelja mlade generacije, kar pa Podbevšek ni bil /.../ njegov borbeni plamen je menjal smer z vetrom, postal neresen in razkril svojo neutemeljenost in neupravičenost, dokazal, da je brez sile, ki jo mora imeti vsak revolucionar in graditelj: vztrajnosti. Zato si Podbevšek ni ustvaril generacije. Generacija, ki bi jo on imel voditi, se je, ko je Podbevška spoznala, razšla v klube, majhne skupine in posameznike« (Kosovel 1967: 44).

Kosovelov odpor do Podbevška je verjetno na eni strani posledica odpora do futurizma, do katerega je imel Kosovel zaradi naveze futuristov s fašizmom podobno kot večina drugih zamejcev ambivalenten odnos. Ocvirk meni še, da naj bi Kosovel slutil globlji prepad med njima, in sicer naj Podbevšku ne bi šlo za intimno pesniško izpoved in »človečanske ideale«. Kosovelov odnos do Podbevška in futurizma nasploh odraža tudi zaključek *Pesmi o zelenem odrešenju*: »Naveličal sem se igranja z resnicami, / to je preostro za bolne, in še bolj / sem se naveličal igranja Podbev- / škovega, njegovih mozaikov, ki so /

bili iz suhega lesa in barvane plo- / čevine, rdeče, črne in bele, kakor / pobarvano železo za novo, sivo / stavbo, tako, kakor jih sovražim. / Kajti njegov klavir / v suhem ritmu igra / kakor motorno kolo, / jaz pa se ne vozim rad z avtomobili / in hočem podreti to stavbo, vse stav- / be te strašne in frizerske civilizacije» (Kosovel 1967: 42).

LITERATURA

Marijan Dovič: Sodobni pogledi na literarni kanon in njegovo družbeno vlogo. *Dialogi* 2003, št. 1-2, str. 18-44.

Alfonz Gspan: *Neznani Srečko Kosovel: neobjavljeno gradivo iz pesnikove zapuščine ter kritične pripombe h Kosovelovemu Zbranemu delu in Integralom*. Ljubljana: s. n., 1974. (Posebni odtis iz revije Prostor in čas št. 8-12, 1973.)

Marko Juvan: Srečko Kosovel med moderno, avantgardo in modernizmom. V: *Literarni izzivi*. Ljubljana – Maribor: SAZU – Pedagoška fakulteta, 2003, str. 106-122.

Janko Kos: Slovenska literatura in zgodovinska avantgarda. *Slavistična revija* 1986, št. 3, str. 247-258.

Matevž Kos: Kako brati Kosovela? V: Srečko Kosovel: *Izbrane pesmi*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1997.

Srečko Kosovel: *Integrali 1926*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1967.

Srečko Kosovel: *Zbrano delo* I/1, I, II, III/1, III/2. Ur. Anton Ocvirk. Ljubljana: DZS, 1946-1977.

Srečko Kosovel: *Ikarjev sen. Dokumenti, rokopisi, pričevanja*. Ur. Aleš Berger, Ludwig Hartinger. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2004.

Lado Kralj: Kosovelov konstruktivizem: kritika pojma. *Primerjalna književnost* 1986, št. 2, str. 29-44.

Vera Troha: O Kosovelu in italijanskem futurizmu. *Primerjalna književnost* 1988, št. 2, str. 1-14.

Anton Ocvirk: Srečko Kosovel in konstruktivizem. V: Srečko Kosovel: *Integrali 1926*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1984.

Anton Podbevšek: *Človek z bombami*. Ljubljana: Štefanija Ravnikar – Podbevšek, 1925.

Janez Vrečko: Labodovci, pilotovci, konstrukterji, konsisti in tankisti. *Slavistična revija* 1999 št. 1, str. 49-68.

Franc Zadavec: Srečko Kosovel (1904-1926) in ruski pesniški konstruktivizem – podobnosti in razločki. *Slavistična revija* 1988, št. 1-4, str. 195-216.

OBNOVA JURJEVE DOMAČIJE V OBČINAH

Uvod

Bralce želim seznaniti s kratkim pregledom dosedanjega dela pri obnovi Jurjeve domačije,¹ ki ima status kulturnega spomenika² lokalnega pomena. Pri tem se bom poskušal izogniti podajanju statističnih in suhoparnih podatkov in bom predstavil nekatere osnovne detajle, ki so vplivali na postopek obnove. Ob vprašanih konservatorskega programa in kratkem opisu dosedanjih posegov želim opozoriti tudi na nekatere probleme, s katerimi smo se ukvarjali med dosedanjim procesom prenove. Glede na trajanje del želim opozoriti tudi na eno od najpomembnejših vprašanj prenove, in sicer na novo namembnost domačije in posameznih stavb, nenazadnje pa tudi spodbuditi lastnika domačije, da vendarle začne iskati upravnika.

Kratek opis domačije

Domačija Občine 11, po domače Jurjeva domačija,³ stoji v vasi Občine, v zahodnem delu občine Trebnje, na robu Suhe krajine. Leta 1994, ko smo začeli z njenim proučevanjem, so jo sestavljale naslednje stavbe: kmečka hiša s prislonjenim svinjakom, delno ohranjena kašča, skedenj, delno porušen enojni kozolec in kamniti temelji nekdanjega hleva. Domačija gručastega tipa je bila že takrat nenaseljena, vendar v precejšnji meri še v dokaj dobrem fizičnem stanju ohranjenosti.

S postopkom reševanja oz. obnove domačije smo na zavodu⁴ začeli v letu 1995. Po izvedbi osnovne fotodokumentacije smo naredili tudi popis objektov in pripadajoče notranje opreme. Ob tem je bil narejen še arhitekturni posnetek obstoječega stanja posameznih stavb. Hkrati je bil dokončan tudi konservatorski program⁵ obnove in prezentacije domačije. Vzporedno s tem je potekal tudi postopek stalne razglasitve domačije za kulturni spomenik,⁶ ki ga je Občinski svet občine Trebnje izpeljal šele v letu 2000. Kot kulturni spomenik predstavlja Jurjeva domačija materialne, družbeno-gospodarske, posredno pa tudi duhovne razmere srednjevelikega kmeta od zadnje četrtine 18. stoletja do sredine druge polovice 20. stoletja in ima vse značilnosti muzeja na prostem "in situ".⁷

Konservatorski program

Pred izdelavo konservatorskega programa je bilo potrebno opraviti osnovno analizo stanja objektov in raziskati pričevalnost spomeniško-varstvenih kvalitiet po posameznih stavbah. Ob tem so potekale tudi izmere in izdelava arhitekturnega posnetka obstoječega stanja⁸ posameznih stavb.

Že v začetni fazi evidentiranja in proučevanja domačije je bilo ugotovljeno, da imamo na Jurjevi domačiji tri različne stopnje ohranjenosti stavb, s tem pa tudi samih spomeniško-varstvenih kvalitiet. Tako nam je zatečeno stanje pričalo o:

- stavbah, ki so praviloma ohranjene v celoti, na njih pa je potrebno izvesti manjša sanacijska in rekonstrukcijska dela,
- stavbah, ki so delno ohranjene in na katerih je potrebno izvesti večja sanacijska in rekonstrukcijska dela,
- stavbah, ki niso ohranjene oziroma so ohranjene samo v

¹ Jurjeva domačija stoji v vasi Občine in ob cesti, ki vodi iz Trebnjega proti Dobrniču.

² Za kulturni spomenik je bila razglašena v novembru leta 2000. Jurjeva domačija je v Registru kulturne dediščine evidentirana pod imenom Občine – Domačija Občine 11 in ima evidenčno številko dediščine 8099.

³ Lastnik domačije je Občina Trebnje.

⁴ Takrat še Zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine Novo mesto.

⁵ Elaborat spomeniško-varstvene službe, na podlagi katere poteka postopek prenove.

⁶ Med letoma 1997 in 2000 sta bili izvedeni dve začasni razglasitvi za kulturni spomenik za dobo enega leta.

⁷ Ohranjen kompleks na mestu samem.

⁸ Arhitekturni posnetek obstoječega stanja stavbe v grobem sestavljajo: tlorisi stavbe, oba prereza, fasade stavbe v merilu 1 : 50.

posameznih in manjših fragmentih ter je potrebno izvesti rekonstrukcijska dela.

Pregled stanja je postal osnova za pripravo konservatorskega programa. Tako je bilo lažje določiti, kaj konservirati in kaj rekonstruirati. Pri teh odločitvah pa je eno od najpomembnejših vlog "igrala" obstoječa in tudi dodatno pridobljena arhivska dokumentacija. Podatke sem iskal tako na domačiji kot pri sosedih in v arhivih različnih institucij.

Iskanje dodatnih virov je bilo pomembno tudi zato, ker sta bili leta 1995 odstranjeni že dve stavbi. Ob hlevu, ki je že bil porušen, se je zaradi dotrajanosti podrl tudi enojni kozolec s plaščem. Pri odločitvi o tem, kaj in kako rekonstruirati v primeru omenjenih stavb, je bilo ugotovljeno, da za hlev ni ohranjene nobene fotografije. Razen ustnega pričevanja nekdanjih lastnikov in bližnjih sosedov ni bilo dovolj ustreznih podatkov za njegovo rekonstrukcijo. Zaradi tega je bila logična odločitev, da objekt nekdanjega hleva rekonstruiramo le delno. Izvedena sta bila odkop in sanacija obstoječih kamnitih temeljev, s katerima smo prikazali razpored, posredno pa tudi namembnost nekdanjih prostorov hleva. Takšna odločitev je definirana že v konservatorskem programu, kjer je njegova rekonstrukcija prepuščena prihodnosti in eventualnim novim podatkom, ki bodo omogočili to izvedbo. Na drugi strani pa je uspelo fotografirati enojni kozolec s plaščem, ki je bil v glavnem že porušen. Seveda je izvedba njegove rekonstrukcije predvidena tudi v konservatorskem programu. Drugih večjih strokovnih dilem pri pripravi konservatorskega programa in dosednji izvedbi del ni bilo.

Enojni kozolec s plaščem; posnetek je bil narejen novembra 1994

Kmečka hiša, detajl stene pred obnovo

Kmečka hiša, detajl stene po obnovi.

⁹ "Vaga" je lesena konstrukcija ob vodnjaku za dvigovanje vedra.

¹⁰ Pod je gospodarski objekt, namenjen mlačvi (lahko pa služi tudi za spravilo sena, kot kolarnica, listnik, ...).

¹¹ To je notranji hišni inventar, ki je bil ohranjen na Jurjevi domačiji.

¹² Zaščita lesenega poda na podstrešju, ki je narejena iz mešanice apna, blata, glin, peska, vode in manjših kosov slame ...

¹³ Podzemno bo izveden vodovod, električna in telefonska napeljava.

¹⁴ Bližnji in malo bolj oddaljeni sosedje pri dosedanjih informativnih pogovorih niso pokazali ustreznega zanimanja. Zato bo moral lastnik domačije poiskati upravnika z ustreznim razpisom.

Kašča z vodnjakom, stanje pred obnovo

Kašča z vodnjakom, stanje po obnovi

Dosedanja obnovitvena dela

Fizična obnova domačije se je začela v letu 1996, ko je bila izvedena večja očiščevalna akcija. Istega leta smo izvedli še rekonstrukcijo in sanacijo kamnitih temeljev ter učvrstitev razpokanih kamnitih sten kmečke hiše. V naslednjih letih smo izvedli čiščenje njene notranjosti, kjer smo odstranili apnene beleže in izvedli novo beljenje sten.

Odstranjen je bil tudi večji nadstrešek nad leseno kaščo, ki smo jo nato v celoti razstavili, sanirali in ponovno sestavili. Sanirali smo tudi kamnite stene vodnjaka in rekonstruirali leseno "vago."⁹ Ob teh delih smo sprti čistili tudi dvorišče.

V začetku leta 2001 smo odkopali kamnite temelje nekdanjega hleva in jih sanirali za potrebe prezentacije. V drugi polovici leta pa smo izvedli rekonstrukcijo ostrešja hiše in ga pokrili s slamnato kritino. Podobno je bila izvedena tudi rekonstrukcija strehe na svinjakih. V letu 2002 smo sanirali konstrukcijo poda,¹⁰ zamenjali dotrajane dele z novimi enakih materialov in streho pokrili s slamnato oz. rženo kritino.

V lanskem letu smo dokončali obnovo notranjosti hiše in zunanje ureditve neposredne okolice. Ob tem smo izvedli tretje beljenje notranjih sten z apnenim beležem in očistili predmete notranje opreme¹¹ v kmečki hiši. Na podu njenega podstrešja je bil rekonstruiran nov estrih.¹² Izvedena so bila zaključna dela v veži s črno kuhinjo, kleti in mali sobi. Pred hišo je bila rekonstruirana lesena konstrukcija brajde in obnovljena vinska trta. Hkrati so bili očiščeni predmeti na podu in obnovljen lojtrski voz. Rekonstruirani sta bili dve leseni oglasni deski in očiščen star sadovnjak.

Predvidena obnovitvena dela

V sklopu obnove domačijskih stavb je predvidena še izvedba rekonstrukcije enojnega kozolca s plaščem in dokončanje sanacije sadovnjaka.

Za funkcioniranje domačije pa bo potrebno urediti še nekaj del, vsekakor izvedbo troprekatne greznice in sanitarij. V obstoječem gospodarskem posloplju bo potrebno urediti tudi vso infrastrukturo,¹³ tako za manjši pogostitveni prostor kot tudi za občasno predavalnico. Seveda bo moral lastnik prej ali slej urediti tudi manjše parkirišče za obiskovalce in poskrbeti za varen dostop do domačije. Sedanje parkirišče pri vaškem gasilskem domu je samo začasna rešitev. Nenazadnje pa bo morala Občina Trebnje kot lastnica celotnega kompleksa poskrbeti tudi za ustreznega upravnika domačije,¹⁴ ki bo poskrbel, da bo ta funkcionirala in vsaj delno tudi ponovno oživila. Tako bo domačija zopet postala mesto druženja ljudi in mesto spominjanja ter seznanjanja s preteklostjo. Hkrati bo lahko služila kot informacijska točka obiskovalcem in turistom in jih hkrati tudi osveščala o potrebi po varovanju naše kulturne dediščine. Možnosti, kaj vse naj bi domačija ponujala, so odprte. Ve pa se, da bo morala biti njena namembnost v skladu s statusom kulturnega spomenika. Zato bo morala biti podrejena ohranjanju in varovanju njenih pričevalnih kvalitet ter njenemu kulturnemu poslanstvu.

Problematika obnove

Iz navedenega je razvidno, da so obnovitvena dela potekala kar nekaj let. To pa še ne pomeni, da so tudi dejansko potekala počasi. K temu, da prenova domačije poteka že deveto leto, so pripomogli različni dejavniki.

Dušan Strgar
OBNOVA JURJEVE DOMAČIJE
V OBČINAH

Kmečka hiša, stanje pred obnovo

Kmečka hiša, stanje po obnovi

Skedenj pred obnovo

Skedenj po obnovi

Vse fotografije: Dušan Strgar

Dosedanja dela na domačiji je opravljalo kar nekaj izvajalcev, večina iz lokalnega okolja. Nekateri so priložnost izkoristili in si pridobili dodatne izkušnje ter reference za posege na kulturnih spomenikih. Nekateri pa del niso izvajali v skladu s konservatorskim programom in v okviru dogovorjenih rokov, zato jih je bilo potrebno zamenjati zaradi nekorektnosti izvedenih del.

Vsekakor so na samo izvedbo obnove vplivali tudi razpisi in podpisane pogodbe, ki so ponavadi omogočale izvedbo del šele v jeseni istega leta in tako močno skrajšale gradbeno sezono. Največ pa je k dolgotrajnemu postopku obnove krivo sofinanciranje akcije. Vsekakor lahko rečem, da pristojno ministrstvo pri finančni sopolitici in podpori obnove ni vedno sodelovalo, še posebej ne zadnja leta. Ker so bila finančna sredstva sorazmerno zmanjšana, se je podaljšal čas obnove domačije. Vendar pa dela na Jurjevi domačiji niso zastala, celo nasprotno, potekala so naprej. Vsako leto je bilo nekaj narejenega, za to pa gre pripisati največ zaslug Občini Trebnje.

Sklep

Kot že rečeno, je dosedanja prenova Jurjeve domačije potekala v skladu s konservatorskim programom in v njem podanih smernic. Pri vseh posegih na objektih se je težilo k temu, da bi ohranili čim več obstoječega gradbenega materiala, lesene konstrukcije in da bi izvajali čim manj rekonstrukcij. Dejstvo je, da je k temu pripomogla tudi domačija sama. Bila je nenaseljena in v dokaj dobrem stanju. Ohranjeno je bilo tudi precej notranje opreme in delovnega orodja. Zato je bilo najbolj smotrno upoštevati konservatorski princip in ohraniti pričevalne kvalitete, istočasno pa dati domačiji novo namembnost in možnost nadaljnjega preživetja. Zaradi tega je bilo smiselno načrtovati prezentacijo domačije v celoti, z vsemi pripadajočimi objekti, ki so ji v preteklosti pripadali.

Hiša bo z ohranjeno notranjo opremo pričala o načinu življenja in bivalni kulturi nekdanjih lastnikov. Skedenj bo namenjen turistično-informativni in vzgojno-izobraževalni dejavnosti (prodajni prostor spominkov, izdelkov domače obrti, predstavitveni prostor za različne delavnice in razstave ...), druge gospodarske stavbe pa bodo s svojo namembnostjo dopolnjevale novo dejavnost na domačiji. Vsekakor pa že dosedanje stanje obnovljenih objektov omogoča vključitev domačije v turistične tokove občine in celotne Dolenjske.

VIRI IN LITERATURA

Kulturni spomenik Občine – Domačija Občine 11. Tipkopis. Arhiv Zavoda za varstvo kulturne dediščine Slovenije, Območna enota Novo mesto.

Strgar Dušan, 1995. Konservatorski program za obnovo in prezentacijo kulturnega spomenika, Domačija Občine 11. Novo mesto. Tipkopis. Arhiv Zavoda za varstvo kulturne dediščine Slovenije, Območna enota Novo mesto.

Odlok o razglasitvi domačije Občine 11 za kulturno-etnološki spomenik lokalnega pomena. Uradni list Republike Slovenije, št. 101, 2000, str. 10791.

Melik Anton, 1959. Posavska Slovenija, III. zvezek, Ljubljana.

Strgar Dušan, 1998. Jurjeva domačija. Glasilo občanov Občine Trebnje, VIII/5, 23. december 1998, str. 5.

Strgar Dušan, 1999. Jurjeva domačija. Glasilo občanov Občine Trebnje, VIII/1, 15. april 1999, str. 5.

Strgar Dušan, 2002. Jurjeva domačija. Glasilo občanov Občine Trebnje, XI/7-8, 22. julij 2002, str. 6.

SLOVENSKA KRI ZA SRBSKE BRATE

Že nekaj let proučujem antropologijo slovenske vojaške inteligence do leta 1991, ko smo slednjič dobili svojo avtohtono slovensko vojsko, zdaj sicer že profesionalno. Takšne študije so zanimive in potrebne zaradi tega, da si novodobni vojaški načrtovalci in poveljniki ne bi domišljali, da Slovenci nimamo svoje vojaške tradicije in preteklosti.

Prvi del študije z naslovom Slovenska vojaška inteligenca – generali in admirali je bil objavljen v reviji Borec leta 2000. V njej sem predstavil tudi neideološki in genetski seznam generalov in admiralov slovenskega rodu, v katerega sem vključil prvega slovenskega admiralra Jeffreya Rakovca, pl. Raigersfeld, 1770–1844, po rodu iz Ljubljane, sicer admiral britanske vojne mornarice od 1837, pa vse do Josipa Broza - Tita, po materi Slovenca, sicer pa generallajtnanta sovjetske Rdeče armade, pa tudi maršala Jugoslavije (ki pa ni štel kot čin, temveč je bil samo častni naziv). Na seznamu se je tako znašlo 248 generalov in admiralov slovenskega rodu, ki so vse do leta 1991 služili vojsko v raznih tujerodnih vojskah in armadah bivših skupnih držav, Avstro-Ogrske in dveh Jugoslavij – kraljevini in SFRJ. Precej je Dolenjcev pa tudi nekaj Belokrajncv. Med šestimi amerškimi generali – admirali sta tudi dva, katerih starši so bili Dolenjci – armadnega generala Ferdinanda Chesareka (Češarka) iz Ribnice in generalmajorja Josepha Pezdirtza (Pezdirca) iz Podzemlja.

Drugi del omenjene študije še čaka na objavo v reviji Borec, kjer pa obravnavam vse druge kategorije od častnikov, podčastnikov, vojakov – mornarjev, prostovoljcev, kvizlingov, plačancev in drugih.

Zdelo se mi je povsem logično, da uvrstim med pripadnike slovenske vojaške inteligence, poleg že znanih ljudskih junakov, narodnih herojev in drugih zaslužnih mož za obrambo slovenstva, tudi številne prostovoljce, ki so prelivali dragoceno slovensko kri v tujini, za humanitarne cilje ali drugačne interese.

Po nekaterih virih so prvi slovenski prostovoljci sodelovali v ameriški vojni za neodvisnost 1774–1783. Šlo naj bi za protestante, ki so se skupaj s Primožem Trubarjem zatekli v Nemčijo, potem pa so srečo poiskali tudi v Ameriki.

Druga in bolj znana skupina slovenskih prostovoljcev so bili t.i. »Meksikajnerji«. Namreč, leta 1864 so se Mehičani uprli cesarju Ferdinandu Maksimilijanu, pa mu je brat Franc Jožef priskočil na pomoč. Junija tega leta je tudi ljubljanski mestni svet izdal poziv za vstop med prostovoljce za dobo šest let in dobro plačo, za tiste, ki bi pa ostali v Mehiki, pa so obljubljali 12–28 oralov zemlje. Prijavilo se je okrog 6.000 mož, predvsem vojakov in podčastnikov, vendar število slovenskih dobrovoljcev ni znano. Jeseni so iz Trsta z več ladjami odpluli v Mehiko. Kako so se slovenski fantje izkazali v Mehiki, je v Slovenskih novicah poročal Franc Kastelic, ki si je v Mehiki prislužil čin stotnika in visoko odlikovanje. Po končani akciji se je vrnilo 1.151 prostovoljcev, med njimi tudi nekaj Slovencev. O njihovem prihodu sta pisala tudi Josip Jurčič in Ivan Tavčar. Med znanimi »Meksikajnerji« je bil tudi poznejši kontraadmiral Karel Schaffer (Šafer) iz Sežane, ki je iz Mehike pripeljal bogato mlado nevesto.

Povsem drugačne vzgibe so seveda imeli prvi slovenski prosto-

voljci, ko so se leta 1875 odpravili na pomoč svojim slovanskim bratom v Bosni, ki so se hoteli otresti turškega jarma. Vodilo teh prostovoljcev so bile predvsem ideje preporodovcev in panslavizma. Isto velja za slovenske dobrovoljce v srbski vojski od leta 1912 do 1918, imenovane tudi solunaše ali kladivarje, vseh je bilo 566, pravih borcev - solunašev pa le 194. Številni avstro-ogrski vojaki in ruski ujetniki so se v istem obdobju opredelili za Rdečo armado in so potem v Slovenijo prinesli duh in iskrice oktobrske revolucije. Bilo jih je 134. Med »Španci«, številnimi prostovoljci španske republikanske armade, naštel sem jih točno 531, pa je že prevladoval duh solidarnosti, bratstva, internacionalizma. Šlo naj bi za nekaj vzvišenega! Tudi slavni Ernest Hemingway je to občutil in zapisal v svojem romanu Komu zvoni.

Najbolj občudujem slovenske zdravnike, ki so se v obdobju 1912–1914 kot prostovoljci odpravljali proti Srbiji in Črni gori ali pa so se kasneje, od 1915 do 1918, kot ruski ujetniki prijavljali za dobrovoljce v srbsko vojsko. Njihov krvni davek in prispevek k osvoboditvi Srbije in drugih južnoslovanskih dežel je bil izredno velik. Zato se velja spomniti zadnje kitice iz Črnomske sonate, ki jo je pesnik Pavle Golia, bivši aktivni avstro-ogrski častnik, leta 1916 pa že stotnik srbske dobrovoljske vojske (kasneje Rdeče armade), posvetil padlim tovarišem v Dobrudži. Glasi se takole:

*In kri se lije, lije, lije,
po tuji zemlji naša kri,
in grob za grobom se vrsti,
izdan od daljne domačije.*

Na drugem koncu, v Taškentu, je ob istem času mladi glasbenik Ernest Adamič napisal skladbo Dobrovoljsko geslo:

*Bratje, kvišku naše glave,
vrag naš ni še strt, ni še strt,
geslo sinov majke Slave:
Zmaga ali smrt ali smrt,
zmaga, zmaga, zmaga ali smrt.*

Kaj se je pravzaprav dogajalo?

V letih 1912–1913 sta se na Balkanu odigrali dve balkanski vojni, leto kasneje, 1914, pa se je prav tam začela tudi I. svetovna vojna.

Prvo balkansko vojno so Srbija, Bolgarija, Grčija in Črna gora skupno vodile proti Turčiji. Vojna je trajala od oktobra 1912 do maja 1913, imela pa je dve fazi zaradi premirja decembra 1912. Glavna je bila kumanovska bitka. Vse balkanske države so se osvobodile turškega jarma, le Makedonija in Albanija sta zamenjali gospodarja. Izgube so bile velike: Turčija: 153.000, Bolgarija: 73.000, Srbija: 30.000, Grčija: 28.600 in Črna gora: 10.000 padlih vojakov.

Drugo balkansko vojno je začela Bolgarija z napadom na Srbijo in Grčijo po nagovoru Avstro-Ogrske in Nemčije. Kasneje sta se v spor zapletli še Turčija in Romunija. Črna gora je bila na strani Srbije. Vojna je trajala junija in julija 1913. Glavne bitke so se vodile na Bregalnici in pri Solunu. Izgube so bile naslednje: Bolgarija: 83.000, Srbija: 41.000, Grčija: 21.800 in Črna gora: 1.200 padlih vojakov.

Po končani II. balkanski vojni je bila definitivno razbita Balkanska

zveza (pakt) proti Turčiji. Prevladali so vplivi in interesi imperialističnih sil. Makedonijo so si razdelile sosednje balkanske države (Bolgarija, Srbija in Grčija).

Prostovoljci iz posameznih evropskih držav so prihitali na pomoč Črni gori in Srbiji zlasti v I. balkanski vojni. Med njimi so bili predvsem slovenski zdravniki, ki so zaradi solidarnosti in humanitarne pomoči pohiteli na pomoč srbski in črnogorski vojski.

Celotno akcijo zdravniške in medicinske pomoči je v Ljubljani vodil poseben odbor Rdečega križa, seveda na pobudo sokolske organizacije. Glavna organizatorja sta bila dr. Ivan Oražen in dr. Edo Šlajmer. Odbor je sklenil, da se večina prostovoljcev pošlje v Srbijo, le dva med njimi pa sta odšla v Črno goro. To sta bila dr. Josip Stojc in dr. Josip Tičar. V Srbijo je skupaj odšlo 17 dobrovoljcev, od tega 15 zdravnikov in 2 študenta medicine. Šli so v dveh skupinah. Najprej so odšli: dr. Ivan Oražen, medicinec Bruno Vajksl, prof. dr. Edo Šlajmer, dr. Edo Krajec, dr. Fedransperg in dr. E. F. Šabec.

Z drugo skupino je novembra 1912 odšel v Beograd tudi dr. Gaber Hočvar, ki je najprej postal član sanitetnega oddelka srbskega vojnega ministrstva, nato pa je odšel še v Bolgarijo, kjer je v Bratini poleg Sofije organiziral vojaško poljsko bolnišnico za 300 ranjencev. V tej skupini so odšli v Srbijo naslednji zdravniki – dobrovoljci: dr. Bačar, dr. Mirko Černič, dr. Jernej Demšar, dr. Fedransperg, dr. Gaber Hočvar, dr. Edo Krajec, študent medicine Adolf Kristl (padel v Srbiji), dr. Kučera, dr. Tone Lavrič, dr. Ivan Oražen, dr. Ivan Premrov Ivan, dr. Mavricij Rus, dr. Fran Šabec, primarij in prof. dr. Edo Šlajmer, dr. Tajnšek, dr. Josip Tavčar in študent medicine Bruno Vajksl. Vsi omenjeni so postali tudi sanitetni častniki srbske vojske.

V Črno goro sta odšla še prostovoljca Miha Čop, carinski uradnik iz Ljubljane, in Blaž Lipar, pravnik iz Šmarce pri Kamniku. Na pot sta krenila z ladjo iz Trsta, ki je prevažala okrog 400 črnogorskih izseljencev iz Amerike, ki so tudi hiteli na pomoč svoji domovini. Ob pomoči dveh rojakov v Cetinju, prof. Eugena Vavkna in tapetnika Milka Nagliča, sta bila vključena v dobrovoljski bataljon Primorskega odreda črnogorske vojske. Sodelovala sta v vseh bojih črnogorske vojske. Po premirju sta se oba vrnila domov, kasneje pa se je Čop še enkrat pridružil črnogorski vojski. Po končani vojni ga je sprejel celo kralj Nikola. Lipar je leta 1915 padel na soški fronti kot avstro-ogrski vojak.

Skupaj z zdravniki sta kot prva prostovoljca pohitela v Srbijo Ivan Furlanič, pravnik iz Kopra in član uredništva časopisa Slovenski Jug, in dr. Gašper Pekle, pravnik – odvetnik iz Ljubljane in član uredništva časopisa Slovenski Jug.

Poročnik Martin Javornik, po rodu iz Maribora, je bil prvi aktivni častnik avstro-ogrske vojske, ki je dezertiral in prestopil v srbsko vojsko. V obeh balkanskih vojnah je sodeloval kot aktivni stotnik srbske vojske in poveljnik čete. Padel je avgusta 1914 v cerski bitki. Njemu se je pridružila nečakinja in mlada mariborska gimnazijka Antonija Javornik - Natalija Bjelajac, ki je izsilila svoj sprejem med dobrovoljce srbske vojske. Sodelovala je v obeh balkanskih in prvi svetovni vojni. Bila je dvanajstkrat ranjena, prislužila si je pa tudi enako število najvišjih srbskih in tujih vojaških odlikovanj. Umrla je v Beogradu, skoraj pozabljena, kot narednica srbske vojske.

Ne gre pozabiti tudi Slovencev, ki so že živeli v Srbiji. Najbolj znan je bil dr. Ivan Ribnikar, zdravnik v Beogradu, doma iz Golnika

pri Kranju. Kot prostovoljec se je leta 1876 udeležil vojne proti Turčiji. Tudi njegovi trije sinovi so kasneje aktivno sodelovali v srbski vojski in tudi v političnem življenju Srbije (leta 1904 so ustanovili znani dnevnik Politika). Vsi trije so tudi sodelovali v obeh balkanskih vojnah, dr. Slobodan Ribnikar pa je bil celo poveljnik poljske bolnišnice Drinske divizije.

Kot vojak se je najbolj izkazal Janko Stibilj - Vukasović, 1851–1923, iz Vrtovin pri Ajdovščini, ki je leta 1912 dobil tudi čin polkovnika srbske vojske! To je obenem tudi najvišji čin, ki ga je dosegel kateri koli slovenski prostovoljec! Kot narednik avstrijske mornarice je dezertiral in prestopil v srbski četniški odred Petra Mrkonjića - Karađorđevića, pozneje v četo vojvoda Ljubibratića in nato v srbsko redno vojsko. Sodeloval je v obeh balkanskih vojnah in v preboju solunske fronte. Po končani prvi svetovni vojni je postal pomočnik poveljnika Dravske divizije s sedežem v Ljubljani. Pisal je članke za slovenske časopise in se zavzemal za jugoslovansko idejo. Umrli je leta 1923 in bil pokopan v domačem kraju.

Po svoji iznajdljivosti in pogumu velja omeniti tudi podporočnika in avstro-ogrskega vojaškega pilota Jurija Kraigherja iz Hrašča pri Postojni, ki je z novim letalom dezertiral k Italijanom, ti pa so ga zaradi sumničenja preprosto zaprli. Šele po prizadevanjih znancev in prijateljev so ga Italijani izpustili, pa se je zatem proslavil kot eden prvih pilotov srbskega letalstva. Svojo kariero je Kraigher kasneje nadaljeval v ZDA, predvsem v civilnem letalstvu. Med drugo svetovno vojno je dobil čin polkovnika in je obiskal maršala Tita v Drvarju neposredno pred znanim zračnim desantom. K temu naj kot izredno zanimivost omenim, da je z nemške strani obveščevalno plat drvarskega zračnega desanta, znanega tudi kot Skok s konjem na šahovnici, vodil arhivov stotnik Franz Kraigher, tudi pripadnik debla Kraigherjev v Avstriji.

Seveda bi veljalo omeniti tudi oba poveljnika dobrovoljskih enot v Italiji in Sibiriji. Dr. Ljudevit Pivko je bil sicer »samo« rez. stotnik, sicer pa znan profesor slavistike in germanistike, politik in poslanec, pa je v italijanskem ujetništvu uspešno organiziral t.i. »Pivkov dobrovoljski bataljon«, ki se je žal »razpadel« pred odhodom na solunsko fronto. Verjetno je najbolj težavno nalogo izpeljal aktivni stotnik avstro-ogrske vojske Jože Šircelj, ruski ujetnik in poveljnik Jugoslovanskega dobrovoljskega polka Matije Gubca v Tomsku, Sibirija. Namreč, stotnik Šircelj je v izredno zapletenih vojaško-političnih in geografskih razmerah (oktobrska revolucija, Sibirija, zima) uspel pripeljati svojo enoto preko Sibirije do pristanišča Vladivostok, od koder jih je zavezniška ladja prepeljala v domovino.

Z začetkom prve svetovne vojne so kot ruski ali italijanski vojni ujetniki prestopili v srbsko vojsko poleg zdravnikov še naslednji intelektualci:

- pravniki (9): Ivan Črček, Viktor Durini, Ivan Furlanič, Vladimir Kobler, dr. Stanko Lapajne, dr. Gašper Pekle, odvetnik in novinar, dr. Jaka Štefančič, dr. Alojz Trstenjak in Gregor Wieser – Šašelj Gregor, notar;

- profesorji (5): Milan Fabjančič, Franc Grafenauer, Ciril Peternel, dr. Ljudevit Pivko in Nace Voštar;

- inženirji (3): Vladislav Gržina, Alojz Jager in Josip Urbančič, izseljenec;

- novinarji (4): Ivan Furlanič, dr. Gašper Pekle, Aleksander Toman

Aleksander (dobrovoljec iz leta 1875) in Josip Trošt, izseljenec;
- književnika (2): Pavle Golia Pavle in Juš Kozak;
- skladatelj (1): Emil Adamič Emil;
- duhovnika (2): dr. Ernest Aljančič (frančiškan) in dr. Ernest Turk (katolik);
- poslanci (3): Franc Grafenauer Franc, Milan Mravlje in dr. Ljudevit Pivko.

Sestava slovenskih dobrovoljcev v srbski vojski je bila na zelo visoki intelektualni ravni, saj so fakultetni izobraženci (82) predstavljali 14,5 odstotka vseh dobrovoljcev. Dejansko so zajeti v številu 175 rez. častnikov, ki predstavljajo 30,9 odstotka vseh slovenskih dobrovoljcev. Oba podatka sta zelo pomembna.

Predvsem pa bi si veljalo zapomniti slovenske zdravnike - dobrovoljce in sanitetske častnike srbske vojske v obdobju 1912–1918.

Naj jih zato naštejemo:

1. Bačar dr., zdravnik – med prvimi dobrovoljci in sanit. častnik srbske vojske od 1912

2. Brenič dr. Radovan, zdravnik – sanitetni častnik avstro-ogrske vojske (poslej AOV), dobrovoljec iz italijanskega ujetniškega taborišča Nocere Umbre, solunski borec od leta 1918

3. Černič dr. Mirko, zdravnik – med prvimi dobrovoljci in sanit. častnik srbske vojske leta 1912

4. Demšar dr. Jernej, zdravnik – med prvimi dobrovoljci in sanit. častnik srbske vojske leta 1912

5. Dražen dr. Ivan, zdravnik – sanitetni častnik v 1. bataljonu 8. polka Donavske divizije od leta 1918

6. Erat dr. Josip, zdravnik – sanitetni častnik AOV, ruski ujetnik, sanit. častnik Jugoslovanskega polka Matije Gubca od leta 1917 v Tomsku, Sibiriji

7. Erhartič dr. Stanko, zdravnik – sanitetni častnik AOV, ruski ujetnik, sanit. častnik 1. srbske dobrovoljske divizije od leta 1916 v Odesi

8. Ermenc dr. Jože, zdravnik – sanitetni častnik AOV, ruski ujetnik, sanit. častnik 1. srbske dobrovoljske divizije od leta 1916 v Odesi

9. Eržen dr. Tone, zdravnik – sanitetni častnik AOV, ruski ujetnik, sanit. častnik dopolnilnega bataljona 1. srbske dobrovoljske divizije od leta 1916 v Odesi

10. Fajdiga dr., zdravnik – sanitetni častnik AOV, ruski ujetnik, sanit. častnik 1. srbske dobrovoljske divizije od leta 1916 v Odesi

11. Fajdiga dr., zdravnik – sanitetni major AOV, ruski ujetnik, sanitetni major jugoslovanskega polka Matije Gubca od leta 1917 v Tomsku, Sibirija

12. Fedransperg dr., zdravnik – med prvimi dobrovoljci in sanit. častnik srbske vojske leta 1912

13. Gajda dr. Radovan, zdravnik – sanitetni častnik AOV, ruski ujetnik, sanit. častnik 1. srbske dobrovoljske divizije od leta 1916 v Odesi

14. Gmajnar Ivan, zdravnik – sanitetni častnik AOV, ruski ujetnik in sanit. častnik srbskega dobrovoljskega korpusa od leta 1917 v Rusiji, solunski borec

15. Gnezda dr. Milko, zdravnik – sanitetni častnik AOV, ruski ujetnik, sanit. častnik 1. srbske dobrovoljske divizije od leta 1916 v Odesi, solunski borec v 1. bataljonu 8. polka Donavske divizije

16. Gorišek dr. Ernest, zdravnik – sanitetni častnik AOV, ruski

ujetnik in sanit. častnik 1. srbske dobrovoljske divizije od leta 1916 v Odesi

17. Grahli dr. Vladimir, zdravnik – sanitetni častnik AOV, ruski ujetnik in sanit. častnik dopolnilnega bataljona 1. srbske dobrovoljske divizije od leta 1917 v Odesi, solunski borec v Jugoslovanski diviziji

18. Hebein dr. Josip, zdravnik – sanitetni častnik in dobrovoljec srbske vojske od leta 1918, solunski borec

19. Heric dr. Matko, zdravnik – sanitetni častnik AOV, ruski ujetnik in častnik srbskega dobrovoljskega korpusa v Rusiji od leta 1917

20. Hočevnar dr. Gaber, zdravnik – med prvimi dobrovoljci in sanitetni častnik srbske in bolgarske vojske od leta 1912, član sanitetnega oddelka srbskega vojnega ministrstva

21. Kotnik dr. Janko, zdravnik – sanitetni častnik AOV, ruski ujetnik in sanit. častnik 1. srbske dobrovoljske divizije od leta 1916 v Odesi

22. Krajec dr. Otmar – Edo zdravnik – med prvimi dobrovoljci in sanit. častnik srbske vojske od leta 1912

23. Kristl Adolf, študent medicine – med prvimi dobrovoljci in sanit. častnik srbske vojske od leta 1912, padel v Srbiji

24. Kučera dr., zdravnik – med prvimi dobrovoljci in sanit. častnik srbske vojske od leta 1912

25. Kunej dr. Ferdo, zdravnik – sanitetni častnik AOV, ruski ujetnik in sanit. častnik srbskega dobrovoljskega korpusa v Rusiji od leta 1917

26. Lavrič dr. Tone, zdravnik – med prvimi dobrovoljci in sanit. častnik srbske vojske od leta 1912.

27. Lavrin dr. Janko, zdravnik – sanitetni častnik AOV, ruski ujetnik in sanit. častnik 1. srbske dobrovoljske divizije od leta 1916 v Odesi, solunski borec

28. Lovrič dr. Anton, zdravnik – sanitetni častnik AOV, ruski ujetnik in sanit. častnik srbskega dobrovoljskega korpusa v Rusiji od leta 1917

29. Lovšin dr. Tone, zdravnik – sanitetni častnik AOV, ruski ujetnik in sanit. častnik Jugoslovanskega bataljona Matije Gubca od leta 1917 v Tomsku

30. Marušič dr. Drago, zdravnik – sanitetni častnik in dobrovoljec srbske vojske od leta 1914, solunski borec

31. Mastnak dr. Lavoslav, zdravnik – sanitetni častnik AOV, ruski ujetnik, sanit. častnik 1. srbske dobrovoljske divizije od leta 1917 v Odesi

32. Meršol dr. Valentin, zdravnik – sanitetni častnik AOV, ruski ujetnik in sanit. častnik 1. srbske dobrovoljske divizije od leta 1916 v Odesi

33. Oražen dr. Ivan, zdravnik – med prvimi dobrovoljci in sanit. častniki srbske vojske od leta 1912.

34. Pekle dr. Gašper, zdravnik – med prvimi dobrovoljci in sanit. častniki srbske vojske od leta 1912

35. Peric dr. Ljudevit, zdravnik – sanitetni častnik AOV, italijanski ujetnik v taborišču Nocere Umbre in sanit. častnik srbske vojske – solunski borec od leta 1918

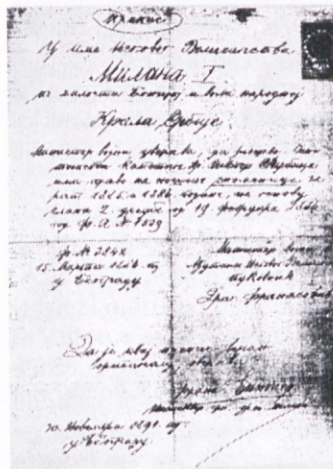
36. Premrov dr. Ivan, zdravnik – med prvimi dobrovoljci in sanit. častniki srbske vojske od leta 1912.

37. Ravnik dr. Jože, zdravnik – sanitetni častnik AOV, ruski ujetnik in sanit. častnik 1. srbske dobrovoljske divizije 1916, solunski borec

38. Rus dr. Mavricij, zdravnik – med prvimi dobrovoljci in sanit.

Dr. Viktor Skubic, sanitetni stotnik srbske vojske, Požarevac, 1890

Spomenica srbskega kralja Milana I. Obrenovića dr. Viktorju Skubicu, udeležencu vojne 1886-1886

častniki srbske vojske od leta 1912

39. Stojc dr. Josip, zdravnik – med prvimi prostovoljci in sanit. častniki črnogorske vojske od leta 1912

40. Šabec dr. Fran, zdravnik – med prvimi dobrovoljci in sanit. častniki srbske vojske od leta 1912.

41. Šlajmer prof. dr. Edo, zdravnik, primarij – med prvimi dobrovoljci in sanit. častniki srbske vojske od leta 1912

42. Tajnšek dr., zdravnik – med prvimi dobrovoljci in sanit. častniki srbske vojske od leta 1912

43. Tavčar dr. Josip, zdravnik – med prvimi dobrovoljci in sanit. častniki srbske vojske od leta 1912

44. Tičar dr. Josip, zdravnik – med prvimi dobrovoljci in sanit. častniki črnogorske vojske od leta 1912

45. Vajksl Bruno, študent medicine – med prvimi dobrovoljci in sanit. častnik srbske vojske leta 1912

46. Wiegele dr. Josip – zdravnik, dobrovoljec in sanit. častnik srbske vojske od leta 1918, solunski borec

Za nekatere sploh ni osnovnih podatkov – imen (Bačar, Fedransperg, dva zdravnika s priimkom Fajdiga in dr. Tajnšek), za večje število pa ni drugih podatkov, saj v Sloveniji ni bilo institucije, ki bi se ukvarjala s temi in podobnimi problemi. Popolne podatke o srbskih dobrovoljcih pa je mogoče najti samo v knjigi Kladivarji – dobrovoljci Jugoslavije, ki je izšla 1936 v Ljubljani. No, dr. Ivan Oražen je že leta 1913 izdal drobno knjižico spominov z naslovom Med ranjenimi srbskimi brati, kasneje pa so se oglašali še drugi udeleženci – solunaši.

Posredno pa sem naletel še na drugi in verjetno dokaj neraziskani vir podatkov. Gre za arhiv srbske vojske do leta 1918, ki ga, kar je seveda ohranjenega, imajo v arhivu zgodovinskega inštituta v Beogradu. Namreč, ko sem iskal podatke o Vladimirju Skubicu, slovenskem generalu Vojske kraljevine Jugoslavije, rojenem leta 1877 v Požarevcu, Srbiji, je moj prijatelj in kolega, mag. Milisav Sekulić, naletel na zanimiv podatek, namreč, da je bil Vladimirjev oče, dr. Viktor Skubic, sanitetski stotnik srbske vojske. Takoj se je napotil na oddelek arhiva srbske vojske, vendar tam ni mogel najti pomembnejših podatkov. Zato sva se lotila drugih virov, predvsem sorodniških.

Po Srbiji in Sloveniji sva začela iskati Skubice, ki bi kaj vedeli o generalu Vladimirju in zdravniku Viktorju Skubicu. Telefonsko anketiranje med 340 družinami Skubicev v Sloveniji (ali 270 v ZDA!) ni prišlo v poštev. Zato sem napisal nekakšen tiralični članek v Nedeljškem dnevniku, češ da iščem sorodnike generala Vladimirja Skubica. Odziv je bil neverjeten – javili so se trije neposredni sorodniki veje Skubicev iz Črnoljja, četrta sorodnica, gospa Martina Skubic Aleksič, pa je celo moja soseda. Na domačiji je zbrala stare zaprašene fotografije, pa tudi pisma so se našla. Seveda smo našli tudi tri sorodnike Skubičeve veje v Beogradu.

Moj kolega je v Beogradu hitro našel in obiskal gospo Jovanko Desnico, pravnukinjo dr. Viktorja Skubica. Sledil je dolg intervju in pismo z obilico podatkov o Skubicih v Srbiji. Čez nekaj časa je gospa Jovanka preiskala še nekaj škatel s fotografijami in raznimi dokumenti, potem pa so mi njeni vnuki kar po elektronski pošti poslali fotografijo pradede Viktorja v uniformi sanitetskega stotnika srbske vojske s štirimi odlikovanji, spomenico srbskega kralja Milana I., s katero se potrjuje, da je dr. Viktor Skubic sodeloval v vojni (proti Bolgariji) leta 1876, družinske fotografije, sliko vile Skubic sredi

Vrnjačke Banje in kopije raznih pisem in dopisnic.

Ker sem kot amater – genealog sestavil kar nekaj rodovnikov, sem se lotil tudi Skubičevega rodu iz Črnomlja. Namreč, iz knjige Status Animarum župnije v Črnomlju smo dobili podatek, da se je Johann Skubitz, rojen 20. aprila 1822 v Toplicah št. 2, danes Dolenjske Toplice, poročil leta 1844 v Črnomlju z Marijo Puchek, rojeno 15. junija 1821 v Črnomlju št. 13. Ali se je Skubičev priženil k Puhkovim na št. 13 ali pa sta pozneje odprla gostilno na št. 133, ni znano. Skubici so v Toplicah namreč imeli gostilno.

Iz že omenjene cerkvene knjige smo tudi zvedeli za njunih osem otrok. Prvi, Viktor, je bil rojen 19. aprila 1845 v Črnomlju št. 133. Ne ve se kje je končal realko, nato so ga poslali na Dunaj, kjer je študiral medicino. Iz kopije krstnega lista smo dodatno zvedeli, da je Viktor umrl leta 1892 v Požarevcu. Trije naslednji otroci so umrli. Alojz je odšel zelo zgodaj v ZDA, kjer sta sinova Edvard in Viktor dosegla izredno visoke položaje (v ZDA je več kot 270 družin Skubicev), doma so ostali najmlajši Matija, gostilničar, Leopold in Frančiška.

Iz knjige Status Animarum župnije v Toplicah smo dobili tudi podatek, da je bil Johanov oče Janez Skubic rojen 1. novembra 1790 v Toplicah 2 (kar pa je netočno!) in poročen z Marijo Finks (pravilno Fink), rojeno 2. julija 1792 v Toplicah.

Ustno izročilo, da Skubici izvirajo iz vasice Dolenje Sušice, ni bilo potrjeno. Namreč, v ohranjeni rojstni knjigi (1701–1812) župnije Dolenjske Toplice so bili prvi Skubici v Toplicah št. 21 (pozneje 2) rojeni šele po letu 1820! Torej so prišli od drugod! Iz poročne knjige (od leta 1787) je razvidno, da so se Skubici iz Dolenjskih Toplic ženili v sosednje vasi – Jožef se je poročil leta 1901 v Gornjo Sušico, Franc iz Uršnih sel 16 pa se je leta 1889 poročil v Meniško vas 29. Verjetno je prav tega Franceta župnik uvrstil na poseben listek (v rojstni knjigi) med »gostače«.

V genealogiji velja načelo, da je potrebno korenine rodu iskati na območju, kjer je zaslediti največje število, ki se potem selijo na obrobje (Dolenjske Toplice, Črnomelj). To pa je zelo verjetno župnija Šmarje, saj smo že predhodno našli v vasicah Glinek 4 in Lanišče 15 tudi največjo populacijo Skubicev, pa tudi zapis domačega imena »Pri Francozu«, kar naj bi verjetno pomenilo njihovo francosko poreklo. Zato bo potrebno nadaljevati genealoška raziskovanja v župniji Šmarje in okolici.

Seveda smo tudi v Srbiji našli številno vejo Skubicev. Marko Skubic, najbolj vnet in agilen iskalec svojih prednikov, mi je pripovedoval zanimivo vojaško-trobentarsko zgodbo, ko mu je poveljnik polka JLA, postaven Srb iz Šumadije, stalno zatrjeval, da Skubici izvirajo iz Srbije, da gre za znano rodovino, ki je imela pomembno vlogo v politični in vojaški zgodovini Srbije. Ko smo prebiral zgodbo Jovanke Desnice iz Beograda o srbski veji Skubicev, je tudi Marko Skubic priznal, da je imel njegov poveljnik še kako prav. Naj jo na kratko ponovim.

Med študijem medicine na Dunaju je Viktor, sin črnomaljskega gostilničarja Skubica, spoznal simpatično Ano, hčerko madžarske grofice in avstrijskega inženirja Winterja iz Salzburga. Ker je bil Anin oče projektant železniške proge Beograd–Niš, se je družina Winter začasno preselila v Beograd. Zelo verjetno je, da se je za Winterjevimi podal v Srbijo tudi mladi zdravnik iz Črnomlja. Z Ano sta se poročila okrog leta 1870 in nastanila v Požarevcu. V zakonu sta imela šest otrok, štiri sinove in dve hčerki. Dva, Milan in Vladimir, sta postala

Vladimir Skubic, brigadni general
VKJ, nosilec 20 domačih in tujih
odlikovanj

častnika srbske vojske, slednji tudi brigadni general Vojske kraljevine Jugoslavije. Druga dva, Dušan in Dragoljub, sta bila farmacevta. Imela sta lekarno v Gornjem Milanovcu in v avstrijskem Gradcu. Dragoljub je bil tudi bankir in poslanec. Bil je veseljak in kot tak je bil znan po vsej Srbiji. V Vrnjački Banji je tudi sezidal »Vilo Skubic«.

Viktor je vsekakor vzdrževal zvezo z domačimi v Črnomlju, saj so na domačiji v Črnomlju našli tudi dve fotografiji njegovih štirih sinov. Dopisoval si je tudi z bratom Alojzom v ZDA. Po Viktorjevi zgodnji smrti je te stike vzdrževal njegov sin Vladimir, saj smo našli v Črnomlju in Beogradu kar nekaj slik, ko je v generalski uniformi prihajal v Črnomelj in bližnji vinograd.

Vsekakor je dr. Viktor Skubic prvi slovenski zdravnik v srbski vojski, verjetno pa tudi v Srbiji, seveda poleg dr. Ivana Ribnikarja. Verjamem, da je bil za zgled tudi prej omenjenim slovenskim zdravnikom, ki so leta 1912 in pozneje pohiteli na pomoč srbskim bratom.

Dr. Viktor Skubic je bil kot mlad sanitetni častnik ranjen, pa lahko simbolično rečemo, da je bil verjetno tudi prvi Belokranjec, ki je prelival kri v bojih za osvoboditev Srbije izpod turškega jarma. Tudi njegova dva sinova, častnika srbske vojske, sta častno izpolnila svoj dolg do druge domovine. Milan je padel leta 1918 kot major, podpolkovnik Vladimir pa je bil ranjen in je izgubil oko na solunski fronti. Brigadni general je postal leta 1925 v Vojski kraljevine Jugoslavije in na dolžnosti poveljnika mesta Niša. Bil je upokojen leta 1933, umrl pa je leta 1958 v Beogradu. Imel je sina, ki pa je umrl. Izgnani Skubici so v Srbiji leta 1941 v Vrnjački Banji našli brigadnega generala Vladimira, ki se je tudi sam skrival pred gestapom. Seveda jih je bil vesel in jim je pomagal.

Ko sem te dni brskal po internetu, se mi je tudi v Avstriji »prikazal« inž. Pavle Skubic. V svoji predstavitvi se spominja otroških let v Gornjem Milanovcu kakor tudi starega očeta Slovenca (Simo, sin Dragoljuba) in matere Italijanke (Margarete iz Zadra).

Klik-klik. Skubici se bodo hitro zbrali tudi po internetu. Lepo pa je, da se spomnijo tudi svojih prednikov, ki so darovali kri za slovanske, srbske brate in druge ljudi.

VIRI

- Arhiv ljubljanske nadškofije, krstni list - Victor Skubitz, rojen 19. 4. 1845, izdan 24. 6. 2003
- Arhiv Vojaško-zgodovinskega inštituta, Beograd, arhiv Vojske kraljevine Jugoslavije - brigadni general Vladimir Skubic (kopije personalnega dosjeja priskrbel mag. Milisav Sekulić, generalmajor v pokoju, Beograd)
- Kranjc F. Marijan in Skubic Marko, Rodovnik Skubicev od 1790, Ljubljana, oktober 2003
- Kranjc F. Marijan, Slovenska vojaška inteligenca - častniki, podčastniki, vojaki - mornarji, prostovoljci, kvizlingi, plačanci in drugi, revija Borec/2003 (čaka na objavo)
- Kranjc F. Marijan, Slovenska vojaška inteligenca - generali in admirali, revija Borec/2000
- Pavlin Maks, Kranj, Pisna izjava o srečanju z generalom Vladimirjem Skubicem v Vrnjački Banji, jeseni 1941 (pri avtorju, junij 2003)
- Privatni arhiv Jovanke Desnica, Beograd - Skubici v Srbiji
- Privatni arhiv Martine Skubic Aleksić, Ljubljana - Skubici v Črnomlju 133
- Rojstna, poročna in mrliška knjiga župnije Dolenjske Toplice 1701-1820 (osebni pregled in izpis podatkov, skupaj z Markom Skubicem, 7. 10. 2003)
- Status Animarum župnije Črnomelj, družina Skubitz, Črnomelj 133
- Status Animarum župnije Dolenjske Toplice 1753-1836, družina Skubitz, Toplice 2

“VSE, KAR JE NAJBOLJ VELIKANSKO, SE V AMERIKI NAHAJA!”¹

1 Dolenjske novice, Novo mesto, 1.
6. 1897, št. 11, str. 100.

Izseljevanje v Ameriko iz Ribniške doline (2. del)

Časopisi so nam lahko pomemben vir za preučevanje zgodovine. Iz njih lahko izvemo marsikaj zanimivega o predmetu našega raziskovanja. O Ameriki so Dolenjske novice pred 100 leti rade pisale. Vse nenavadne stvari, tako kot ponavadi še danes, so se dogajale v tej deželi čudes. V Ameriki so seveda živeli največji, najtežji, najpametnejši in najbolj nenavadni ljudje. V Filadelfiji je tako živela ženska, ki je tehtala 976 funtov. Komentar novic je bil: »Ubogi mož, ki jo mora rediti. Radovedni smo, kedaj je skoraj 10 centov težka ženica zadnjič videla svoj palec na nogi.«² Čez dve leti pa so imele novice za najtežjega človeka na svetu Hansona Craiga iz Kentuckija, ki je tehtal 792 funtov, za obleko pa je potreboval 34 vatlov blaga.

2 Dolenjske novice, Novo mesto, 1.
3. 1888, št. 5, str. 39.

Že leta 1890 so imeli Američani "doktorico lepote", ki je grde ženske pretvarjala v lepe, tako da v ozdravljeni lepotici ni bilo mogoče prepoznati prejšnje grdobe. Doktorica je imela ogromno prakso ter je imela v načrtu odpreti bolnišnico. In kakšen je bil čudežni recept ozdravitve? Bolnice so se morale zjutraj kopati v hladni, soljeni vodi, potem pa jih je doktorica drgnila z debelo krpo. Bolne ženske so morale spati na trdi postelji, se držati stroge diete in piti mineralne vode. Lene so morale skakati, preveč rdečelične so se kopale v vročih kopelih in pile nek čaj, blede pa so pile vsak dan dobro bordojsko vino ter se kopale v hladni vodi. Za novice je bilo delo "doktorice lepote" podobno mlinu, ki iz starih bab mlade dela.

Če je verjeti Dolenjskim novicam, je leta 1892 v Minnesoti neka ženska rodila hudiča. To pa se ji je pripetilo zato, ker je judovskemu agentu, ki je prodajal podobe križanega Jezusa, zabrusila, da bi raje videla hudiča v hiši kot pa podobo križanega Zveličarja. In res, želja se ji je izpolnila. Tri tedne po izgovorjenih besedah je rodila neko bitje, o katerem se ni moglo reči, ali je človek, žival ali hudič. Po vsem telesu je bilo bitje poraščeno z dolgimi ščetinami, imelo je majhne svetleče se oči, špičaste zobe, krempljaste prste, kozje noge, dolg rep in dva kratka, a ostra rogova na glavi. Takoj ko se je pošast rodila, se je plazila po vseh štirih. Materinega mleka ni marala, ampak je stikala za kuhinjskimi odpadki. Pošast je gledala grozno in pretiila vsakomur. Ta spak naj bi bil očitna kazen za strašno bogokletstvo nesrečne matere.

3 Dolenjske novice, Novo mesto, 1.
8. 1885, št. 15, str. 122.

Nekaj nenavadnega za slovenske razmere so bile tudi ločitve med zakonskimi pari, še posebej, če se jih je razporočilo v enem samem tednu 107. To se je zgodilo v New Yorku v letu 1909. Iz Filadelfije pa so poročali prav ameriškano novico, da je sodišče obsodilo nekega Baumana na pet let težke ječe, ker se je z goljufivimi potezami poročil kar s 50 ženskami.

V Ameriki so ljudje tudi umirali na "amerikanski način". Tako si je leta 1885 vzel zamorec življenje s tem, da je v pisker vrelega olja vtaknil glavo. »Nesrečnež je rjul ko divja zver, predno je bil mrtev.« Neka ženska pa je spila špirit »potem prižge klinček ter si gorečega v usta potakne. Zažgala je sama sebe ter v grozovitih mukah umrla.«³

Viktorija Kante
"VSE, KAR JE NAJBOLJ
VELIKANSKO,
SE V AMERIKI NAHAJA!"

4 Dolenjske novice, Novo mesto, 1.
9. 1891, št. 17, str. 133.

Septembra 1891 pa so bili v kaznilnici Sing–Sing štirje morilci usmrčeni s pomočjo elektrike. »Vsmrtenje hudodelnikov s porabo elektrike je tukaj še le pred kratkim časom vpeljana ter povzroči po izreku izvedencev smrt brez vseh bolečin in jako brzo (kakor da bi strela udarila).«⁴ Neki Američan pa je naročil, da mu po smrti naredijo spomenik iz sira. Dolenjskim novicam se ta ideja niti ni zdela napačna, saj so ljudje lahko spomenik, potem ko so se ga dovolj nagledali, tudi pojedli.

V Ameriki leta 1887 tudi ni bilo nič nenavadnega, da so 3- do 5-nadstropno hišo premaknili iz ene ulice v drugo. Nadalje so 140 metrov dolgo, 45 metrov široko, dve nadstropji visoko in 100.000 centov težko gostilno spodkopali in jo naložili na 42 voz. Napravili so železniške tire in vozove privezali na šest lokomotiv, ki so poslopje premaknile popolnoma brez poškodb. Gostilno je prej ogrožalo morje, tako pa so jo varno spravili na obrežje. Milijonar Astor pa je leta 1891 imel v načrtu sezidati največji hotel na svetu, ki naj bi imel 17 nadstropij. Investicija naj bi stala milijon dolarjev. Ali je Astor uresničil svoj načrt, Dolenjske novice niso poročale.

V Kaliforniji so napravili cerkev na drevesu. Oltar, prižnica in cerkvene klopi so bile v drevesu s premerom 11 metrov. Iz vej tega drevesa so napravili orgle in podobe. V Cincinatiju pa so leta 1896 vlili največji zvon na svetu, težak 300 centov, odprtina je merila osem čevljev, visok je bil sedem čevljev.

V Ameriki so seveda imeli tudi kmetije v presežnikih. Tam so med drugim rasle tolikšne redkve, da je bilo potrebno konja vpreči, da jih je izpulil. Največji svinjak na svetu je bil v Chicagu. Dve leti je 400 do 500 delavcev gradilo prašičje mesto, v katerem je bilo prostora za 200.000 prascev. Svinje so imele na razpolago 36 poslopij, vsako poslopje pa je imelo 100 oddelkov. Prašiči so imeli vse ugodnosti, tudi z vodo so bili dobro preskrbljeni. Na Rhode Islandu pa so imeli največjo kurjo farmo. Vsak dan so kokoši v stotih hišicah znesle preko 5.000 jajc.

V Ameriki so počeli za slovenske razmere tudi številne nerazumljive neumnosti. »Najnovejša prismoda je neki kolesar (biciklist) v Ameriki. Na vrhu najvišjega dimnika v Washingtonu, ki je 195 čevljev visok, in ker ni v rabi, z deskami pokrit, tam gori se vozi s kolesom pred vedno mnogobrojnim številom gledalcev po robu dimnika. Tam gori ima tudi malo lopo, da spi noter. Vozi cel teden.«⁵

Onkraj luže so bili celo tatovi nekaj posebnega. Neki postopač je ukradel lokomotivo in se z njo odpeljal. »Kaj takega se pri nas še ni slišalo. V Ameriki pač znajo!«⁶ je bil komentar Dolenjskih novic na to dejanje.

Dolenjske novice so rade objavljale tudi pisma izseljencev. Urednik je rad izbiral predvsem takšna pisma, ki so svarila pred nevarnostmi in slabostmi, ki prežijo na posameznika na poti in v sami novi domovini. Tako je bila v Dolenjskih novicah objavljena tudi pesem nekega Belokranjca, v kateri je popisal svojo pot do New Yorka ter naprej do Minnesote, kjer zdaj premetava rudo in čaka, da zasluži toliko, da se lahko vrne domov:

1
Večkrat sem slišal govoriti,
Da v Ameriko je dobro iti:
Kdor je zdrav, korajžen in srčan –
V Ameriki se d'nar zasluž' vsak dan.

2
Tudi meni je prišlo na misel,
Da bi tje daleč v Ameriko šel.
In zares je prišel za to odločen dan,
Ki je bil zame prav žalosten dan.

5 Dolenjske novice, Novo mesto,
1899 (15.8.), št. 16, str. 143

6 Dolenjske novice, Novo mesto,
1903 (1.1.), št. 1, str. 6

3

Več pajdašev smo se skupaj zbrali,
Tje v Ameriko smo se podali,
Da b' kaj dnarja zaslužili,
Za stare dni si prihranili.

4

Težko mi je blo od doma se ločiti,
Svoje brate in vse domače zapustiti;
Predenj sem se od vas podal –
Sem zadnjič od vas slovo jemal.

5

Vsi ste me lepo spremili,
Zadnjič z mano govorili.
Z Bogom! Zdravi ostanite,
Na me nikar ne pozabite!

6

Prot' Ljubljan' smo se peljali,
Lepo vas smo ogled'vali,
Zadnjič kranjsko vino pili,
Smo prav veseli bili.

7

Iz Ljubljane naprej smo se podali,
Po železnici smo se peljali,
Na Nemškem smo nemški slišali govorit,
Svojo špraho smo mogli zapustit'.

8

Proti Bremnu smo se peljali,
Velikanske »šife« ogledovali:
Videli smo strašno morje –
Oh globoko in široko morje.

9

Potem na barko so nas peljali,
Da so nam postelje pokazali.
Al, - b'la je postelja iz štirih dilj –
Večni Bog se nas usmil'!

10

V globoko morje so jih pokopali,
Tam bodo sami dan čakali:
Pot v Evropo jim je zaprt:
Grob na morji jim je odprt.

11

Rekel nam je »šif-kapitan«:
Jaz vas v Ameriko peljam.
Barka je plavala od morja preč –
Potem Evrope nismo vid'li več.

12

Čez dvanajst sto nas je b'lo komradov
Nemških in Slovenskih bratov:
Smo se v Ameriko peljali,
Da b' si d'narja kaj nabrali.

13

Morske vožnje peti dan –
Ta je bil za nas strašan:
Strašni valovi so vzdig'vali,
Barko sim in tje motali.

14

Žene, otroci so jokali,
Ker so se britke smrti bali,
Usmili se nas večni Bog,
In reši nas iz teh nadlog!

15

Vsi ljudje smo zdaj upili,
Vsak pa svoje smo molili:
Svet'ga Miklavža smo prosili,
Da se ne bi potopili.

16

Na vse kraje smo gledali,
Proti Bogu smo zdihovali,
Da b' bil skoraj tisti dan,
Da b' zagledal' suho stran.

17

Oh, da b' skoraj bil tist dan,
Da b' zagledal suho stran!
Pa še le dvanajsti dan
Smo zagledal' suho stran.

18

Daleč tam okrog in okrog
B'lo je mesto Novi Jork.
Muzko smo na bark' igrali,
In ljudje so gor plesali.

19

Predenj so nas z barke dali,
Skupej so nas še pozvali,
Rekoč: Morje je široko tristo mil –
Na morju pet ljudi zgubil.

20

V globoko morje so jih pokopali,
Tam bodo sami dan čakali:
Pot v Evropo jim je zaprt:
Grob na morji jim je odprt.

21

Nas so na suh »plac« peljali,
Tam so nas vse zapisali;
Več reči so nas prašali,
Al mi šprahe nismo znali.

22

Iz Noj – Jorka se peljali,
Amerikanska mesta ogled'vali:
Smo se vozili štiri dni,
Da smo pršli do kranjskih ljudi.

23

Po Minesoti smo se vozili,
Puste dežele tu vidli.
V tej deželi so pa divjaki,
Ki mor'jo v puščavah prebivati.

24

Divjaki ne znajo polja obdel'vati;
Od zverin si morjo živež iskati:
Ribe, race, zajci in gosi –
To je njih jed, odkar divjak živi.

Viktorija Kante
"VSE, KAR JE NAJBOLJ
VELIKANSKO,
SE V AMERIKI NAHAJA!"

25
Ti divjaki so pa taki:
So veliki in kosmati:
Divjaki tiho govorijo,
Nam se pa na smeh držijo.

26
En čas hoč' mo tukaj ostati,
železno rudo premetati;
Tol'ko d' narja zaslužiti,
Da bi mogli domu priti.

27
Dost bi imel še naznanit' -
Pa zdaj ne morem več govorit.
To pisanje je pravično,
Kajti vse je b'lo resnično.⁷

7 Dolenjske novice, Novo mesto, 15.
3. 1888, št. 6, str. 47.

Belokranjec v pesmi med drugim pravi, da so se vozili štiri dni, preden so prišli do kranjskih ljudi. Izseljenci ene narodnosti so se namreč v novi deželi radi držali skupaj, saj so le redki znali kakšno angleško besedo. Prišleki so prihajali k svojim sorodnikom, prijateljem, znancem. Domači jezik jih je spominjal na dom, življenje je bilo tako na tujem lažje. Razna društva in kulturne skupine so držale izseljence skupaj, glavni namen pa je bil ohranjanje domačega jezika, kulture in vere.

Mnogi izseljenci so odšli čez lužo zato, ker jim je kdo sporočil, da se mu dobro godi, marsikomu je kdo izmed sorodnikov ali znancev priskrbel delo ipd. Iz marsikatero družine je odšlo v Ameriko po več članov, saj doma ni bilo prostora in imetja za vse. Tako se je iz družine Češarek iz Ribnice št. 74 kar šest od osmih otrok v letih 1905–1912 odpravilo v ZDA. Štirim od njih so ZDA za vedno postale nov dom. Marija je umrla čez lužo stara komaj 39 let, v domovino se je po petnajstih letih vrnila le Johana. Prvi se je v Ameriko odpravil Frank (roj. 1883). V Bremnu se je vkrcal na ladjo Kaiser Wilhelm der Grosse, s katero je 28. julija 1905 priplul v newyorško pristanišče. Naselil se je v severni Minnesoti, v Evelethu, kjer je živel in delal kot rudar. Leta 1906 je bratu Franku sledil Janez (roj. 1881), ki si je dobil delo v istem rudniku. Čez dve leti je bratoma sledila komaj štirinajstletna Frančiška (roj. 1894). Že čez dve leti se je poročila z Antonom Lavričem (roj. 1880) iz Ribnice. V zakonu se jima je rodilo pet otrok. Umrla je leta 1990, v starosti 96 let. Pepca se je izselila leta 1912. V Ameriki si je nadela bolj imenitno ime Josephine. Poročila se je z Rudolfom Skrainarjem iz Ribnice, umrla pa je že leta 1939. Po njegovi smrti se je zaposlila v tovarni slamnikov in s tem preživljala svoje tri otroke. Ves čas je vzdrževala pisemske stike s sorodniki v stari domovini.⁸ Ohranilo se je tudi izredno zanimivo pismo, v katerem Rudolf svoji tašči Ivani Češarek med drugim opisuje tudi razmere v Ameriki v času gospodarske krize:

»... Pri tako slabih časih, kot so sedaj v Ameriki, je vseeno še prava sreča, da vsaj jaz redno delam in dobim plačo, čeravno je mnogo manjši, kakor sem jo imel. Deset milijonov družinskih očetov je sedaj brez vsakega dela v Ameriki in marsikateri naših ljudi bi želel, da bi imel vsaj toliko, da bi se lahko peljal domov, toda nima niti vinarja. So pač mnogo zaslužili in tudi mnogo potrošili, misleč, da bo vedno tako lušno, kakor zadnjih 10 let. Sedem debelih krav pa so v Ameriki tako izmolzli, da ne dajo niti več vode, nikar celo mleka. Ker bo teh sedem debelih krav najbrže še dolgo hujšalo, bojim se, da bomo imeli še mnogo slabše čase v Ameriki, kakor jih imamo sedaj, čeravno že mnogi več kot 4 leta ne delajo nič, ali pa tako malo, da si niti za jesti ne prislužijo. Kdor ima sedaj delo, je prava izjema, plače

8 Informator Nika Pečar, roj. 1925.
Ljubljana, zapisano 21. 3. 2000.

Viktorija Kante
"VSE, KAR JE NAJBOLJ
VELIKANSKO,
SE V AMERIKI NAHAJA!"

9 Odlomek iz pisma Rudolfa Skrainarja Ivani Češarek, 7. 7. 1932. (zasebna last Nike Pečar, Ljubljana)

10 Enciklopedija Slovenije. Mladinska knjiga, Ljubljana, 1988, str. 114.

Ferdinand Češarek – Ches, najvišje rangirani ameriški Slovenec, general s štirimi zvezdicami. (Newsletter du Slovenian Research center of America. 1995, str. 5)

11 Newsletter du Slovenian Research center of America. 1995, str. 5–7.

12 Informator Marija Šilc, Breže, zapisano 3. 5. 2000.

13 Dolenjske novice. Novo mesto, 15. 4. 1885, št. 8, str. 63.

14 Prošnja dekana Skubica na Slavno vodstvo Marijanišča v Ljubljani, 26. julija 1916, Arhiv župnije Ribnica.

KULTURA
Rast 2 / 2004

220

pa itak nima nobeden dobre. Kar je v naši bližini Ribničanov, gre še vsem izjemoma dobro, ker so si znali vsaj v dobrih časih nekaj prihraniti, mnog drugih pa je danes brez strehe, brez jela in to je med tujci tako žalostno, da vam ne morem popisati. Tam nimate pojma, kaj je revščina v sredini milijonov, ki so tukaj nakopičeni. Kdo ima družino, dobi od mesta še nekaj podpore, da vsaj lahko ostane pod streho, kdor pa je sam, se niti Bog ne zmeni za njega, ter hodi od ceste do ceste, da kje od dobrodelnih družb dobi kak grižljaj in morda kje prenočišče. Mnogo je med temi reveži tudi takih, ki so imeli lepe prihranke, ki pa so jih na ta ali drugi način zgubili, ter so tako še večji reveži od onih, ki niso nikdaj imeli ničesar, ker so bili razvajeni dobro in brez vsake skrbi živeti ...»⁹

Jože Češarek (bratranec zgoraj omenjenih izseljencev), roj. 1889, je kot 11-leten prišel k ovdoveli teti v Calumet. Ko mu je bilo 17 let, je teta umrla, zato se je zaposlil kot trgovski pomočnik ter se udeleževal tečaja za knjigararja. Vrsto let je bil pisec člankov o delavskem gibanju v ZDA za razne ameriško-slovenske liste. Leta 1912 je postal upravnik lista Glasnik. Leta 1933 je postal glavni tajnik Slovensko-hrvaške zveze in urednik njenega glasila. Po združitvi te organizacije s Hrvaško bratsko zajednico (1939) je bil njen pomožni tajnik do leta 1959.¹⁰

Jože je imel štiri otroke. Eden izmed njih, Ferdinand (roj. 1914), je v ZDA napravil bogato vojaško kariero. Je drugi Slovenec, kateremu je uspelo diplomirati na ameriški vojaški akademiji West Point. V drugi svetovni vojni je poveljeval v Normandiji in srednji Evropi, v petdesetih letih v Koreji, med kubansko krizo leta 1961 pa ga je predsednik Kennedy zadolžil za enega izmed pogajalcev z Rusi. Po 32 letih služenja ameriški vojski se je upokojil, ob tej priložnosti se mu je zahvalil in v imenu ljudstva čestital predsednik Nixon.¹¹

Med potomci ribniških izseljencev najdemo tudi Sofijo Mrše, ki se je udeležila tekmovanja za lepoticu Amerike. »Morala je imeti nos, usta, vse popisano, po takratnih standardih. Z vojaškim pilotom Edvardom se je poročila.«¹²

Za nekaterimi izseljenimi se je izgubila vsaka sled. Žene in otroci so zaman čakali pismo in dolarje iz Amerike. Ostajali so doma in skrbeli za revne kmetije. Že leta 1885 so se Dolenjske novice jezile »... naj delajo žene doma; ali kako ženske zemljo obdelujejo, si lahko vsak sam pomisli! Na taki način bodo kmalu cele vasi brez močne delovne moške osebe, ter bodo sami otroci in žene doma, katerih možje tudi s seboj ne odpeljejo.«¹³ Ženske so se brez v Ameriki izgubljenih mož znašle, kot so vedele in znale. Tako je leta 1916 ribniški dekan Skubic napisal prošnjo za sprejem v brezplačni zavod Marijanišča v Ljubljani, ker se je »pri podpisnem oglasila Marija Lesar, kajzarica iz Kota 33 pri Ribnici, in je zaprosila, naj bi se obrnil do slavnega vodstva s prošnjo, da bi blagovolilo sprejeti njenega sina Jožefa v zavod za prihodnje šolsko leto, in opira prošnjo na sledeče razloge: Njen mož se je v Ameriki nekako izgubil in ni o njem nikakega poročila. Da preživi svojo družinico, mora sama po svetu krošnjari. Ker je po cele tedne zdoma, je samo po sebi umevno, da trpi vzgoja otrok. Rada bi torej spravila sina v dobre roke v vzgojo. Ker je ubožna, naj bi blagovolilo slavno vodstvo sporočiti, je-li za sprejem kaj upanja v teh razmerah ...«¹⁴ Za tisto leto so bila vsa brezplačna mesta že oddana. Svetovali so ji, naj se obrne na deželni odbor s prošnjo za deželno sirotinsko ustanovo.

Viktorija Kante
"VSE, KAR JE NAJBOLJ
VELIKANSKO,
SE V AMERIKI NAHAJA!"

15 Informator Janez Lovšin, roj.
1929. Slatnik, zapisano 30. 3. 2000.

Sofija Mrše se je udeležila tekmovanja
za lepoticco Amerike. (Fotografija je
last Marije Šilc iz Brež)

»Stari oče Jakob ni imel nič zemlje, samo ene par njivic, šel je v Ameriko. Imel je tri otroke, mojega očeta in dve hčere. Stara mama je ostala doma z otroki. Siromašno so živeli. Stari oče nekaj let ni pisal, nič ni pošiljal. Stari oče je mogoče šel v Ameriko verjetno enkrat 1895. Tri, štiri leta ni dal nobenega cahna domov. En možak, Boštjanov, je prišel iz Kanade, je stara mama vprašala, če je star oče kakšno pošto dal. Nič ni dal. Mama je prosila, če bi sina vzel v Ameriko. Je ustregel. Plačal je pot za 17 let starega fanta, mojega očeta, in ga čez lužo tudi oblekel. Star oče Jakob je delal pri enem parnem stroju. Boštjanov stric je očeta Janeza peljal tja in nič povedal. Stari oče je vprašal, kaj je to za eden. So povedali, da je to sin. Jakob je bolj lahkoživo živel, se je potem unesel. Sinu je potem skomandiral eno delo na parnem stroju. Solde so prišparal, da so to domačijo kupili.«¹⁵

Mnogi otroci so poznali očete samo iz fotografij in iz pripovedovanj, saj so izseljenci pogosto odhajali kmalu za tistim ko so si doma ustvarili družine. Čez lužo so se odpravili po dolarje, s katerimi so potem domačim zagotovili boljše življenje. »Oče je šel leta 1928. V Ameriko, v New York, kam je šel pa potem, pa ne vem. 10 let je bil tam. Jaz sem bila stara 2 meseca, ko je šel. Ko je prišel domov, sem bila stara 10 let, pa me je pestoval. Rekel je, ker te nisem majhne, te bom pa zdaj. Pisal je in pošiljal. Mama je ostala doma s štirimi otroki. Imeli smo eno kajžo, bili smo revni.«

Izseljenska zgodba se zdi, da je zgodba brez konca. V svojih dveh prispevkih sem skušala predstaviti le nekaj utrinkov iz življenja posameznikov, ki so se stopili v večtisočglavi množici v Ameriko odhajajočih ekonomskih izseljencev izpred druge svetovne vojne. Bolj ko izseljeniško vprašanje raziskujemo, več vprašanj se nam odpira ...

KULTURA
Rast 2 / 2004

Vladimira Štoviček: PO KOPANJU, mavec, višina 40 cm

Milan Markelj

ŽIVLJENJA BREZ UMETNOSTI SI NE MORE PREDSTAVLJATI

Pogovor z akademsko kiparko Vladimiro Štoviček ob njeni sedemdesetletnici

Štoviček Vladka

Vonj po mokri glini in mavcu, ki preveva kiparski atelje, spremlja Vladimiro Štoviček že od zgodnjega otroštva naprej. Vzdušje in okolje kiparske delavnice ji je od malega tako znano in samoumevno, kot je drugim otrokom denimo mamina kuhinja. Odraščala je ob očetu, umetniku Vladimirju Štovičku, našem najbolj znanem in uglednem medaljerju. A očetovo delo in zapuščina, za katero skrbi, nista ostala le spomin in zanimiv biografski podatek, prežela sta jo veliko globlje in usodnejše, saj sta v nji že zgodaj zanetila tisti notranji žar, ki posameznikom, katerim je ta milost dana, omogoča, da prelivajo čutum nedostopno iz duhovnih območij človekovega bitja v snovne oblike tega sveta. Vladimira Štoviček ni le hči znanega umetnika, ampak je tudi sama likovna ustvarjalka, akademsko izobražena kiparka, ob tem pa še medaljerka, ilustratorka, likovna pedagoginja, mentorica in še kaj, kar umetniškim dušam življenje pridane na njihovi življenjski poti, ko iščejo kompromise med notranjim ustvarjalnim klicem in borbo za vsakdanji kruh.

Rodila se je 20. marca 1934 v Leskovcu pri Krškem materi Slavi in očetu Vladimirju Štovičku. Po osnovni šoli v Leskovcu je obiskovala Šolo za umetno obrt v Ljubljani, nato pa Akademijo za likovno umetnost v Zagrebu, kjer je leta 1958 diplomirala iz kiparstva pri prof. Franu Kršiniću. Vrnila se je v domače okolje ter vse do upokojitve leta 1993 poučevala kot likovna pedagoginja. Razstavljala je v številnih slovenskih krajih, ustvarila blizu sto kipov, 78 plaket, 29 medalj, značk in grbov ter 10 spomeniških plastik in plaket.

Prejšnji mesec je dopolnila okroglih sedemdeset let. Za to priložnost je v pogovoru za revijo Rast nekoliko odrgnila zaveso na oknu svojega življenja in dovolila, da smo pogledali tudi v njeno ustvarjalno delavnico.

- Rodili ste se in odraščali v umetniškem okolju, vaš oče je bil znani in ugledni slovenski medaljer. Kako je to vplivalo na vas in vaše življenjske usmeritve?

Že od malih nog mi je bilo vzdušje kiparskega ateljeja domače. Zahajala sem v očetovo delavnico, ne le da bi se tam igrala ali ga opazovala pri delu, ampak sem mu tudi pomagala. Mešala sem mavec, pomagala pri vlivanju in drugih opravilih. Kmalu sem v roki držala tudi glino in začela kipariti. Nastajale so preproste plastike, živalice, listi in podobno. Zanimale so me predvsem plastike, za medalje in plakete sem se začela zanimati precej kasneje, saj je to posel, ki zahteva dobro poznavanje človekove figure in psihe. Ure, prebite v

Milan Markelj
ŽIVLJENJA BREZ UMETNOSTI SI
NE MORE PREDSTAVLJATI
Pogovor z akademsko kiparko
Vladimiro Štoviček

Vladimira kot otrok z očetom pred
domačo hišo v Leskovcu

Zgoraj: z očetom in materjo pred do-
mačo hišo v Leskovcu

Desno: v ateljeju avgusta 1950

očetovi delavnici, so mi bile najprej seveda le otroška igra, kasneje pa so postale prave učne ure. Ne vem, kje bi se sicer lahko naučila toliko o medaljerstvu in plaketarstvu, saj ju niso poučevali ne na oblikovalski šoli ne na likovni akademiji. V tem pogledu mi je bil oče prva in edina šola. Ob delu in druženju z njim so se mi razkrile skrivnosti ustvarjanja. Medaljerstvo me sicer ni nikoli preveč prevzelo, kolikor pa sem se ukvarjala z izdelovanjem plaket in medalj, je v tovrstnem mojem delu očiten očetov vpliv. V tem sva si zelo podobna.

- Oče je gotovo kmalu opazil vaš talent. Vas je spodbujal in usmerjal k umetniškemu ustvarjanju?

Ja, seveda. Ko sem končala osnovno šolo in se je bilo treba odločiti, kam in kako naprej, se je mama, ki je bila učiteljica, zavzemala za to, da bi se šolala za učiteljico, češ da je to pravi poklic. Oče pa ni hotel niti slišati o tem. Hotel je, naj bom kiparka. Moram povedati, da je bil oče ob mojem rojstvu strašno nesrečen, ker se mu ni rodil sin. S

V drugem letniku Akademije za likovno umetnost v Zagrebu

tem da ima za prvorojenca punčko, se je sicer sprijaznil, a je hotel kljub temu naslednika v kiparstvu, zato se je tako zavzemal, da bi se usmerila v umetniški poklic. Pri tem, kaj bo z menoj, je zmagala seveda njegova beseda.

- Ali je bila očetova želja in odločitev v skladu z vašimi nagnjenji in željami? Najbrž ni bilo lahko dekletu odločiti se za umetniški poklic, posebej še za kiparstvo.

Očetova želja je bila tudi moja. Sicer pa v tistih časih ni bilo nikakršnega poklicnega usmerjanja. Ne vem, kako so se odločali drugi, jaz sem se po nasvetu staršev in po svojih nagnjenjih. Vpisala sem se najprej v srednjo šolo za umetnostno obrt v Ljubljani, potem pa sem nadaljevala študij na zagrebški likovni akademiji, kjer sem diplomirala iz kiparstva pri prof. Franu Kršiniću. Če pomislim na tiste čase, moram reči, da odločitev za kiparstvo res ni bila lahka. Vedela sem, da rada kiparim, v svoj talent pa nisem bila najbolj prepričana, a sem zaupala očetovi presoji in šla po začrtani poti. Kipark tedaj skoraj ni bilo. Kot mi je znano, sem bila v času šolanja v Ljubljani edina, na akademiji v Zagrebu pa sva bili le dve, poleg mene še ena, ki je kasneje postala profesorica kiparstva.

Z očetom po skupni razstavi v Celju leta 1974

- Kaj mislite, zakaj so med kiparji ženske tako redke? Ali kiparstvo zahteva toliko fizične moči, da za ženske ni prav primerno in se zato ne odločajo zanj, ali je posredi morda kakšna posebnost v ženski psihi?

Ne bi vedela, kako to, da je med kiparji tako malo žensk. Najbrž bo nekaj v tem, da se kdo bolje in lažje izraža z barvo in črto, kdo drug pa s formo. Če te forma privlači in prevzema, potem je to pot v kiparstvo, če te ne, gre pot drugam. Kiparstvo je čisto svoj način ustvarjanja, zahteva izrazit občutek za obliko, občutek za material. In še nekaj, potrebno je tudi veliko potrpežljivosti in vztrajnosti. Pri modeliranju je rezultat viden šele čez čas, včasih traja tudi pol leta,

da je delo povsem dokončano. Slika na primer je lahko kaj hitro tukaj. No, zvečine je tako, čeprav se tudi slikanje lahko zavleče za dlje časa. Že sam postopek priprave je pri kiparjenju dolgotrajen. Najprej skiciranje, potem je treba postaviti ogrodje, pripraviti material, ga nanašati, oblikovati, sledi vlivanje, ponovna obdelava, in tako naprej. Minejo dnevi, pa ni kaj videti. Kiparjenje je res dolg ustvarjalni proces, v katerem brez potrpežljivosti ne gre.

- Najbrž se kipar tudi težje loti kakšnega večjega projekta, saj je bolj kot kakšen drug umetnik vezan na naročilo.

To bo kar držalo. Večjih kiparskih del se res lahko lotiš le, če imaš naročilo. Vprašanje je že, kje boš večji kip hranil, če se ga lotiš sam za svoj užitek in ustvarjalno veselje. Z menoj je bilo v tem pogledu tako: imela sem željo, da bi delala tudi kaj večjega, a se mi nekako ni izšlo. Več ali manj sem ostala pri mali in srednji plastiki. To je pač lažje hraniti in tudi prodati jo je lažje, ker je relativno cenejša. Cena kiparskih izdelkov je namreč lahko hitro zelo visoka. Že vlivanje v bron predstavlja take stroške, da se kiparsko delo tako podraži, da je zaradi visoke cene običajnemu ljubitelju umetnosti nedosegljivo.

- Ali mala plastika v vašem opusu prevladuje zaradi teh razlogov ali vam je sploh pri srcu in ne gre toliko za pritisk razmer?

Bo držalo, da mi je blizu. V nji se lahko polno izražam. Vendar zares male, miniaturne plastike nimam rada. Pri nji je usoden vsak dotik in kakšne detajle v nji zelo težko uresničiš. Po drugi strani pa je res, da sem več ali manj ostala pri mali plastiki, ker se velike nisem lotevala. Preprosto: nisem imela pravih možnosti za to. Med mojimi deli sta le dve veliki plastiki, eno sem naredila za Mirogoj v Zagrebu, eno pa lani za krško občino. Gre za bronast kip Janeza Evangelista, varuha mesta Krško, ki bo postavljen v kapelici Žalostne matere Božje pri kapucinskem samostanu.

- Ali vam je žal, da niste mogli ustvariti večjih kipov in več spomeniške plastike?

Seveda mi je. Nekaj čisto drugega je, če imaš pred sabo vsaj naravno velikost, formo drugače vidiš, drugače jo čutiš, nekako bolj polno ...

- Je kiparstvo v primerjavi z drugimi umetniškimi poklici v slabšem položaju zaradi odvisnosti od naročil?

Seveda. Seveda.

- Kaj si mislite o tem, da so vam kot akademski kiparki po toliko letih življenja v krški občini, po skrbi za očetovo dediščino, po prosvetnem in kulturnem delu, ki ste ga opravili v tem okolju, dali pravzaprav tako malo možnosti ustvarjati spomeniško plastiko?

Mislím si lahko karkoli, pravím pa, da je lepo, ker so se me spomnili vsaj v teh zadnjih letih. Odkupili so bronast očetov portret, ki zdaj stoji v mestnem parku med doprsnimi kipi znamenitih Krčanov, lani pa še kip Janeza Evangelista. Prej pa ni bilo nič naročil. Mislím, da je šlo prejšnja leta za splošen in marsikje prisoten problem, ki se mu reče pomanjkanje občutka za kulturo in umetniško ustvarjanje. No, kljub temu so se nekateri avtorji od drugod kar uspešno uveljavili v našem okolju, domači pa ...

Vladimira Štoviček: TATEK, medalja, 1973

Vladimir Štoviček ob svojem portretu, ki ga je naredila Vladimira, ko oče ni imel brade

Milan Markelj
ŽIVLJENJA BREZ UMETNOSTI SI
NE MORE PREDSTAVLJATI
Pogovor z akademsko kiparko
Vladimiro Štoviček

- *Torej ni dovolj, da si dober ustvarjalec, treba si je znati še kako drugače pomagati do naročil in uspeha?*

Vsekakor. Treba je uporabljati tudi jezik in komolce. Jaz tega ne znam. V tem pogledu sem podobna očetu. Rada delam, rinem pa se ne v ospredje.

- *Kot kiparka ste pravzaprav začeli intenzivneje ustvarjati šele po upokojitvi. Kako to?*

Takoj po končanem študiju sem se vrnila v domači kraj. Žal se nisem mogla posvetiti temu, za kar sem študirala. Samostojna pot v življenje je bila zame težka. Imela sem namreč že sina in bila sem ločena, tako da je vsa skrb za otroka padla na moja ramena. Razmere so me prisilile, da sem namesto v atelje šla v šolo poučevati likovno vzgojo. Tako sem bila strašno razdeljena med domom, otrokom in

V ateljeju Štovičkovih ni nikoli manjkalo obiskov; na sliki slikar Slavo Striegl z drugimi gosti

Vladimira v Galeriji Štoviček, kjer ima svoj atelje, nekaj dni pred svojim 70. rojstnim dnevom; foto: M. Markelj

NAŠ GOST
Rast 2 / 2004

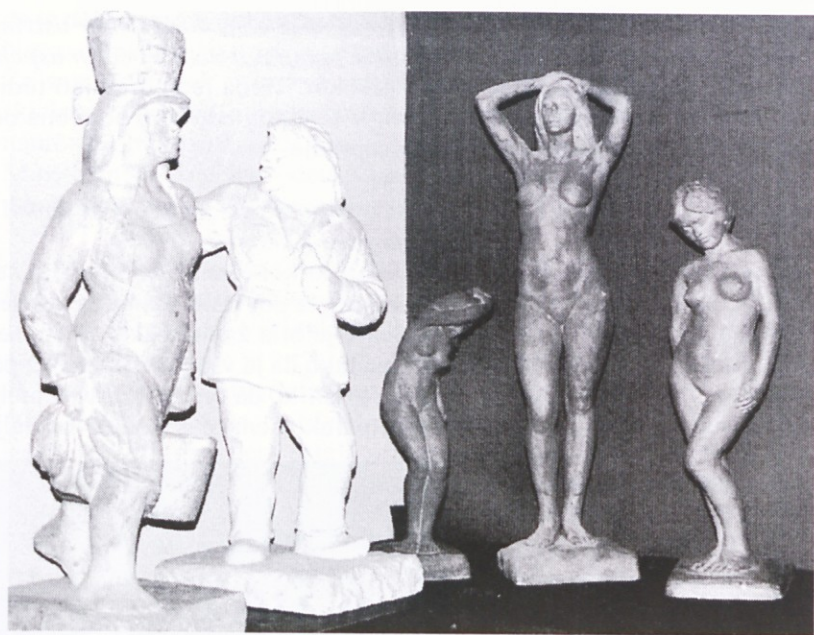
V ateljeju

Pri izdelavi medalje

Vladimira Štoviček: PLAKETA PRIMOŽ TRUBAR

Del malih plastik v mavcu in patiniranem mavcuna polici v kiparskem ateljeju Vladimire Štoviček v Leskovcu

službo ter kiparskim delom. Iskala sem vsako priložnost, ko sem se lahko odtrgala od dolžnosti in skočila v atelje. Veliko odpovedovanja je bilo. Med zimskimi in letnimi počitnicami sem bila še največ v kiparski delavnici, tako da pravih počitnic, razen tistih dni, ki sem jih preživela s sinom na morju, sploh nisem imela. Bila sem predvsem mati in profesorica, kiparka pa le, kolikor je bilo mogoče. Dobro sem vedela, da od kiparstva ne bi mogla živeti. Umetniški poklic ni bil ne takrat in še danes ni prav perspektivna zadeva. Redko kateri umetnik dobro živi od svojega dela. Morda v središču še kako uspeva, na obrobju pa gre vse veliko težje.

- Iz vašega opusa je lepo razvidno, da vas motivno najbolj privlači človeška figura, še posebej ženska. Kako to?

Zelo rada delam človeško figuro, žensko pa še posebej, ker je v nji nekaj liričnega, nežnega. Moška figura predpostavlja moč, nekakšno grobost, ta pa mi ni blizu. Delala sem tudi moške akte in figure, vendar mi niso bili pravi ustvarjalni izziv. Ženska figura mi bolje funkcionira, saj nudi več možnosti tudi z različnimi pozami. Moške figure ni možno postaviti v toliko estetskih poz kot žensko.

- V vašem ustvarjalnem delu izrazito prevladuje realistična usmeritev. Ali vas ni nikoli zamikal kiparski eksperiment?

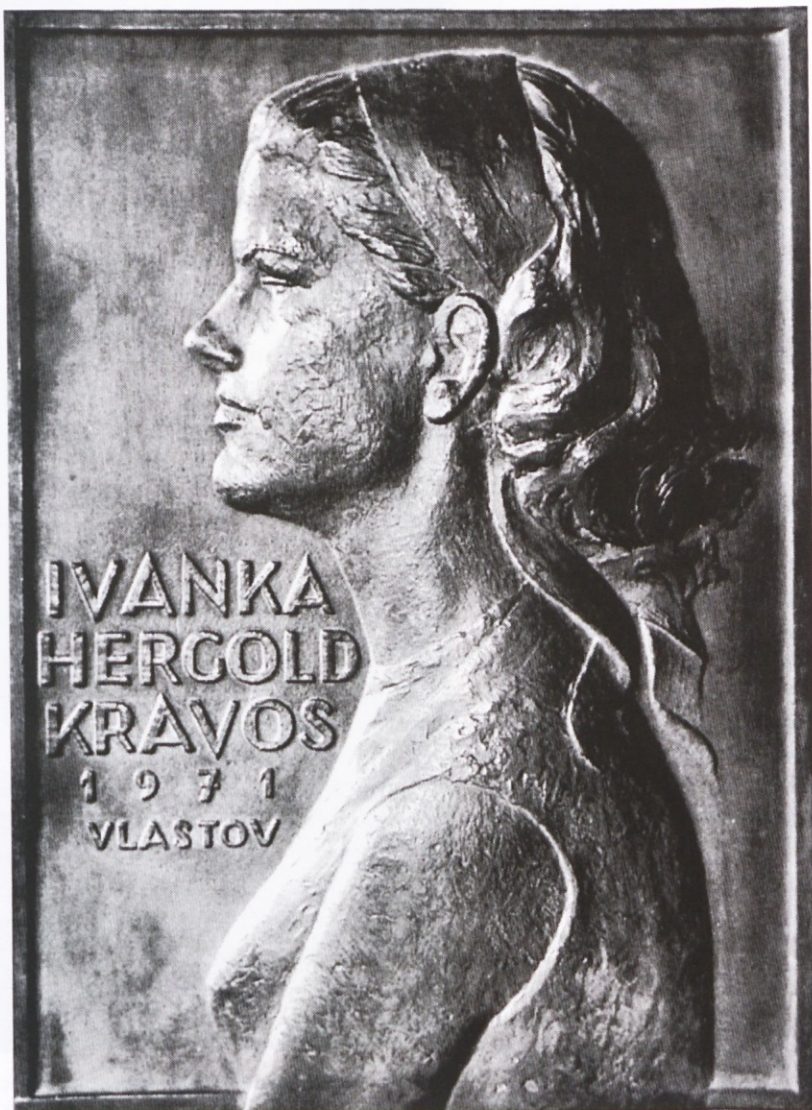
Iskala sem tudi modernejše smeri. Imam cikel, ki je nastajal v ustvarjalnem iskanju poenostavljenih form. A to so bolj osnutki, ki bi polno zaživel, če bi jih izvedla v večji formi, denimo v lesu. Na Formi vivi bi najbrž polno učinkovali. Cikel je ostal v formi malih plastik in v žgani glini. Po pravici povedano, kiparska abstrakcija me ni prav pritegnila. Morda bi me, če bi imela možnost razviti zasnutke v večja dela.

Milan Markelj
ŽIVLJENJA BREZ UMETNOSTI SI
NE MORE PREDSTAVLJATI
Pogovor z akademsko kiparko
Vladimiro Štoviček

Ogled in simpatija, utrinek z razstave

Vladimira Štoviček: PLAKETA
IVANKA HERGOLD KRAVOS
(umetnica je podpisana s psevdoni-
mom, ki ga je nekajčasa uporabljala
in ki je sestavljen iz dela njenega
imena in priimka VLAdimira STOViček)

NAŠ GOST
Rast 2 / 2004

Milan Markelj
ŽIVLJENJA BREZ UMETNOSTI SI
NE MORE PREDSTAVLJATI
Pogovor z akademsko kiparko
Vladimiro Štoviček

NAŠ GOST
Rast 2 / 2004

230

Vladimira Štoviček pri dodelavi velikega kipa Janeza Evangelista, zavetnika mesta Krško, narejenega po naročilu krške občine; bronast odlitek bo stal pri kapucinskem samostanu

- *Kako pa različni materiali? So vas mikali kot nova izkušnja, kot drugačen izziv?*

Privlačila sta me tako les kot kamen. V kamnu sem izklesala samo dve glavi, v lesu sem delala nekaj več. Rada bi ustvarila še marsikaj v teh materialih, a ne vem, kako bo. V procesu kiparskega ustvarjanja se dogaja marsikaj in material v njem tudi odigra svojo vlogo. Zamisel se porodi, skiciraš jo, a ko jo prenašaš v material in ga oblikuješ, se odpre nekakšen pogovor z njim in v tem dvogovoru se sproti rojevajo drugačne rešitve. Imam občutek, kot da me je tudi pri možnosti uporabe različnih materialov nekako povozil čas. Ta mi je kar naprej hodil narobe. Ko sem bila polna moči, nisem imela ne pravih možnosti ne časa, zdaj, ko je možnosti in časa nekaj več, pa moči ni več toliko. Čas je vzel svoj davek.

- *Veliko svojega časa ste posvetili mladim. Ste morda koga spodbudili, da je krenil na pot likovnega ustvarjalca?*

Učila sem na Leskovcu, v Krškem in v Brestanici. Predvsem sem skušala otrokom razjasniti osnovne pojme umetniškega, da bi znali ločiti dobro od slabega, kvalitetno od kiča. A otroci odnos do določenih stvari prinesejo od doma, določen okus jim vsiljujejo okolje in mediji, da je težko proti vsemu temu kaj narediti. Spodbujala sem otroško izraznost, doslednost pri izražanju. Zadovoljna sem bila že, če mi je uspelo otroke zainteresirati za umetnost. Koliko sem bila uspešna, si ne upam reči. Ena mojih učenk, Martina Fajtova, je postala akademska slikarka, kar nekaj pa sem jih navdušila za ljubiteljsko likovno ustvarjanje. Kakor mi je učiteljski poklic jemal precej časa in mi preprečeval, da bi se več ukvarjala z ustvarjanjem, mi je tudi dajal nekaj lepega. A ne vedno. Bila so tudi slaba doživetja in ure, ko sem komaj čakala na šolski zvonec. Najhujši so bili osmi razredi. V tej dobi mlade razganja na vse načine, pa sem od njih včasih slišala tudi prav grde psovke.

- *Bi morali likovni vzgoji dati v šoli več poudarka?*

Več. V glavnem prevladuje teorija, manj možnosti je za samo ustvarjanje. Otroci nimajo možnosti, da bi se že v zgodnji dobi dejavno izkazali.

- *Kot mentorica delate tudi s starejšimi. Kakšne so izkušnje z njimi?*

Z veseljem delam z njimi in jim pomagam, da stopijo na svoje noge. Sodelujem pri tečajih za ljubiteljske likovnike, na likovnih kolonijah in podobnem, kjer se odrasli izobražujejo in ustvarjajo. Nekateri so zelo delavni in se lepo razvijajo. Prav neverjetno je, kako hitro nekateri napredujejo iz čistega amaterizma v solidno likovno delo. Svarim jih, da ne smejo biti prehitro zadovoljni, da morajo ostati kritični do svojega dela. Dobro je namreč videti svoje napake, da jih lahko odpraviš.

- *Ali si lahko predstavljate svoje življenje brez umetnosti?*

Ne. Nikakor.

Vladimira Štoviček: RASTLINSKI MOTIV (osnutek za večjo plastiko), žgana glina, višina 30 cm

Marko Koščak

TURISTIČNA CONA PO KOLPI IN GORJANCIH

Besedilo je prirejeno na podlagi podatkov g. Mihe Pezlja iz Podjetniškega centra Novo mesto

Pravimo, da turizem ne pozna meja, da turist prizna samo dobro in kvalitetno ponudbo, če je zadovoljen pove petim, če ni. pa tridesetim, kar je dovolj jasno sporočilo o tem, kaj in kako naj ponujamo, ko se pogovarjamo o turistični ponudbi. Če so zadeve predrage, zapletene, administrativno zahtevne, gre pač drugam, h konkurenci, ki ponuja ceneje, bolje, enostavneje ... Logika, ki pač pravi, da ima gost vedno prav.

Tudi pri nas ne more biti in ni nič drugače. Verjetno nas v Sloveniji tudi nekaj zgoraj navedenih dejstev ovira, da bi bili pri ponujanju naših lepot, kulinarike in pregovorne gostoljubnosti lahko še bolj uspešni, učinkoviti, predvsem pa, da bi več »ostalo v žepih« tistih, ki jim je turistična dejavnost vsakodnevni kruh. Seveda se ravno in predvsem v turizmu nič ne zgodi čez noč (razen tega, da se lahko čez noč vse ali veliko tega, kar smo načrtovali in gradili, podre, tudi zaradi razlogov, na katere sami žal ne moremo nič vplivati). Potreben je dolgoročni načrt in partnersko sodelovanje mnogih dejavnikov. Potem lahko rezultati počasi dokažejo, da smo na pravi poti in da velja vztrajati skupaj še naprej ...

Pa ni naš namen razpredati o tem, kako bi, če bi, oziroma, zakaj ne. Želimo opozoriti na dejstvo, ki nam je vsem skupaj že dolgo znano – s 1. majem 2004 bo Slovenija članica Evropske unije. Vemo tudi, da bo takrat na nekaterih področjih več, na drugih manj sprememb. Ena od zadev, ki se bo prav gotovo spremenila in bo tako ali drugače vplivala na naše vsakdanje življenje v tem delu Slovenije, je tudi meja in režim ob njej. Prihaja t.i. schengenska meja, verjetno se vsi niti ne zavedamo vseh posledic, ki jih bo obmejni režim vnesel v naš vsakdanjik. Lahko jih samo slutimo, občutili pa jih bomo v prihodnje, skoraj že jutri.

Seveda boste vprašali, kaj ima to s turizmom. Če se za trenutek vrnemo na začetek prispevka, boste mogoče lahko začeli razmišljati, ali bi se odpravili na dopust in pri tem že vnaprej vedeli in želeli tvegati, da vas bodo podrobno pregledovali na meji, da vam bo carinik razmetal prtljago, da boste morali izpolnjevati ne vem koliko formularjev itd. Teoretično se na novi schengenski meji, torej na slovensko-hrvaški meji, vse to lahko zgodi tudi vam in potem boste, seveda tako pravi praksa, vašo izkušnjo povedali vsaj petnajstim najboljšim prijateljem ... Nadaljnji komentar in razmišljanja prepuščam bralcem.

Da bi na južni meji s Hrvaško naredili kar se da »mehak« režim, ki ga prihodnji obiskovalci in turisti še lahko »sprejmejo« in se od obiska teh krajev ne odvrnejo oziroma jih mogoče lahko celo bolj pritegne, so obmejne občine jugovzhodne Slovenije (Loški Potok, Osilnica,

Kostel, Kočevje, Črnomelj, Metlika, MO Novo mesto in Šentjernej) ter občini Loška dolina in Bloke skupaj z enajstimi hrvaškimi občinami (Čabar, Delnice, Skrad, Brod Moravice, Vrbovsko, Bosiljevo, Netretič, Ribnik, Žakanje, Ozalj in Žumberak) pristopile k pripravi t.i. turistične cone Po Kolpi in Gorjancih. Kot trenutno kaže, bo to edina cona na celotni slovensko-hrvaški meji, znotraj katere bo pripravljalcem do 1. maja 2004 uspelo postoriti vse, da bo imelo območje poseben turistični status po vstopu Slovenije v Evropsko unijo.

Osnovni dokument, po katerem je zasnovana turistična cona, je Sporazum o obmejnem prometu in sodelovanju (SOPS). Ta v 5., 6. in 7. členu omogoča prehod meje peš, s kolesom in po reki (s čolnom ali plavanjem) tudi izven območja mejnih prehodov, za kar pa je potrebno pridobiti posebno dovolilnico.

Sama turistična cona Po Kolpi in Gorjancih oziroma Po Kupi i Žumberku, kot jo bodo imenovali na Hrvaškem, zavzema 1.665 km². Na tem območju tako poteka 204 km državne meje. V coni je trenutno evidentiranih in vključenih v ponudbo 96 gostinskih ponudnikov, 150 lokacij naravne in kulturne dediščine ter rekreativna ponudba, ki obsega 126 km čolnarskih poti, 863 km kolesarskih poti in 529 km pešpoti. Območje turistične cone ponekod prehaja tudi v notranjost občin, ki ležijo ob meji, zato se ponudba v novonastajajočem promocijskem gradivu deli na osnovno ponudbo ob neposredni meji ter ponudbo na širšem območju turistične cone, ki pa ni neposredno ob meji. Seveda bo v nadaljevanju naloga vseh akterjev turističnega razvoja, da bodo iz te bogate ponudbe pripravljene ustrezni in vabljivi programi, paketi ponudb ter cenovno zanimivi aranžmaji.

Na območju turistične cone je možno prehajanje meddržavne meje med Slovenijo in Hrvaško na 15 uradnih (meddržavnih, mednarodnih ali maloobmejnih) mejnih prehodih:

- Babno Polje – Prezid
- Podplanina – Čabar
- Nov kot – Prezid
- Osilnica – Zamost
- Petrina – Brod na Kupi
- Sodevci – Blaževci
- Vinica – Pribanjci
- Žuniči – Prilišče
- Krasinec – Pravutina
- Metlika – Jurovski Brod
- Božakovo – Obrež
- Krmačina – Vivodina
- Radovica – Kašt
- Brezovica pri Metliki – Brezovica Žumberačka in
- Mirčev križ – Blaževa gora.

Vzpostavitev turistične cone pa omogoča prehajanje meje s posebno turistično dovolilnico še na 13 prehodnih mestih, in sicer:

- Travnik – Prezid
- Podplanina – izvir Čabranke
- Črni potok – Bošli
- Papeži – Žagari
- Strojčiči – Plešče
- Osilnica – Hrvatsko
- Grintovec pri Osilnici – Turke
- Mirtoviči – Gašparci

- Srobotnik – Kočičin in Zagolik
- Kuželj (SLO) – Kuželj (HR)
- Slavski laz – Čedanj (Kupa)
- Pešpoti med Fabriko in Trdinovim vrhom in
- Trdinov vrh – Sveta Gera

Teh trinajst prehodov je že pred vzpostavitvijo slovensko-hrvaške meje služilo tako turistom kot domačinom z obeh strani meje za obiske turističnih in drugih prireditev.

Območje turistične cone je ekološko dobro ohranjeno in zaradi naravnih danosti in bogate dediščine ter gostinske ponudbe prav gotovo primerno za razvoj turizma. Kolpa in Čabranka sta med najčistejšimi rekami v obeh državah in sta v poletnem času izredno priljubljeni zbirališči kopalcev, tabornikov, ljubiteljev čolnarjenja in ribištva z obeh strani meje. Glede na to, da sta mejni reki, so določene aktivnosti ob in na njiju omejene. Prav tako je na Gorjancih, kjer so že tradicionalna in dobro obiskana srečanja slovenskih in hrvaških planincev in pohodnikov na Trdinovem vrhu. Od tu vodijo označene planinske poti vzdolž meje tako v Žumberak kot v Metliko in Podgorje.

Vzpostavitev turistične cone daje dodatne možnosti za ohranjanje že tradicionalnih stikov ljudi z obeh straneh meje, kar je tudi eden od ciljev njene vzpostavitve. Po drugi strani pa je cona tudi lepa možnost za razvoj turizma na območjih neposredno ob meji, ki se sicer soočajo s problematiko demografske ogroženosti in istočasno iščejo razvojne priložnosti ravno na področju razvoja turizma. Seveda bo veliko tega odvisnega od aktivnega vključevanja lokalnega prebivalstva v pravo konkretne in prepričljive turistične ponudbe, kar bo predstavljalo dokaj velik izziv, tako iz materialnega kot tudi iz načrtovalskega vidika.

Vse aktivnosti v zvezi z dokončno vzpostavitvijo turistične cone morajo biti zaključene do začetka aprila 2004, ko bo Stalna mešana komisija pregledala opravljeno delo in proglasila začetek delovanja turistične cone. To bo seveda le prvi korak, saj so na eni strani naravne danosti izjemne, človeški potencial pa še ne v zadostni meri vključen in razvit, predvsem v smislu oblikovanega in prepoznavnega turističnega proizvoda. Na začetku bo potrebno predvsem vlagati, tudi v izobraževanje ter dvig kvalitete in standarda ponudbe, po drugi strani pa znati ohraniti neokrnjeno naravo kot največji razvojni atribut za dolgoročni in trajnostni turistični razvoj tega območja. V prihodnje bodo različne možnosti za to, da bi se načrti in razvojne vizije tudi hitreje uresničevale. Pri tem bodo na voljo tudi različna sredstva, med drugimi tudi evropska, iz naslova čezmejnega sodelovanja. Seveda pa bo pri kandidaturi potrebno pripraviti dobre projekte in zagotavljati tudi lasten delež finančnih sredstev.

Vsekakor bomo lahko v prihodnje spremljali razvoj dogodkov in aktivnosti v zvezi s turistično cono Po Kolpi in Gorjancih. Samo želimo si lahko, da bi čez nekaj let lahko občutili tudi konkretne učinke, ki jih v prostor vnaša turizem, po nekaterih za naftno industrijo, najbolj propulzivna gospodarska dejavnost na svetu ...

REKA MIRNA NA DOLENJSKEM

Reka Mirna je 44 km dolg desni pritok Save v vzhodnem delu osrednje Slovenije. Na svoji poti do izliva v Savo pri Sevnici, ki je na nadmorski višini 175 m, premaga višinsko razliko 560 m. Mirna se po dolžini uvršča na šestnajsto, po površini porečja (296 km²) pa na enaindvajseto mesto med slovenskimi vodotoki. Njeno porečje leži v območju zmernocelinskega vlažnega podnebja oziroma na prehodu med panonsko-subpanonskim in srednjeevropskim podnebnim območjem. V zgornjem toku jo poznamo pod imenoma Mirnščica ali Moravščica, ime Mirna pa se uveljavlja šele od Moravč navzdol.

Povprečna nadmorska višina porečja meri 403 m, največja višinska razlika pa 673 m. Porečje Mirne seže najvišje v hrbtu Jatne (848 m), ki se razteza v alpski smeri od zahoda proti vzhodu. Sam vrh Jatne (866 m) se odmaka v Sopoto, ki se izliva v Savo pri Radečah. Mirna izvira pod Presko nad Moravčami pri Gabrovki na višini 735 m. Povirje ima v neprepustnih silikatnih permo-karbonskih kamninah predalpskega Posavskega ali ožje, Kumskega hribovja. Območje zahodno od zgornje Mirne poznamo kot najbolj razčlenjeni del njenega porečja, na vzhodni strani zgornje Mirne pa se dviga kraška Gobljansko-Vodiška planota, zato je vodni dotok od tu podzemen.

S hribovitega in planotastega sveta se rečica le po treh do štirih kilometrih toka spusti v Moravško kotlinico (350 m). Do sem opravi samo 8 odst. svoje celotne poti, premaga pa nad 60 odst. celotne višinske razlike. Moravška kotlina je prvo območje ugrezanja, ki ga Mirna preči. Na ugrezanje kažejo: obsežno poplavno območje od Moravč do sotočja z Dušico, debela plast aluvialnih usedlin in koncentrično stekajoči se vodni tokovi. Drugo, nekoliko manj obsežno poplavno območje je ob Tihabojskem potoku med Tihabojem in Selom. Doline imajo tu precej široka dna. Potekajo v smeri severoseverozahod – jugojugovzhod, tako kot Moravški prelom. Velik delež površja v tem območju je tudi fluviokraški, z občasnimi vodotoki in pogosto z vrtačami. V nasprotju s pravim krasom, kjer je prevladujoč proces korozija, sta tu zaradi nagnjenosti tal in manj čistih karbonatnih kamnin prisotni tudi denudacija in erozija, to je površinsko spiranje in globinsko vrezovanje.

Mirna teče dalje skozi ozke, do 90 m globoke debri v fluviokraškem Gabrovškem in Mirnskem gričevju in pri naselju Mirna na višini 250 m priteče v skoraj 10 km dolgo in do 5 km široko Mirnsko-Mokronoško kotlino. Ta je po Šiferju (1995) nastala na čelu velikih alpskih narivnih struktur na alpsko-dinarsko-balatonski mejni črti. V zgornjem pliocenu se je ugreznila hkrati s Krško kotlino in ima kot večina jugovzhodne Slovenije prevladujočo balatonsko smer jugozahod/zahod – severovzhod/vzhod. V zahodni del kotline se steka kar pet pritokov Mirne: s severa in z zahoda potoka Lipoglavščica in Vejar, z juga in jugovzhoda pa Gomilščica, Pravharica in Zabrščica. Proti vzhodu teče Mirna bliže južnemu robu kotline. Tu je struga regulirana. Debela plast rečnih naplavin je dokaz za dolgotrajno ugrezovanje, ki poteka še danes. Reka namreč poskuša uravnovežiti svoj profil, zato tu pogosto poplavlja in odlaga ilovnato-glineno gradivo.

Dokaz za neotektonska dogajanja so tudi potresi, ki jih je bilo v tem stoletju pet 6. do 8. stopnje po EMS lestvici, trije v zadnjih dvajsetih letih pa so imeli učinke 5. do 6. stopnje (Godec, Vidrih, 1998).

V kotlini je dobri dve tretjini vseh **poplavnih površin** v porečju (9 km²). Ta je bila še nedavno redno poplavljen na 17,5 odst. površin, ob visokih vodah pa še na nadaljnjih 5,6 odst. Če upoštevamo samo dno kotline, lahko govorimo kar o poplavni pokrajini, saj redne in izredne poplave tu doletijo skoraj polovico površin (Šifer, 1983). Stalno visoka talna voda omogoča med Dobom in Bistrico pri Mokronogu celo obstoj prvobitnega poplavnega gozda hrasta doba in belega gabra. Poplavišče rednih poplav je v srednjem delu Mirnsko-Mokronoške kotline široko od 0,25 do 1 km; najširše je na mestih, kjer se v kotlini iztekajo stranske doline. Po dolinah Jeseniščice, Bistrice, Busenke, Sotle in Lanšpreščice seže poplavni svet tudi v gričevje; tam je 35,6 odst. vseh redno poplavljenih površin v porečju. Poplavna območja desnih pritokov Mirne, Glinškega, Gomilskega, Bačjega potoka, Savrice in Stajniškega potoka, ki so na prehodu iz Debenškega hribovja v Mirnsko-Mokronoško kotlinu, so manjša.

Od glavnega poplavnega območja so **ločena poplavišča** Mirne med Moravčami in pritokom Dušico, Tihabojsčice med Tihabojem in Homom, Vejarja v Vejarski kotanji, spodnje Mirne med Tržiščem in vstopom v deber severovzhodno od Gabrja, spodnje Hinje in Tržiškega potoka ter več potokov v Šentjanskem gričevju. Tudi tu je najpogostejši vzrok poplavljanja ugrezanje območij.

Poplavnemu svetu, ki se ujema z rečno-akumulacijskim tipom reliefa in ga je v porečju približno desetina, so se naselja izognila. Umaknila so se na vzpeti kotlinski rob oziroma na spodnje dele v kotlinu tonečih slemen. Širjenje naselij onemogočajo vmesne poplavne ravnice pritokov Mirne, zato so ostala majhna. V samem dnu kotline je zrastle eno samo naselje – to je Puščava.

Hydrografska mreža mirnskega porečja je neenakomerno razvita. Vzroki so na eni strani v različni **kamninski sestavi in tipih reliefa**. Od različne prepustnosti kamnin je namreč odvisen način vodnega

odtoka. Ta je lahko površinski ali pa podzemni. Na dobrih 90 odst. površin porečja, v območju rečno-denudacijskega in fluviokraškega površja, prevladuje površinska rečna mreža. Povprečna gostota dolin je 1900 m/km^2 , tistih s stalnimi vodotoki pa 666 m/km^2 . Rečna mreža je najgostejša v zahodnem delu porečja, to je v območju Turnske Cerknice, Cerknice in Dušice, kjer doseže gostoto 2000 do 4000 m/km^2 , precejšnja je tudi v območju Šentruperskega in Šentjanskega gričevja ter Krškega hribovja. Na območjih, kjer se prepustne kamnine menjajo z neprepustnimi, ali na kraških tleh z večjimi nakloni opazamo krajše ponikalnice, kraške izvire ter suhe doline in dolce. Mreža dolin z občasnim tokom ima povprečno gostoto 498 m/km^2 . Občasno imajo vodo predvsem stranske doline ali pa zgornji deli dolin. Suhih dolin (233 m/km^2) je več v zahodnem delu okrog Hohovice, Vodice in Gabrovke, južno od Tihaboja, okrog Zabukovja, Čateža, Dola pri Trebnjem, Mokronoga, Tržišča, Šentjanža in jugovzhodno od Krmelja, to je v gričevnatem in planotastem svetu. Grape, večje ali plitveje zajede v pobočju, s približno enakim naklonom, kot je naklon tega pobočja, nimajo stalnega vodotoka. Pobočne grape so gostejše v severni polovici porečja, kjer se uveljavlja rečno-denudacijski relief. Na območju krasa in fluviokrasa pa k drobnim razčlenjenosti prispevajo dolci. Povprečna gostota grap oziroma dolcev je 822 m/km^2 .

Kraški relief s podzemnim vodnim odtokom se v mirskem porečju uveljavlja le na 3 odst. površin, najbolj strnjeno na območju Dolske in Gobljansko-Vodiške planote in na območju Trebanjskega. Na severozahodni in zahodni strani je v kraško prevotljenem svetu razvodnico težko določiti, voda namreč podzemno odteka tudi proti Sopotu in zgornji Temenici.

Na drugi strani vpliva na razvoj rečne mreže **tektonika**. Ker se Krška kotlina ugreza hitreje, kot Mirsko-Mokronoška kotlina, erozijska energija Krke raste, Mirnina pa upada. Leva Krkina pritoka Temenica in Radulja zato zadenjsko hitro napredujeta proti razvodnici z Mirno. Razlike v tektoniki so tudi vzrok neenaki eroziji znotraj porečja. Močnejše dviganje v njegovem severnem delu je vplivalo na podaljševanje levih pritokov Mirne, medtem ko je zastajanje grude na jugu vodilo h krajšanju njenih desnih pritokov; odtod izrazita asimetričnost porečja. Mirna dobi najmočnejše pritoke s Posavskega hribovja z leve strani. Med Dolsko in Gobljansko-Vodiško planoto ter v Dolskem hribovju ima svoje povirje Bistrica s pritokoma Bučavnico in Beno, v Šentruperskem hribovju Jeseniščica, v Šentjanskem hribovju pa Hinja. Večina levih pritokov se ujema s tektonskimi prelomi dinarske smeri, kar pomeni, da je prevladujoča smer od severozahoda proti jugovzhodu.

Pri Pijavičah Mirna zapusti kotlino. Dolina preči Krško hribovje in se vse bolj oži. Tik pred izlivom v Savo se Mirni z leve pridruži še Grahovica, ki ima alpsko smer. Mirsko debeo vzhodno od Mirsko-Mokronoške kotline lahko razdelimo na zgornji mlajši in spodnji starejši del. Reka je prvotno vijugala po širši ravnici, ob dvigovanju hribovja pa se je sproti vrezovala. Tako je nastala epigenetska dolina z znamenitimi ujetimi okljuki. Zares dobro vidni so le iz zraka. Niže od Turiškega gradu je ozka debeo zelo stara. Nastala je v območju največjega dvigovanja in je antecendentnega značaja.

Reka Mirna ima dežno-snežni **rečni režim**. V obdobju med letoma 1961 in 1990 je imela po podatkih postaje pri Gabrju povprečni letni pretok $4,48 \text{ m}^3/\text{s}$. Spada med večje doljenjske vodotoke, a je v pri-

merjavi s Krko, katere povprečni pretok pri Podbočju znaša 54,7 m³/s, že precej manj vodnata. Maksimalni pretok v marcu in aprilu, v času pomladanskega deževja in topljenja snega, je skoraj še enkrat večji kot minimalni pretok v avgustu, septembru in juliju, ko se odraža nadpovprečna poletna evapotranspiracija ali izhlapevanje s tal in prek rastlin. Drugi višek novembra in decembra je le nekaj nižji od pomladanskega. V enem letu se izgubi z evapotranspiracijo dobra polovica padavinske vode, kar sklepamo na osnovi razlike med letno količino padavin 1200 mm in specifičnim odtokom, ki po podatkih Hidrometeorološkega zavoda znaša 17 l/km² v eni sekundi. Verjetno pa so izgube z evapotranspiracijo nekoliko manjše, če upoštevamo, da del padavinske vode, ki pade na porečje Mirne, odteče podzemno v Sopoto in zgornjo Temenico.

Višina potencialne evapotranspiracije, to je količina vode, ki se izgubi v zrak z izhlapevanjem iz tal in s transpiracijo iz rastlin, je v vseh mesecih, tudi v času vegetacijske in poljedelske sezone, manjša od srednje količine padavin. Torej gre za pozitivno vodno bilanco oziroma za vlažnostni presežek. Stanje je še najbolj neugodno v mesecu juliju, ko sta potencialna evapotranspiracija in količina padavin skoraj izenačeni. Ti dve količini se na rečnem pretoku odrazita z eno- do dvomesečno zamudo.

Po podatkih, ki jih navaja Furlan (1961), spada porečje Mirne z okrog 100 **sušnimi dnevi** med slovenska območja z največjim številom sušnih dni v letu. Povprečno se zvrsti 7 sušnih dob, ki trajajo okrog 14 dni (sušna doba je vsaj 10-dnevno obdobje, ko pade pod 0,1 mm padavin dnevno). Podatke o verjetnosti nastopa malih voda pa za reko Mirno najdemo v članku Kolbezna (1990). Po njem spada Mirna med vodotoke, ki dosežejo minimalne pretoke na 5 do 10 let.

Nekatera območja zaradi svojega značaja sušo redno občutijo in so ob njenem nastopu bolj prizadeta kot druga. Suša namreč ni odvisna le od količine in razporeditve padavin ter temperature, ampak tudi od krajevnih reliefnih, litoloških in pedoloških značilnosti. Na nadpovprečno evapotranspiracijo moramo računati v precejšnjem delu porečja: na prsteh na prepustnih karbonatnih kamninah, na prsteh z majhno retencijsko kapaciteto in na skeletnih prsteh na strmih pobočjih (takih območij je po grobi oceni okrog 13 odst.). Sušnejše so tudi južne, jugozahodne in jugovzhodne ekspozicije, ki v porečju zavzemajo tretjino površin. V velikem delu površja je prisotna še močna vetrovnost, njen učinek pa je posebej izrazit zaradi izredne reliefne razčlenjenosti in številnih vetru izpostavljenih vršnih, slemenskih in dolinskih leg.

Kakšen je torej **pomen reke Mirne in njenih pritokov**?

Rečica s pritoki je pomemben **naravni dejavnik**. Razvejenost rečja vpliva na razporeditev območij z različno ekspozicijo oziroma osončenostjo ali drugače: na različno mikroklimo. Dna dolin in kotlin so izpostavljena toplotnemu obratu in zato pogosti megli in zmrzali. V zimski polovici leta se namreč v njih zadržuje hladen zrak. vzdolž dolin tudi stalno pihajo vetrovi, kar dodatno znižuje temperature. Pomembni so še usmerjenost dolin, njihova širina in globina. Ozke in globoke doline so do dna poraščene z gozdom, poselitev pa je inverzna. Majhna naselja so omejena le na sončne slemenske lege, kjer so nakloni blagi. Okrog domov so manjše njivske površine in sadovnjaki, za vinograde pa so izkoriščeni nekoliko bolj strma prisojna pobočja, ki pa so še znotraj toplotnega pasu. Osojna pobočja do vrha prekriva

gozd. Drugje, v nižjih delih širših dolin in kotlin, so vodotoki s svojimi odkladninami uravnali in ublažili naklone, tako da je narasla privlačnost za **poselitev** pokrajine, za ureditev **ornih površin** in za krčenje gozda oziroma za **travniško rabo**. Pozidane površine in njive so se zgostile na višjih rečnih terasah, ki so varne pred poplavami. Reliefna razčlenjenost je torej v tesni povezavi z **razporeditvijo posameznih kategorij rabe tal**.

Čeprav doline v vzdolžni smeri pospešujejo **promet**, pa ga v prečni smeri, zlasti če gre za široko in mokrotno dno, onemogočajo. Naselja, nanizana ob robu Mirnsko-Mokronoške kotline, med seboj povezuje le obodna cesta. Poselitveni območji na severnem in južnem robu tako nimata neposredne povezave.

Na najpomembnejše prometnice, še posebej pa na njihova križišča, so se vezale najvažnejše **zgodovinske naselbine** in prav tako današnja **središčna naselja**. Za zgodovinske naselbine so značilne strateške lege na varnih in razglednih vzpetinah tik nad pomembnimi potmi, prehodi oziroma prevali in križišči, današnja največja naselja pa so zrastle prav ob in na teh točkah. Tako je Mirna, največje naselje v Mirnski dolini (1465 prebivalcev ob popisu leta 2002), zrastle ob velikem vodnem stekališču in prometnem križišču, Mokronog (700 prebivalcev) pa ob prevalu med dolinama Mirne in Lanknice in pred izhodom iz kotline v mirnsko deber v Krškem hribovju.

Mirna s pritoki ima velik pomen za **vodno oskrbo** tukajšnjih naselij in kmetijskih površin. V porečju sta večja le mirnski in mokronoški vodovod, ki oskrbujeta po več vasi. Marsikje v hribovju in gričevju pa prevladujejo krajevni in hišni vodovodi oziroma zajetja krajevnih studencev in črpanje vode iz bližnjih dolin. Te vode so lahko oporečne zaradi gnojenja in komunalnih odpadkov v občutljivem kraškem svetu. Voda ima tam majhno samočistilno sposobnost. Problematičen je lahko tudi le kratek površinski tok prek kmetijskih površin, obremenjenih z gnojili in škropivi. Pri višinskih in celo vršnih legah predstavlja težavo tudi majhno oskrbno zaledje, saj vodni viri ob suši zelo hitro usahnejo. Stanje pa se zastruje tudi v dnu Mirnske doline, kjer zaradi hitrorastoče industrijske dejavnosti v nekaj središčnih naseljih močno narašča obremenitev vodotokov z industrijskimi odpadkami.

Mirna s pritoki je pomemben **energetski vir**. V polpretekli dobi so tu delovali številni mlinarski in žagarski obrati. Danes so nekateri elektrificirani, drugi pa predelani v majhne hidroelektrarne.

Nenazadnje je rečica s pritoki **vir mineralnih surovin**. Sámó poplavno dno s svojo glinasto usedlino je že v davnini omogočilo razmah lončarstva, še nedavno pa je bilo tu razvito opekarstvo. Glino so izkoriščali v Mirnsko-Mokronoški kotlini v Prelesju, v Vejarski kotanji na Hudejah in v Krmeljski kadunji pri Krmelju.

Širše gledano ima ta dolenjska reka predvsem velik **prometni pomen**. Omogoča povezavo Dolenjskega podolja s savsko dolino prek sicer težko prehodnih Posavskega in Krškega hribovja. Cesta in železnica sta sicer skozi mirnsko deber stekli dokaj pozno. Železnica med Trebnjem in Sevnico je bila zgrajena šele v 30. letih 20. stoletja in je pomenila povezavo reškega pristanišča s severovzhodno Slovenijo. Zaradi pomanjkanja prostora se je morala večkrat umakniti v predore.

V preteklosti pa so bile pomembnejše druge prometne smeri. Prva je bila vzporednica glavni cesti po Dolenjskem podolju in je vodila skozi Mirnsko-Mokronoško kotlinó, potem pa prek prevala pri Mokronogu in po dolini Lanknice v Krško kotlinó. Ena važnejših poti med

Tik preden priteče v Mirnsko-Mokronoško kotlinó, teče Mirna skozi do 90 m globoke debri, na dnu doline najdemo le posamezne mlinarske in žagarske obrate.

Največji pritok Mirne je Bistrica, ki izvira v Posavskem hribovju; na sliki je njen tok pod znamenitim triprekatnim kamnitim mostom skozi naselje Bistrico pri Mokronogu

Dolenjsko in Štajersko je vodila po dolini mirnskega pritoka Grahovice. Drugi prometni poti sta potekali v prečni smeri in sta dosegli savsko dolino, ena v Litiji, druga v Radečah. Prva je bila speljana prek Moravške kotlinice, druga pa prek Krmeljske kadunje in šentjanskega območja.

Mirnska dolina ima tudi **naravovarstveni pomen**; med njenimi specifičnimi biotopi posebno izstopa prvobitni poplavni gozd doba in belega gabra, deloma še ohranjen na območju stalno visoke talne vode med Dobom in Bistrico pri Mokronogu. Nanj je vezana tudi značilna favna. Drugje je bil tak nižinski gozd večinoma že izkrčen, območja pa meliorirana in izkoriščena za vlažne travnike. Če upoštevamo še številne objekte s področja materialne kulture - mline, žage in mostove, ki so jih ljudje gradili ob vodotokih in na njih, ji moramo priznati še **kulturnozgodovinski pomen**. Posebno značilni so poplavam prilagojeni, dvignjeni, tudi več sto let stari kamniti mostovi: petprekatni most v središču naselja Mirna, triprekatni most pod mirnskimi gradom in enoprekatni most pod Migolico - vsi trije na reki Mirni, triprekatni most čez Bistrico na Bistrici pri Mokronogu ter enoprekatni most čez Jeseniščico v Dolenjih Jesenicah.

VIRI:

Furlan, D. 1961: Padavine v Sloveniji. Geografski zbornik 6. Ljubljana.

Godec, M., Vidrih, R. 1998: Prva analiza potresa 31. avgusta na območju Trebnjega. Delo 15, št. 202, str. 11. Ljubljana.

Kolbezen, M. 1990: Hidrološke značilnosti suše v letu 1989. Ujma 4, str. 87 - 90. Ljubljana.

Površinski vodotoki in vodna bilanca Slovenije. Ljubljana, 1998.

Šifrer, M. 1983: Karta rednih in izrednih poplav v Mirnski dolini, M 1: 25.000. Geografski inštitut Antona Melika ZRC SAZU.

Šifrer, M. 1995: Površje Slovenije. Tipkopis na Geografskem inštitutu Antona Melika ZRC SAZU. Ljubljana.

Topole, M. 1998: Mirnska dolina, Regionalna geografija porečja Mirne na Dolenjskem, 175 str. Ljubljana.

Topole, M. 2003: Mirnska dolina. Slovenija, Ekskurzije Ljubljanskega geografskega društva, str. 61-78. Ljubljana.

Vladimira Štoviček: SEDEČA ZAMIŠLJENA, mavec, višina 30 cm

Gregor Pompe

CARIČINE AMAZONKE V SLOVENSKI FILHARMONIJI

Na izvedbo celovečerne operete *Caričine amazonke* Viktorja Parme v izvedbi Novomeškega simfoničnega orkestra v ljubljanski dvorani Slovenske filharmonije (7. marca 2004) sem se podal z določenimi apriornimi mnenji – bolj strokovno bi rekli: s svojim »horizontom pričakovanj«. Le-ta pa je zadeval tako glasbeno izvedbo kot tudi vpetost dogodka v kulturni kontekst glasbenega življenja v Ljubljani: od amaterskega simfoničnega orkestra nisem pričakoval veliko, prav tako pa sem mislil, da bom med razredčenim občinstvom ugledal zgolj kakega »novomeškega prijatelja«. No, oba moja horizonta sta se izkazala kot napačna, pri čemer pa sem bil tako pozitivno kot žal tudi negativno presenečen.

Vsak glasbeni dogodek je seveda fenomenološko gledano entiteta zase, seveda pa je vpet – kolikor ne opazujemo partiture same – tudi v širši socio-kulturni kontekst. Prav slednji se mi je v nedeljo razkrival nekoliko nenavadno. V ljubljanskih tiskanih medijih sploh nisem zasledil napovedi o koncertu, presenetila pa me je tudi struktura občinstva: prav gotovo to niso bili redni obiskovalci ljubljanske opere in vseh možnih abonmajskih in izvenabonmajskih koncertov različnih barv. Imel sem občutek, da je izvedba namenjena nekakšni prezentaciji Inštituta za civilizacijo in kulturo, čeprav o njem nisem do zdaj še nič slišal – to seveda lahko pomeni samo dvoje: da nisem civiliziran in kultiviran (omikan). To sem lahko izvedel tudi ob začetni napovedi napovedovalke, da je Viktor Parma naš »najpomembnejši operni skladatelj«. Očitno celo tako dober, da se ga je v koncertnem listu primerjalo s Puccinijem in da bomo lahko v glasbi *Caričinih amazonk*

uživali tudi na posnetku v zgoščenki, glede na kamere v dvorani pa morda lahko upamo tudi na DVD koncertne izvedbe. Hvalevredno je, da se je »nekdo« tokrat tako zelo potrudil za slovensko glasbeno-kulturno dediščino. Ne morem pa se izogniti svojemu »neciviliziranemu in nekultiviranemu« mnenju, da so plod »največjega slovenskega opernega skladatelja« *Črne maske* Marija Kogoja, ki gnijejo nekje v pozabi, kar pa zgoraj omenjenega Inštituta preveč ne moti. Sicer pa Kogoj verjetno ni dovolj kultiviran; to je menilo ljubljansko občinstvo že ob premieri, kasneje pa je v obliki skladateljeve mentalne bolezni dobilo tudi »jasno potrdilo« za svoje »glasbeno-strokovno« prepričanje.

Za take pomisleke pa seveda ni odgovoren Novomeški simfonični orkester in verjetno mnogi marljivi kulturni delavci tega mesta, ki so pripravili izvedbo, temveč slovenska kulturna politika, ki ji je glasba predvsem »razvedrilna« umetnost, o kateri ni mogoče razmišljati tako kot o sveti slovenski besedi. Zato je bil verjetno popravljen tudi libreto (I. Grdina in K. Ahačič sta ga pripravila z razgibano in duhovito besedo), ki naj bi se izognil »antifeminističnim poudarkom«, čeprav v luči take odločitve nisem dobro razumel sintagme, da je »Teodor ljubitelj ženske anatomije«. Je bil to nekakšen postantifeminizem?

Če Viktor Parma – kakor sem sam trdno prepričan – ni »najpomembnejši slovenski operni skladatelj«, pa je bil v svojem času gotovo »najpopularnejši«. Tak sloves si je utrdil s pomočjo nepresahljive, pa vendarle nekoliko šablonske melodične invencije in dovolj dobrim kompozicijsko-obrtniškim znanjem. Problem umetniškosti pa se kaže prav v odstopu

od šablone: tako Puccini mestoma vendarle zapušča konvencije opere serie 19. stoletja, Parma pa ostaja brez svojih »izumov«. Spretno so napisane tudi *Caričine amazonke* – glasbeni stavek je tekoč, orkestracija suverena, melodika pa spевна, a glavni problem vendarle ostaja: nikjer ne pride v odnosu med glasbenimi parametri do pravih zaostritev, zaradi česar je glasbeno-dramaturški tok bolj kot ne enoličen (dolgočasen), izstopiti pa ne more praktično nobena točka. Rekel bi, da je opereta kar preveč lepo »spolirana«: surovost invencije odsotna – zato se zdi Parma civiliziran in kultiviran.

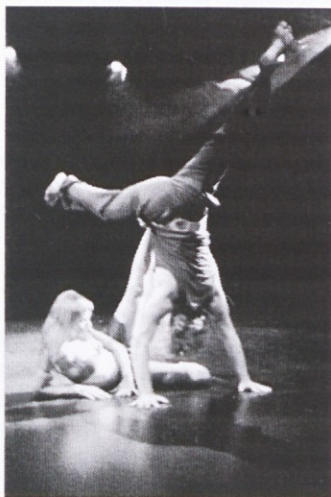
Partiture operet se zdijo na prvi pogled lahke za izvedbo, resnica pa je seveda drugačna: kako doseči lahkotnost, navidezno neobteženost, ekstatični karakter, vsesplošno prešernost. Preigravanje not – pogosta značilnost »utrujenih« in preobremenjenih profesionalnih orkestrrov – lahko »lažji« operetni žanr pogubi. Novomeški simfonični orkester je igral pod taktirko Zdravka Hribarja zanesljivo. Zvočno je bil izenačen, presenetila je dovolj »gosta« godalna sekcija, nekaj manjših intonančnih zdrsov v pihalih in trobilih pa je vsakdanjost in posledica specifične produkcije tona teh instrumentov. Seveda bi se dalo solidno izvedbo nadgraditi – najverjetneje v območju operetno »uglajene šlamparije«: tako se je zdel orkester še najšibkejši v plesu kozakov, kjer iz brezupno slabega glasbenega stavka (konstantno ponavljanje, harmonska statičnost) z dinamičnim in agogičnim stopnjevanjem ni uspel razviti pravega muzikalnega poleta. Vendar pa je bilo med posameznimi točkami vendarle čutiti dramske preskoke – od »ljubkega« valčka, »povzdignjene« koračnice do »pomiritvenega« zaključka. Skratka: Novo mesto je lahko na svo-

je simfonično glasbeno telo upravičeno ponosno, še posebej, ker ga sestavljajo predvsem mladi.

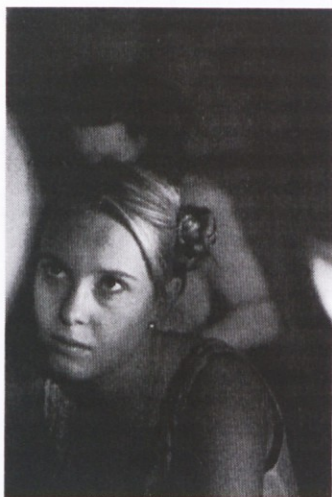
Dobro so svoje naloge opravili tudi pevski solisti (Marjetka Podgoršek Horžen, Irena Yebuah Tiran, Katja Konvalinka, Andreja Brlec, Marjan Trček, Zoran Potočan, Dejan Vrbančič, Saša Ivaci): predvsem zato, ker se niso bahavo razkazovali, temveč iskali skupnih povezav v mnogih ansambelskih točkah (skupaj so nadomeščali tudi odsotni zbor). Svojo vživetost v vloge so dokazovali s koketiranjem – zavidam jim, da so se lahko vživeli v tako brezupno nesmiselno zgodbo – napol odrskim podajanjem, ki je dodalo svoje čare, seveda zunajglasbene. Odlična je bila predvsem Irena Yebuah z žametnim mezzosporanom, ki bi si tudi v ljubljanski Operi zaslužil več pozornosti (seveda pa za ta tip glasu opernih vlog ni ravno na pretek). Dejan Vrbančič pa je presenetil s prodornostjo svojega barvno sicer ne preveč prijetnega glasu, vsi drugi pa so bili več kot zanesljivi, tudi oba glavna protagonista: »moralna« Marjetka Podgoršek Horžen in lirično navdahnjeni Marjan Trček.

Koncert sem tako zapuščal z mešanimi občutki: izvedba je preseгла pričakovanja, Parma je pač verziran, a ne preveč »umetniški« skladatelj, slovenska glasbena kultura pa razcepljena. Namreč: mora »obujati od mrtvih« dela iz slovenske glasbene preteklosti res amaterski simfonični orkester ali je to poslanstvo nacionalnih, državnih institucij?

Morda moram še malo počakati ... toliko, da bo stopil novomeški orkester še stopničko višje in se spomnil, da v Novem mestu ni deloval samo Viktor Parma, temveč je imel tam uspešen koncert tudi Marij Kogoj.

DOLENJSKI PLESALCI NA
LJUBLJANSKIH ODRIH

Rosana Hribar in Gregor Luštek na odru Mladinskega gledališča v Ljubljani

Andreja Kopač v plesni predstavi *Wrestling Dostojevsky*; foto: Primož Bizjak

Plesalca in koreografa **Gregor Luštek** in **Rosana Hribar** sta za svoj lanski duet in avtorsko delo *Ana is the name of Rose* (Ana je ime rože) prejela nagrado Povodni mož 2003. Gregor Luštek tudi Povodnega moža za najboljšega plesalca, Rosana Hribar je bila ena od treh nominirank v kategoriji plesalk, nagrado pa je tokrat prejela Maja Delak, koreografinja, pedagoginja, tudi članica skupine En-Knap. Predstavi *Ana is the name of Rose* je bilo podeljenih največ letošnjih kipcev Povodni mož, saj je tudi posebna nagrada za oblikovanje svetlobnih efektov pripadla Miranu Sušteršiču, med drugim tudi za oblikovanje luči v omenjeni predstavi. Nagrade Povodni mož v organizaciji Plesne šole Urška, Parade plesa in Zavoda Media ples že četrto leto zapored delijo kritiki in strokovnjaki za vrst scenskega, športnega in show plesa.

Že na začetku novega leta sta Gregor in Rosana ponovno zajadrala v ustvarjalne vode, k sodelovanju sta tokrat povabila tudi svojo kolegico in someščanko Jano Menger. Plesna trojka iz Novega mesta je zmerno hitro, že 25. januarja, predstavila svoj novi plesni projekt v Mladinskem gledališču v Ljubljani s prav posrečenim naslovom *Zmerno hitro*. V poplavi vsemogočih angleških besed je vsekakor pohvalno in spodbudno, da naslov nove plesne stvaritve izhaja iz slovenskega besednjaka ter jasno napove sprotne akcije in hitre scenske spremembe, ki nastopajo v dialogih med glasbo in gibom.

Zmerno hitro ni ravno tipična plesna predstava, je svojstveni jam session plesne ter glasbene improvizacije. Glasbeno sceno oblikujejo Brane Zorman (zvočna podoba), Rihard Zadravec-Riki (harmonika), Jani Mujič (bas kitara) in Tomislav Jovanovič-Tokac (vokal), slednji je tudi član rock skupine Dan D iz Novega mesta. Glasbena trojka Jovanovič, Mujič in Zadravec nastopa in igra na sceni, je torej aktivni del scenskega dogajanja, tako da relacije med gibom, plesom in glasbo nepo-

sredno in plastično zaživijo, za kar dodatno poskrbi tudi njihov četrti član Zorman, ki v ozadju odra za mešalno mizo oblikuje razgibano zvočno podobo. Gibalno plastično in prav posrečeno spleta plesna trojka neposredne kompozicije giba in instrumenta; tako Rosani činele poslušijo kot postavke samovšečne poze, harmonika je Janin obtežilni tovor, ki ga dobesedno preklada po odrski ploški, električna kitara brez ozvočenja pa fetiš Gregorjeve neizpete otroške iluzije. Igrivo abstrakcijo plesa in glasbe še dodatno podkrepijo odrski rekviziti, ki dogajanju dajo nove pospeške in zanimive razsežnosti, v glasbeno komponento pa vnašajo dodatne zvočne efekte. Ena takih scen je potrkavanje dolgih in v tla zapichenih palic, med katerimi se Rosana prebija na odprto sceno, ali Gregorjevo preletavanje odra na premičnem podstavku, ki simbolično razdira odrsko ustaljenost, tudi domiselno oblikovani duet Luška in basista Mujiča, v katerem slednji igra kitaro leže na Gregorjevem hrbtu.

Igriva komunikacija in humorno obarvani kontakti v dobri in sproščeni improvizacijski strukturi so značilnosti glasbene plesne lepljenke *Zmerno hitro*, dopadljive gledalcem in primerne za vsako odrsko predstavitev.

Na isti dan, torej 25. januarja, le dobro uro kasneje, je na drugem koncu Ljubljane, v Umetniškem ateljeju v Rožni dolini, svojo slovensko premiero doživela predstava Matjaža Pograjca *Wrestling Dostojevsky*, inspirirana po motivih romana Fjodorja Mihajloviča Dostojevskega Zločin in kazen. Prvo premierno uprizoritev je delo doživelo že 4. januarja v Studiju za gledališča – Schauspielhaus na Dunaju, nato so sledile še tri reprize.

Informacija je zanimiva, ker je v tej novi predstavi skupine Beton tanc svoj igralski debi doživela tudi Andreja Kopač, plesalka in koreografinja plesne skupine Terpsihora iz Novega mesta. V predstavi igra, govori in se navezuje na lik sestre Polje,

Daliborka Podboj
DOLENJSKI PLESALCI NA
LJUBLJANSKIH ODRIH

v skupino pa je bila sprejeta po predhodno opravljeni avdiciji. Igralski debi je Andreja pohvalno prestala, tudi svoje gibalno plesne kreacije dobro oblikovala ob koreografski asistenci Branka Potočana, predvsem pa je izstopala z izrazito elastično razgibanostjo.

Med interpreti predstave *Wrestling Dostojevsky*, poleg Primoža Bezjaka, Daše Doberšek, Irene Kovačević, Branka Potočana in omenjene Andreje Kopač, zasledimo tudi Branka Jordana, ki se je svoj čas na študij igralske akademije napotil iz Kostanjevice na Krki. V Pograjčevi predstavi je Jordanu zaupan glavni lik junaka romana Zločin in kazen, Razkolnikov.

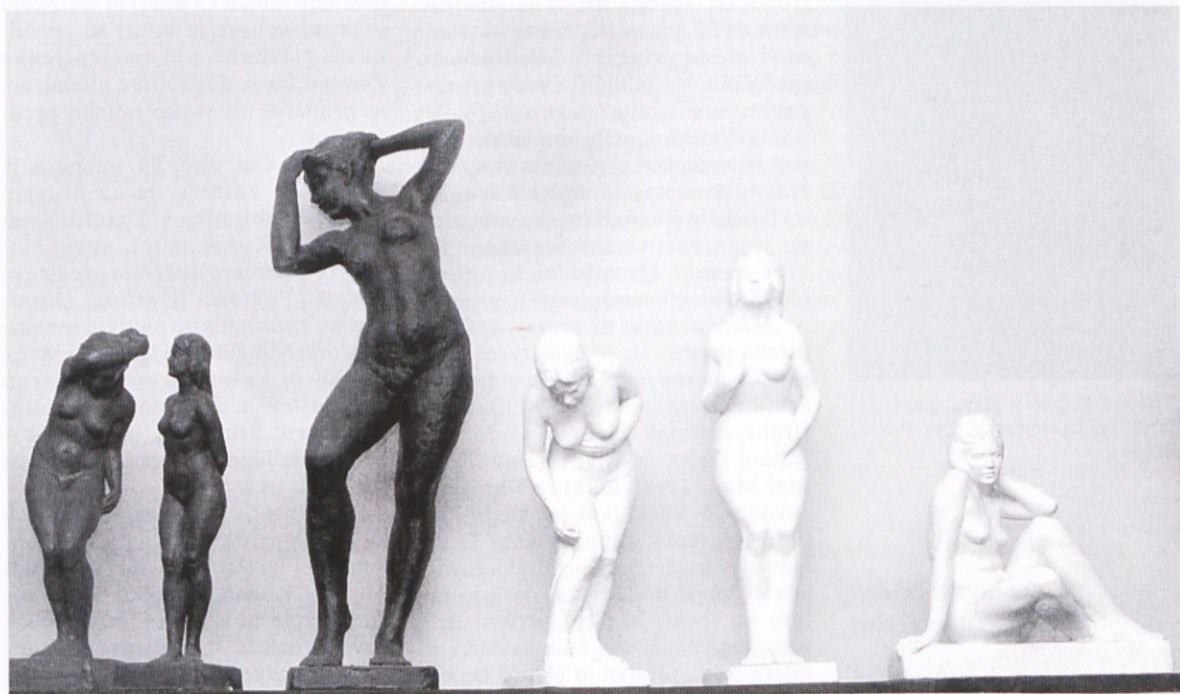
Nova predstava skupine Betontanc se dogaja v intimnem okolju ateljeja, v trenutku, ko junaki romana Zločin in kazen: Razkolnikov, Sonja, Polja, Profirij, Dunja in Svidrigajlov, povabijo na družinsko snidenje štirideset sorodnikov – po režiserjevi zamisli so to gledalci, ki ob vstopu v dvorano postanejo neposredne priče družinske drame. Predstava vsebinsko ne posega po zgodbi romana, vendar metodično oblikuje dramo v domačem krogu, značilno za pisateljev opus. Enostavno sceno in domačnost bivališča simbolizirajo štiri

talne preproge ter po prostoru razvrščene nočne svetilke, prekrite z raznimi oblačili.

Skopo nametane besede, izrazita značilnost naše današnje verbalne komunikacije, in zgovorni fizični kontakti služijo režiserju za postopno oblikovanje psihološkega stanja nastopajočih oseb, ki pod težo lastnih misli in dejanj skrunijo človeško dostojanstvo ter privedejo celo do umora. Umor je lahko tudi fikcija v mislih posameznika, kar vseeno opredeli težo zločina in narekuje kazen. Akterji skupine Betontanc oblikujejo smiselna stanja in medsebojne odnose predvsem skozi gib, ko v neposrednih kontaktih kot odmev udejanjajo neizrečeno in dorečeno.

Nekoč divja, mladostno vročekrvna skupina, ki se ni ogibala brutalnosti, je tokrat razgibano enodejanko *Wrestling Dostojevsky* obarvala z zmernim optimizmom in nekakšno umirjenostjo, kar pomeni tudi določen opazni premik v njihovem ustvarjanju. Proces spremembe je očitno stekel v trenutku ali ob zorenju predstave *Wrestling Dostojevsky*, ko so se iz trdih betonskih podlag in temačnih prostorov preselili na mehke salonske preproge in zajadrali v labirint notranje intime.

Vladimira Štoviček: skupina figur

JANEZ EVANGELIST IN UMETNICA

Razstava del Vladke Štoviček v Dvorani v parku v Krškem

Vladimira Štoviček ob kipu Janeza Evangelista na razstavi v Dvorani v parku v Krškem; foto: M. Markelj

V Dvorani v parku v Krškem so bila od 23. januarja do 20. februarja 2004 na ogled dela akademske kiparke Vladimire (Vladke) Štoviček, ustvarjalke. Rodila se je 20. marca 1934 v Leskovcu pri Krškem očetu kiparju in medaljerju Vladimirju (1896 -1989). Po končani Šoli za umetno obrt v Ljubljani je študij nadaljevala na Akademiji za likovno umetnost v Zagrebu. Leta 1958 je diplomirala iz kiparstva pri profesorju Franu Kršiniću. Vrnila se je v domače okolje, v osnovni šoli v Leskovcu pri Krškem je likovno znanje predajala učencem, deluje kot mentorica v Društvu likovnikov OKO. Uveljavila se je predvsem kot kiparka in medaljerka. Svoja dela je predstavila na samostojnih in skupinskih razstavah.

Prostor razstave, mestno jedro mesta Krško in bližnji prostor Leskovca pri Krškem, kjer kiparka živi in ustvarja, sta tesno povezana, še posebej preko njenega najnovejšega dela, ki je bilo predstavljeno na razstavi in bo kmalu postavljeno na svoj prostor v mestu Krško. V svojem sedemdesetem letu je za mesto opravila svoje največje javno naročilo, v katerem se zrcali vse njeno ustvarjanje. Za retrospektivo in pregled celotnega opusa bo še čas, ta razstava pa je nakazala prehojeno pot in poudarila delo, kateremu je posvetila preteklo leto.

V bistvu je bilo naključje, da je kiparka leta 2003 dobila naročilo Občine Krško za novo javno plastiko v mestu. In prav tako je bilo naključje, da so v Dvorani v parku pripravili razstavo dva meseca pred njenim rojstnim dnem. Šele ob pripravljanju življenjepisa so se zavedli, da so »ujeli« pravi trenutek. Kiparka, ki ustvarja v svojem okolju, ki je vzgajala nove ustvarjalce, ki bdi nad ljubiteljskimi likovniki, je tako nenadno dobila darilo za rojstni dan, razstavo - poklon delu in letom.

Za Dvorano v parku je izbrala dela, ki so ji ljuba, dela, ki so nastala v zadnjih petintridesetih letih, dela, ki so jo pripeljala do najnovejše

stvaritve. Z ustvarjanjem plaket, medalj, značk in grbov nadaljuje in nadgrajuje očetovo delo, v oblikovanju kipov, predvsem male plastike, pa je razvila lasten izraz, ki ga je prof. dr. Mirko Juteršek poimenoval poetični realizem. Štovičkovo je v vseh letih ustvarjanja zanimalo predvsem žensko telo, ki pa ni ostalo samo pri oblikovanju forme, ampak se je preloilo v vrsto podob iz vsakdanjega življenja.

Velikokrat nejasni, večinoma v tla zazrti, v delo zatopljeni pogledi njenih žensk so se zlili v mladega, nežnega in feminilnega, pa ne v smislu slabšalno imenovane »poženšččnosti«, ampak miline, sočutja in lepote, Janeza Evangelista (2003). Ustvarila ga je za kapelico Žalostne matere božje ob kapucinskem samostanu v Krškem, samo nekaj korakov stran od Dvorane v parku in na robu parka. Kiparka je, tako kot je za javno naročilo v navadi, sodelovala z raznovrstnimi poznavalci, predvsem pa z naročniki, ki so imeli jasno vizijo, v kakšni podobi naj bi kip zavetnika mesta pozdravljal mimo-idoče in obiskovalce mesta ob glavni mestni ulici. Krško ima kip Janeza Vajkarda Valvasorja (Vladimir Štoviček, 1966), ki daje pečat koncu ali začetku mesta, na Vidmu dominira monumentalni Matija Gubec (Tone Kralj, 1977). Po prenovi kapelice bo, sicer bolj zakrit in manjši, dajal mestu pečat Janez Evangelist Vladimire Štoviček s podpisom VLASTOV (sestavljeno iz imena in priimka). Umetnica ga je »našla« v prošnjah naročnikov po lepoti, v delih umetnikov od romanike do danes, predvsem pa v svojih ženskah.

Štovičkova je upodobila mladeniča z dolgimi lasmi, ki se v umirjenih kodrih spuščajo preko ramen na hrbet. Njegova lepota ni sodobna, njegove poteze niso poteze mladeniča iz Krškega, nima mišičasto oblikovanega telesa in ne ustreza današnjim idealom. Kiparka je iskala obraz v brezčasnih podobah, ki so nam vedno bližje, so vsidrane in podedovane.

Janez Evangelist je pomemben krščanski svetnik, Jezusov učenec, apostol v Efezu v Mali Aziji, pisec evangelija in Razodetja. Je simbol večne mladosti. Bil je najmlajši in najljubši Jezusov učenec, spremljal ga je na vseh poteh, bil je na Golgoti pod križem in skrbel je za Marijo do njene smrti. Upodobljen je v raznih zgodbah, največkrat skupaj z ostalimi apostoli, npr. pri zadnji večerji, pod križem, skupaj z ostalimi evangelisti, s svojim simbolom orlom, pri pisanju Razodetja na Patmosu, z orodjem mučeništva kotlom ali pa tako kot v tem kipu s kelihom, iz katerega se izvija kača. Kača je simbol strupa, ki mu ga je Artemidin veliki duhovnik v Efezu natočil in ponudil, da bi preskusil njegovo svetost. Janez je nad kelihom naredil znamenje blagoslova, ki ga je upodobila tudi Štovičkova, iz njega pa je planila strupena kača. Tako je upodobljen tudi na raznih variantah krškega mestnega grba, s to razliko, da se tam iz keliha izvijajo tri kače. Pri pregledu upodobitev tega motiva ugotovimo, da je večina umetnikov in razlagalcev dogodek interpretiralo samo z eno kačo, kot izjemo pa lahko navedemo upodobitev Janeza Evangelista na Gentskem oltarju Jana van Eycka (1432), kjer se iz keliha prav tako izvijajo tri kače. Natančen pomen treh kač nam bo zaenkrat ostal nepojasnen, domnevamo pa lahko, da je v času nastanka krškega grba na mesto prežalo več (tri) nevarnosti. Pri podrobnejšem preučevanju preteklosti mesta in pri datiranju nastan-

ka grba in tudi stilne upodobitve Janeza s košatimi brki, bo, upamo, tudi ta zgodba razjasnjena.

Kiparka se je v skladu z utemeljeno interpretacijo odločila za eno kačo, ki jo je skupaj s kelihom in roko, ki blagoslavlja, odlično modelirala.

Vprašanj o Janezu Evangelistu in mestu Krško pa še ni konec. Zakaj so si ga Krčani izbrali za zavetnika, je prav tako še skrito. Janez Evangelist je zaščitnik (patron) pisateljev, stavcev, tiskarjev, ilustratorjev, steklarjev, voskarjev, izdelovalcev ogleдал, viničarjev in kiparjev (!). Mogoče je bil Krčanom »všeč« njegov god (27. december), ko blagoslovimo vino in vinsko letino (Šentjanževc, janževc), mogoče jim je bil všeč kot simbol večne mladosti, kajti le redko je upodobljen z brado in brki kot ostali apostoli ... Kakorkoli je že bilo, Janez Evangelist varuje prebivalce mesta Krško in z bronastim kipom Vladimire Štoviček bo njegova prisotnost v mestu dobila primestni pomnik (spomenik).

Razstava je bila zamišljena predvsem kot predstavitev javne plastike, ki bo čez nekaj mesecev del mesta Krško. Vendar imata ob življenjskem jubileju umetnice, ki ga sama skromno ni želela izpostavljati, razstava in katalog več pomenov. S popisom ustvarjalkinega opusa, z bibliografijo in seznamom razstav je pripravljena pot monografiji, ki bi vse to podkrepila tudi z več fotografijami in bi si jo umetnica tudi zaslužila.

Oračevo razstavo v Zagrebu je odprl veleposlanik RS Slovenije na Hrvaškem Peter Andrej Bekeš (na sliki levo), ob njem Katja Ceglar in Janko Orač

Novomeški slikar in grafik Janko Orač (rojen 1958) je leta 1997 diplomiral na ljubljanski Visoki strokovni šoli za risanje in slikanje pri prof. Dušanu Kirbišu. Do sedaj se je predstavil na več kot 40 samostojnih razstavah, za svoje ustvarjanje pa je prejel številne nagrade. Nedavno se je z nekaj manj kot tridesetimi slikami in t.i. slikarskimi objekti predstavil na svoji prvi obsežnejši samostojni razstavi v hrvaški prestolnici.

Razstavljene slike in objekte (nastale v obdobju od 1999 do 2004), ki jih je Janko Orač razstavil v zagrebški Galeriji Vladimirja Bužančiča, lahko uvrstimo v umetnikovo zrelo obdobje. S tem imam v mislih razvojno stopnjo v okviru slikarjevega dosedanjega opusa, ki jo je dosegel v iskanju lastnega izvirnega likovnega izraza. Radoživost Oračevega raziskovalnega duha in njegova čustvena iskrenost črpata moč v sposobnosti doživljanja sedanjosti in njene življenjske vpetosti in naravo ter se izražata v stilu liričnega abstraktnega ekspresionizma z osrednjim ikonografskim motivom krajine. To je ključni motiv, ki ga umetnik upodablja tudi v grafiki in fotografiji.

Krajina je v Oračevem opusu vsekozi prisotna. Vendar je slikar že od začetka ni uporabljal v smislu vsebinskega principa strukturiranja lastnega likovnega jezika, temveč mu je (in mu še vedno) služila kot agens formulacije slikarskega polja. Motiv krajine je v posameznih delih jasneje prepoznaven (vendar ne v smislu geografske determiniranosti), v drugih močneje abstrahiran, v smislu avtorjevega reflektiranja lastnega občutenja in doživetja krajine same. Slutnja fizične prepoznavnosti pokrajine ali horizonta se tako nenehno izmuzljivo sprevrača v abstrakcijo.

Oračeva dela so na nek način minimalistična, zelo jasna in preprosta. Zaradi harmoničnega uravnavanja sicer dinamičnih notranjih kompozicijskih razmerij so podobe zelo umirjene. Bistven poudarek je na uporabi barve in izražanju z njo, ki na simbolno-pripovednem nivoju reflektira avtorjevo trenutno duhovno stanje in emocionalno razpo-

loženje. Prefinjeni, nežni, transparentni in lazurni akrilni barvni nosi odražajo slikarjevo izredno tenkočutno in senzibilno čustveno karakterno plat v smislu zrcaljenja zaznavanja dogajanja v neposredni okolici (tj. opazovanju krajine) in reagiranja nanjo. V večinoma horizontalno in vertikalno zasnovane kompozicije umetnik pogosto pretehtano vstavlja odpadne materiale, slikarsko »obdelane« in kolažirane oziroma lepljene, ki s premišljeno postavitvijo v slikarsko polje jasno odražajo racionalno plat umetnikovega značaja, njegovo ukvarjanje s problematiko konsekventnega spreminjanja slikarskega polja, konfrontacije različnih nosilnih materialov, ustvarjanja končnega izraza slike itn. S poslikanimi trikotnimi stebriči (t.i. slikarskimi objekti), ki vzpostavljajo tako medsebojna likovna razmerja kot celostni dialog s prostorom samim (še posebej v primeru specifičnih postavitev), Orač izraža izrazito težnjo z ukvarjanjem s problematiko poseganja slik v prostorsko globino.

Že več kot desetletje slike sestavlja v triptihe, ki vsebujejo reminiscence na cerkvene oltarne triptihe. Na narativno-simbolni ravni se ne naslanja toliko na krščansko (kot našemu okolju najbolj prepoznavno in najbližjo) ikonografijo in religijo (npr. Troednost Boga), kolikor gre za izpoved umetnikovega osebnega verovanja v trojnost eksistence, trojnost časa itn.

Naslov Barva in prostor enostavno in nazorno označuje temeljne likovne probleme, ki jih Janko Orač v zadnjih letih svojega ustvarjanja posebej intenzivno obravnava: vprašanje vzpostavljanja likovno prostorskih razmerij med sliko in prostorom, med dvodimenzionalnostjo slikarskega polja, preseganjem le-tega in tridimenzionalnostjo prostora. Oračeva likovna pripoved je izvorno zelo pozitivno in čisto naravnana. S svojo tenkočutno ekspresivnostjo zelo nevsiljivo priteguje gledalčev pogled. In ko ga usvoji, ga ponese v valovnico sublimiranih krajin, stanj in občutenj.

Katja Ceglar RAZKAZOVANJA

Razstava Darka Golija v Galeriji Krško (11. 12. 2003–15. 1. 2004)

Kipar Darko Golija (1965, Maribor) je leta 1989 diplomiral na ljubljanski Akademiji za likovno umetnost. Tam je nadaljeval podiplomski študij kiparstva pri prof. Slavku Tihcu in ga 1993 zaključil pri prof. Luju Vodopivcu. Na Pedagoški fakulteti v Mariboru poučuje plastično oblikovanje. Živi in ustvarja v Mariboru. Samostojno razstavlja od leta 1988, za svoje dosedanje ustvarjanje pa je prejel nekaj pomembnih nagrad tako doma kot v tujini. Med drugim je v letu 2000 sodeloval na Formi vivi v Kostanjevici na Krki, kjer je ustvaril skulpturo Alegorija pokrajine, ki stoji na »tamalem placu«. Sodi med vodilnejše slovenske kiparje srednje in mlajše generacije.

V Galeriji Krško se s celo(s)tno postavitvijo v prvi vrsti izogiba prostorski logiki, ki jo sugerira sama arhitektura razstavišča. Z razpršeno »naselitvijo« kiparskih objektov zanikuje in ignorira funkcioniranje osnovnih poudarkov na triapsidalnih zaključkih centralne baročne arhitekture. Funkcionalizem kiparskih vitrin v svojem racionalnem in eksaktnem dizajnu vsebuje reminiscence industrializma. Kontrapozicijsko tem hladnim in asketskim formam v njihovih središčih (tu in tam tudi decentriranih) na krožnih podstavkih pod steklenimi pokrovi (ali samo položenimi na podstavke) avtor »razkazuje« male voščene plastike.

Organične in antropomorfne forme, razstavljene v smislu kuriozitet ali muzealij, asociirajo na v formalinu preparirane dele organskih teles, ki lahko služijo za študij v anatomiji oziroma v medicini. Kljub na relikviarije spominjajočim načinom razkazovanja pa dajejo vtis neke vrste perversnega ekshibicionizma. Voskaste plastike s svojimi formami v gledalcu implicirajo šokantni občutek sprevrženosti in odvratnosti, s tem pa odpirajo vprašanje identifikacije oziroma neidentifikacije kiparskega objekta v smislu nadaljnje vsebinske interpretacije. V Golijevi ikonografiji prepoznavamo refleksijo njegovega osebnega razmišljanja o svetu, ki nas obkroža. Umetnik npr. v navidezno zelo preprosti plastiki, asociirajoči na kamenodobni pestnjak, ustvarja izredno taktilnost, ki gibu prstov oziroma roke vsiljuje »klik« na gumb dlančnika, računalniške miške ipd. Čar Golijevega ustvarjanja je v tem, da v malih formatih plastik ustvarja izredno bogate ikonografske pripovedi. Določene vsebine so pravzaprav samo »minimalistično« nakazane s prisotnostjo prikritih, a močnih mitoloških in religioznih arhetipov na eni strani ter z vključevanjem pomenskih znakov sodobnega življenja na drugi strani. Med njimi ustvarja pomenske jukstapozicije, ki gledalca vsrkujejo v kolektivni spomin, ta pa mu omogoča celovitejše razumevanje pozicije in funkcioniranja sodobnega sveta.

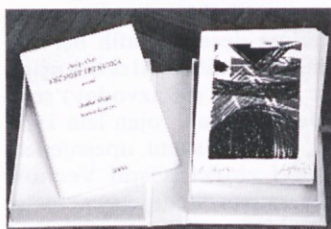
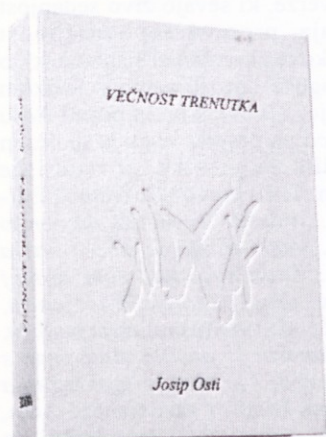
Detajl Golijeve razstave v Galeriji Krško; foto: M. Markelj

Tatjana
Pregl Kobe

VEČNOST TRENUTKA KOT OGLEDALO DVEH SVETOV

Josip Osti: Večnost trenutka, pesmi. Barvni lesorezi Janko Orač, Bibliofilska zbirka Svit, Edina 2003

Izvirnost odmevnega projekta, ki je bil v celoti predstavljen v galeriji Lek v Ljubljani, je v sozvenju dveh umetnikov. Pesmi Josipa Ostija je za bibliofilsko izdajo *Večnost trenutka* Založbe Edina z majhnimi barvnimi lesorezi likovno dopolnil Janko Orač, za Oračevo grafično mapo – zbirka Listi št. 3 – pa je tri pesmi prispeval pesnik.

Pesnik, pisatelj, esejist, književni kritik, antologist in prevajalec Josip Osti se je rodil leta 1945 v Sarajevu, kjer je diplomiral na Filozofski fakulteti. Živi kot svobodni umetnik ali, kakor rad pove, od ljubezni in od tega, kar napiše. Njegov sedanji prostor bivanja je Slovenija z Ljubljano in Tomajem na Krasu, kjer je vse okrog njega “kot v pesmih Srečka Kosovega. Tudi Tišina. Drugačna in tišja kot druge. Tišina, s katero se oglašča življenje, ne pa smrt”. Obe domovini, ki odkrivata prostor pesnikove duše v njegovi poeziji, sta zlitii v enost. Pesnikov obraz z dolgo posivelo brado, “kot da je nanjo sredi poletja padel sneg”, ujet na fotografiji, ki jo v kredenci svojega sarajevskega stanovanja hrani njegova mati, je ogledalo dveh svetov. Njegove zadnje knjige, napisane v slovenskem jeziku, nakazujejo povezanost z obema krajema s sočasno grenkobo ob razhajanju med njunima podobama ter nihanje med mislimi na prisotnost vojne in smrti do vsepovsod navzočega kipečega življenja. Ostijevo pesniško sporočilo je večpomensko. Njegova večplastna poezija pomeni odpor proti nasilju, čeprav njegove besede predvsem v zadnjih zbirkah ne obtožujejo naravnost, hkrati pa so tudi občutljivo pričevanje o vznemirljivih vzgibih v človekovi duši, predvsem o ljubezni in pesniškem jeziku. V njegovih pesmih odsvita silna želja po izpovedovanju pesnikovega videnja resničnosti sveta, želja, da bi v hišo besed ujel notranjo resničnost, bolj resnično od resnice same.

Josip Osti je pesnik, ki se je v

sodobni bosanski književnosti pojavil v sedemdesetih letih, v generaciji, ki je veliko prispevala k razcvetu poezije. Doslej je izšlo petnajst knjig njegovih pesmi: *Snokralica* (1971), *Salto mortale* (1974), *Tetovirani violinist* (1976), *Grom iz vedra neba* (1978), *Umiru i zmije koje su nas ujedale* (1984), *Zmijski pastir* (1989), *Barbara i barbar* (1990), *Plamen žar pepeo i obrnuto* (1991), *Ljubavno dvorište* (za otroke, 1993), *Sarajevska knjiga mrtvih* (1993), *Mašta na trapezu* (za otroke, 1994), *Salomonov pečat* (1995), *Kraški narcis* (1999), *Rana u srcu – slavuj u rani* (2002) in *Veronikin prt* (2002).

Prebiranje Ostijeve poezije je globoko doživetje, kakršno nam ponuja samo vrhunska lirika. Njegova poezija odmeva ne le v dveh njegovih domovinah, temveč, pogosto prevedena, tudi zunaj njenih meja. Pet knjig je prevedenih v slovenski jezik, pet v italijanski, tri v češki, po dve v angleški, poljski in turški jezik ter ena v bolgarski. Doslej je prevedel nad sedemdeset knjig in petnajst dram slovenskih avtorjev. Poleg prejšnjih nagrad za prevode je v zadnjem desetletju v Sloveniji prejel več nagrad in priznanj: Zlata ptica (1992), Mednarodna književna nagrada Vilenica (1994), Plaketa mesta Ljubljane (1997), Veronikina nagrada – s tem je bila zbirka *Kraški narcis* proglašena za pesniško knjigo leta v Sloveniji (1999) – in Župančičeva nagrada (2000).

Ves čas – od njegovih zgodnjih del, značilnih po neposrednem in osebno izpovednem upesnjevanju človeških usod – je bila Ostijeva osnovna pesniška naloga, da v besedi oživi in ohrani čas, ki ga je doživljal. Pesniška zbirka *Sarajevska knjiga mrtvih*, pretresljiv dokument časa, je iskreno in nepristransko pričanje o odnosu človeka in pesnika do nerazumnega zla vojne, v kateri so trpeli, izginjali in umirali ljudje, tudi njegovi prijatelji in znanci. *Salomonov pečat*, zbirka s podnaslovom *Dnevnik*

ODMEVI IN ODZIVI
Rast 2 / 2004

nesanice, skozi moreče sanje in spomine na Sarajevo govori o mestu, ki nikoli več ne bo tako, kot je bilo, in o ljudeh, mrtvih in živih, katerih podobe vznikajo iz jedra pesnikovega poznanja pretresljive resnice o Sarajevu. Vendar pesnik vsrjame v svet, v katerem bodo znova zavladali človeška toplina, prijazna čustva, ljubezen in razum.

Vitalnost nekega jezika je odvisna od globine ljudi, ki ta jezik govorijo. Globina pesnika je tista, ki ga sprejme hiša jezika, ki mu da ključ do svojih korenin. Pesmi iz zbirk *Kraški narcis* in *Veronikin prt* ter nekatere nove, v tej knjigi objavljene pesmi iz cikla *Rosa mystica*, so napisane v slovenskem jeziku. Del pesmi, vključenih v knjigo *Rana u srcu – slavuj u rani*, ki je nastala med letoma 1994 in 1998 v Sloveniji, kjer živi, je Osti napisal v slovenskem jeziku ter jih nato sam prevedel v jezik svojih spominov – soočen s seboj, razpetim med seboj nekoč in seboj danes. Pesnik, ki v žepu še vedno nosi ključ nekdanjega doma, kjer od zadnje vojne v njegovem rojstnem mestu stanujejo drugi ljudje, je isti človek in tankočuten poet, ki po še eni vojni, v kateri so mnogi ostali brez strehe nad glavo, z ljubljeno ženo zida hišo in ureja vrt okrog nje: "... Zidava zidake, / ki naju bodo ločili od krute resničnosti, / stopnice, ki naju bodo peljale onstran / znanega, kamor prideta le tista, ki se / imata rada". Za vedno bo v njegovem srcu ostalo rodno mesto, kraj bolečine, nostalgije, upanja in hrepenjenja, še naprej se bo kakor rdeča nit po notranjem ritmu pesnikovih besed prelival spomin na storjeno zlo – še vedno živo, čeprav bodo časovne meje sčasoma vse bolj zabrisane – in nenehno se bo vračal tja, od koder pravzaprav nikoli ni odšel. Vendar je sedaj Tomaj središče Ostijevega življenja in je tomajski vrt svetišče, v katerem se pesnik napaja s svetlobo in ljubeznijo. Z metaforičnim jezikom v slovenščini upesnjene podobe, v katerih s posluhom za najbolj drobne detajle opisuje naravo, govori s pesniki in se ljubi z ljubljeno ženo, so žive in sočne, neposredne in razumljive, mehke in prepričljive.

Poetske motive, ki v pesmih vselej poosebljajo pesnika, se prelivajo v njegovo intimnost, v metaforo njegovega razpoloženja, je Osti v

zadnji knjigi, posvečeni mami Veroniki, našel na vrtu, ki je slovar in slovnica njegovega pesniškega jezika. V prejšnji knjigi *Kraški narcis*, imenovani po Ostijevem očetu in dedu, je bilo prevladujoče pesnikovo iskanje lastne podobe. V tej hiši Ostijevih besed, kjer se prepletajo besede, stavki, ritmi in podobe, skozi bogate verze, ki sevajo živo sedanost Tomaja, preseva neponovljivost pesnikove človeške eksistence, ki jo je mogoče izraziti samo z jezikom poezije. V novem ciklu pesmi *Rosa mystica* pa pesnik, ki ga je ljubezen naredila za pesnika, povsod išče pesem. Tisto pravo? Enkratno? Edino? "... Včasih / se mi zdi, da sem jo našel. Večkrat, da je ona / našla mene. Toda vse, kar sem doslej napisal, drugi pa sprejeli / kot pesem, je bil le odtis mojih prstov na papirju, / na katerih je pustila zlati prah s svojih kril, / preden je spet izginila neznanu kam." V razdejanem svetu, kjer je važna samo še odrešujoča ljubezen, jo bo Josip Osti v ogledalu dveh svetov iskal še naprej.

S ciklom desetih malih barvnih lesorezov za bibliofilsko knjigo *Večnost trenutka* (90 izvodov) se je slikar **Janko Orač**, rojen leta 1958 v Celju, približal svetu, upesnjenem v Ostijevi zbirki pesmi *Večnost trenutka*. Slikar srednje generacije slovenskih likovnih ustvarjalcev s pretanjenim občutkom za ubrano barvitost sledi domači tradiciji z vsemi njenimi vizualnimi in duhovnimi prvini. Podoba rodne krajine mu je od nekdanj dajala vse, saj se je že od samega začetka odločil za nadaljevanje pokrajinske motivike. Rojstni kraj mu pomeni nikoli popolnoma izgubljen predstavn svet, varen prostor, kamor se vedno znova vrača – v podzavestni rajski kraj otroštva, kot bi prisluškoval Ostijevi pesmi: "Otrok v meni pogosto rado vedno pokuka pod krilo / noči. Potem se mu ves dan, tako kot v sanjah, / na dnu oči, globokih zelenih vodnjakov, blešči / nešteto zvezd".

Za Janka Orača je umetnost iskanje resnice o smislu bivanja in o bistvu lepote umetnosti. Poleg slikarstva že od začetka devetdesetih let intenzivno ustvarja grafike, natisnjene v majhnem številu in v različnih klasičnih tehnikah, ukvarja pa se tudi z grafičnim oblikovanjem in fotografijo, tako da posamezne likov-

ne zvrsti povezuje enotna ikonografska motivika. Čutno zaznavanje dogodkov, ki je ključno za slikarjevo osebno likovno izpoved, je vse od začetkov osnova za cele cikle njegovih likovnih del. Simbolična krajina, vzvalovana s prizorišča spomina, torej iz osebnega, intimno doživljajskega sveta, vzbuja širok razpon raznovrstnih pomenov. Že v njegovih zgodnjih delih je navzoča metaforičnost krajine, ki preoblikovana v poetično abstraktne oblike izpoveduje natanko določena občutja trenutka, v katerem je nastala. Oračevo slikarsko polje je bilo v tem obdobju ustvarjanja zaprto in ni dopuščalo neposrednega razmerja s svetom. S spontano vehementno gesto nanese salomljeni polkrožni loki so dajali vtis arhitektonske zgradbe slike, v katero je vpeto dogajanje v njej sami. Skrite prostorske povezave in pomene je slikar ponujal z večinoma svežimi, močnimi barvami, s čutnostno oblimi oblikami, z mehkiimi že v sami potezi slikarjeve roke, ki je namesto čopiča uporabila slikarsko lopatico, pa je vzpostavljajal stik z gledalcem, ki se je tako ustvarjenih podob želel dotakniti. V slikah tega časa so tudi sledi človeške figure, ki je v sami sliki pravzaprav ni, a je nakazana s senco, detajlom, pomanjšana kot simbol, kot slutnja v ozadju. Njena navzočnost v prostoru, ki je s tem spoznanjem izgubil svoj vsakdanji videz, je skoraj otipljiva.

Oračevo slikarstvo, usmerjeno predvsem na upodabljanje krajine, je hkrati preprosto in zapleteno. Umetnik intuitivno vzpostavlja tako samostojno podobo, ki s čisto slikarskimi vrednotami ustvarja gledalčev odnos do osnovnega motiva. Pomensko značilno zgrajene slike razkrivajo nakopičene metaforične in simbolne plasti krajine. V njegovem duhu se neprestano stikajo in soočajo napetosti med barvno ploskvijo in zarisom, še preden se udejanijo v prostor slike, v trenutku pa, ko se spopadejo s samo ploskvijo, se z medsebojnim vplivanjem sprostitijo in spontano zanihajo v sozvočju z vidnim motivom. Oračevo velikopotezno slikanje je predvsem na platnih velikih dimenzij spontano, slike s poudarjeno prostorsko globino nastajajo scela, z navdihom. Slikarski triptihi, ki spominjajo na cerkvene oltarne podobe, kažejo umetnikovo osebno

vero v trojnost, ki je lahko tudi barva, prostor in umetnost, kot je za Ostija sonce hostija njegovega prvega in zadnjega obhajila: "...Sonce, ki se vsako jutro odzove / na klic ptic in vstane iz globokih temin / vesolja, globljih in temnejših od najbolj / morečih sanj".

V Oračevi umetnosti ni temnega, težkega ozračja, niti otožnosti. Njegove slike in grafike so – kot Ostijeva hiša besed – v osnovi stvarne, zgrajene na trdnih kompozicijskih rešitvah, z vnaprej določljivo vlogo sence in svetlobe, barve in prostora ter z upoštevanjem vseh zakonitosti, ki hkrati z napetostjo med celoto in detajlom gradijo končno podobo slike, grafike. V živem umetniškem organizmu vibrira skrita simbolika, celo vsak njegov navidez nepomenski, skoraj čisto abstrakten zapis pa je nasičen z bogato asociativno simboliko.

Janko Orač vidi kraško pokrajino s svojimi očmi, žarečo in plamenečo, podobno španski pokrajini, ki ga je lani sredi najbolj vročega poletja omamila s svojo sončno barvitostjo. Tako ga je – v ogledalu dveh svetov, pozlačenih s soncem – likovno vznemiril tudi Ostijev Kras.

Za grafično mapo (50 x 35 cm, 20 izvodov) se je Orač še bolj poglobil v njegovo pesniško izpoved. Pri nastajanju novega cikla devetih grafik (*Globoki vodnjak, Cvetoče krošnje, Zlato sonce, Mesečina, Rdeča zemlja, Vrt ljubezni I., Vrt ljubezni II., Vrtovi hrepenenja, Suša zemlje*) so umetnika vznemirili predvsem lirični verzi pesnika, prislunil je njegovim občutenim opisom pokrajine kot prispodobe čiste lepote, ljubezni, bistva življenja. S premišljeno uporabo ponavljajočih oblik je v večbarvnih lesorezih ustvaril likovno presojne strukture, ki kažejo umetnikovo natančnost in potrepljivost pri iskanju pravih likovnih razmerij ter njegovo mojstrstvo pri samem tisku. Kot gradi pesnik hišo iz besed, gradi Orač svoje grafike s ponavljanjem, nizanjem, pretiskovanjem osnovnih motivov, linij in ploskev ter s poetično občutljivostjo ustvarja vedno nove vsebine. Zato je na teh njegovih žametno mehkih lesorezih upodobljena pokrajina, ki je vrt ljubezni in hrepenenja, in zemlja, ki je rdeča, cvetoča in osončena.

Tita Kovač Artemis, Grški Feniks, Življenje Joannisa A. Capodistriasa (1776-1831) – prvega grškega predsednika

Tita Kovač Artemis in dr. Stane Granda na predstavitvi knjige Grški Feniks v Narodnem domu v Novem mestu; foto M. Markelj

Na Slovenskem je v sedanjih, za knjigotrštvo vse preje kot prijaznih razmerah, izid originalnega slovenskega romana kulturni praznik. Ta je kot tak za Novo mesto toliko večji, če je njegova avtorica Novomeščanka in še častna meščanka povrhu. Ni mogoče skriti tudi svojevrstnega vzbujenja ob dejstvu, da se njegova prva javna predstavitev v Sloveniji dogaja v novomeškem Narodnem domu, tej zibelki novomeške siceršnje in še meščanske kulture povrhu.

Roman Tite Kovač - Artemis je posvečen prvemu predsedniku grške republike Joannisu A. Capodistriasu, živel je med letoma 1776-1831, veliki zgodovinski osebnosti iz prve tretjine 19. stoletja. Mož, katerega priimek kaže na neke, še vedno dokaj nejasne povezave s Koprom oziroma Istro, je bil sprva eden najuglednejših takratnih evropskih in svetovnih diplomatov. Bil je v ruski diplomatski družbi, celo nekakšen ruski zunanji minister in kot tak sogovornik najvplivnejših takratnih ljudi, med katerimi moramo omeniti tudi »našega« Metternicha. Z njim in še nekaterimi drugimi je sooblikoval ponapoleonsko Evropo. Bil je aktivni udeleženec kongresov Svete alianse, med drugimi tudi onega 1821. leta v Ljubljani. To je bil doslej, če odmislimo srečanje ameriškega in ruskega predsednika pred nekaj leti, največji mednarodni dogodek na slovenskih tleh in v Ljubljani še posebno. Ta svojevrstna inštitucija, ki jo je posebno intenzivno raziskoval tudi nekdanji ameriški zunanji minister Kissinger, je med številnimi drugimi takratnimi mednarodnimi političnimi načeli izražala posebno nasprotovanje vsem revolucionarnim gibanjem, celo takim, ki so bila uperjena osvobajanju izpod Turkov. Takratni diplomati so se namreč bali tovrstnih dogodkov, ker ni bilo mogoče predvideti mednarodnih posledic tovrstnih dejanj, zlasti rušenja principa ravnotežja moči med takratnimi velesilami. Revolucionarna gibanja so tudi rušila oblastnike, kar je bilo v nasprotju z drugim takratnim mednarodnim principom, povezanih

z legitimnostjo. Strah pred revolucijami je zaradi francoske dejansko strašil po Evropi. Capodistriasi kljub dejstvu, da je bil v ruski diplomatski službi, ni mogel zatajiti svojega porekla. Njegova grška zavest, občutek dolžnosti do domovine in nenazadnje kult antične Grčije, ki je bila modna mišljenjska usmeritev takratnih evropski intelektualcev, pri nas na primer tudi Matije Čopa, Urbana Jarnika, Franceta Prešerna in še nekaterih, je prevladala nad njegovo profesionalnostjo. Zato je moral zapustiti svojo ugledno službo v Rusiji. Prav njegov mednarodni ugled, nevpletenost v grške notranje razprtije in državniške izkušnje pa so ga ob neskritem patriotizmu pripeljali na čelo grškega gibanja za osamosvojitve in prizadevanj za državno osamosvojitve izpod Turkov.

Joannis Capodistriasi in bil političen radikalec in je imel pretanjen posluh za diplomacijo. Kljub določeni konzervativnosti je pri njem prevladoval občutek za politično realnost. Ta mu je narekoval, da je za takratno Grčijo, ki je bila bolj plemenska kot narodna skupnost, najprimernejša oblika vladavine nekakšen prosvetljeni absolutizem. Njegov politični cilj ni bila absolutna oblast, saj se je ves čas zavedal prehodnosti svojega političnega položaja, ampak gospodarska, kulturna in politična modernizacija Grčije, ki je z demokracijo dejansko ni bilo mogoče doseči. Kljub velikemu mojstrstvu v iskanju kompromisov, uspešnemu laviranju med najvplivnejšimi osebnostmi ali bolje klani, je bil vendar preradikalen in zato je hitro postal žrtev atentata. Pri tem se ni mogoče otresti tudi videnja določenih mednarodnih okoliščin. Anglija, ki je imela Egej za svoje interesno področje, se je bala, da bo z utrjevanjem oblasti Capodistriasa narasel v Grčiji ruski vpliv, velesile, ki se je je bolj bala kot Turčije, ki so jo takrat že označevali kot neozdravljivega bolnika ob Bosporju.

Tita Kovač v svojem romanu Grški Feniks spremlja Capodistriasa, to izjemno zgodovinsko osebnost, od

rojstva do smrti. Pri svojem pisanju se opira predvsem na zgodovinske vire. Njena domišljija ni nasilna in ne želi ustvarjati nikakršnega zgodovinskega mita, čeprav ga njegova domovina v bistvu šele odkriva. Mimogrede, upodobljen je tudi na kovancu evru. Celo tam, ko bi pričakovali, da se bo prepustila domišljiji, na primer ob bivanju v Ljubljani, ko je moral tudi on vedeti, da je dan voznje z vozom ob Jadranskem morju mesto, ki ima enako ime kot on priimek, ostane hladna. Niti stavka ne nameni možnosti, da se je mož kakorkoli vzburlil ali raznežil ob tej povezavi. Tudi nam oziroma naši nečimrnosti ne želi ugajati.

Enako racionalnost ohranja tudi ob opisovanju njegove osebnosti. Kar je mogla ugotoviti o njem kot človeku, je zapisala, sicer pa prepušča nam, da razvijemo lastno predstavo.

Bralca bodo pretresli njeni realistični opisi grške družbe. Kakšen šok je razlika med njenim opisovanjem takratne grške družbe in našimi predstavami o deželi, ki jo, sicer po pravici, imamo za zibelko naše in evropske civilizacije! Saj vemo, da sodobni Grki, razen imena, praktično nimajo povezav z antičnimi, toda kaj takega si človek težko predstavlja celo v sanjah. Balkan! Totalni!

Tita Kovač Artemis kot pisateljica ni lartpurlartistka. Ne samo, da ne želi bralcu ugajati s cenenostjo, ampak stopi kot pripovedovalka popolnoma v ozadje. Ko bereš njen roman, pozabljaš, da sploh bereš literarno delo, ampak neko spretno pisano zgodovinsko pripoved. Njen cilj ni ustvarjati nekih plehkkih užikov, ampak poglobljanje vedenja o osebi, kot jo je ona zmožna videti v luči zgodovinskih dejstev. To je knjiga za realiste, ne fantaste, to je knjiga za radovedne ljudi, za one, ki resnično radi berejo in se ob tem bogatijo, ne pa za one, ki jih knjige zmedejo, da potem »morijo« svojo okolico s tako ali drugačno ekscenostjo.

S knjigo o Joannisu A. Capodistriasi je Tita Kovač Artemis potrdila svojo zvestobo zgodovinskemu romanu. Tu ubira dokaj svoja pota, saj medijska popularnost ni njen cilj. Ne zavrača pa pozornosti. In to njeno delo v več pogledih zasluži. Poleg našega lokalnega in onega, da je njegova avtorica ženska, kar glede na

tematiko ni zanemariti. To ni ženski roman, ampak roman kot tak, bi poudarili še naslednjega. Pisateljica nam dejansko kaže, ne glede na to, da so Atene njen drugi dom, ne glede na to, da je bila poročena z Grkom, pokojnim Angelosom Artemisom, odprtost slovenskega prostora, ki ni bil nikoli tako zaprt, kot nam skušajo dopovedati tisti, ki govorijo o slovenski zaplankanosti. Analiza slovensko-grških stikov nam celo pokaže na določeno logičnost pri nastanku romana. Slovenci resda nismo nikoli marali Balkancev, zaradi zgodovinskih izkušenj z njimi, ne zaradi kakšnih fobij, nismo pa se branili njihovih kulturnih dosežkov in tudi kuhinje, če to izpostavim posebej. Novomeške arheološke najdbe so nam dokaz, kako je bil, posredno in neposredno, ta prostor že v davniini povezan z grškim. Spominimo se na vlogo grškega jezika in grške kulture pri pouku v nekdanjih gimnazijah, kjer ima Novo mesto zelo častito tradicijo. Povezava se je potem nadaljevala preko križarskih vojn, turških vpadov, grških trgovcev, prve in druge svetovne vojne, državljanske vojne po njej in sodobnega turizma vse do današnjih dni. Zaradi jezikovnih ovir so ta spoznanja malo prisotna v naši zavesti, trezen premislek pa pokaže, da temu le ni tako.

V teh predmajskega meseca leta 2004 se mnogi tresejo za usodo slovenske kulture v prihodnosti. Glede na razmere v slovenskem založništvu je ta strah v veliki meri upravičen. Slepota in slaboumnost pa bi bilo zato kazati s prstom na bližnje vključitev v Evropo, kajti razmere so posledice slovenske neumnosti in neizobraženosti ter nepoštenosti in nemoralnosti vsesplošne tranzicije. Ta se odpuveduje vsemu, kar je pomembno za Slovence in slovenstvo. Knjigo o grškem feniksu je izdala Univerza na Primorskem oziroma njeno Znanstveno-raziskovalno središče Koper, inštitucija, katere prvi cilj ni literatura, ampak znanost. K sreči so tam ljudje, posebej naj omenim našega dolenskega rojaka dr. Darka Darovca, ki izvira iz mogočne Darovčeve družine z Ločne, ki imajo nekaj znanja in kulturne zavesti. Po vsem, kar vemo o Joannisu A. Capodistriasi, bi težko rekli, da je to naš daljni rojak, je pa vsekakor oseba, ki nas –

ne z Koprom, ampak z romanom o njem, o izjemni zgodovinski osebnosti izpod peresa naše novomeške rojakinje – povezuje z Evropo in svetom. Dejstvo, da je bil original

napisan in prvič tiskan v slovenskem jeziku, pove vsem tistim, ki znajo misliti z lastno glavo, veliko. Tem je tudi namenjeno vse dosedanje delo in življenje Tite Kovač Artemis.

Ivan Kastelic

SPOMINKI, MUZEJ, PRODAJALNA, TURIZEM

Zbornik s posveta v Posavskem muzeju Brežice

V Posavskem muzeju Brežice je na prelomu starega v novo leto 2004 izšel zbornik z naslovom Spominki, muzej, turizem. V njem so objavljeni referati in razprave udeležencev s posveta Spominki (tudi replike) v muzejski trgovini, muzej v turizmu. Posvet iz brežiški muzealci sklicali v okviru gostovanja razstave Zgodbe muzejskih predmetov. Pa sklenimo krog povezav: razstavo so postavili velenjski muzealci na podlagi istoimenske knjige, ki jo je napisala Tea Černe. Avtorica je v svojem delu izhajala iz dejstva, da ima vsak muzejski predmet svojo zgodbo, bolj ali manj zanimivo. Nekateri izmed teh predmetov pa so dovolj posrečena kombinacija zanimive zgodbe (sporočila iz zakladnice narodove dediščine), estetike, ki jih naredi primerne za spominek, in tehnične ustreznosti, ki omogoča izdelavo kopij. Predstavila je torej izbor spominkov, kopij muzejskih predmetov, ki so trenutno še na voljo v slovenskih muzejih, in »njihove« muzeje.

Razstava je zbrala in ponudila na ogled te spominke. Posvet pa je odigral vlogo zrealca, ki noče in noče potrditi naj ... lepoto sprašujoče kraljice. Ena temeljnih ocen, ki so jih izrekli udeleženci o spominkarstvu v slovenskih muzejih, je bila: »Razstave je ravno toliko, da bi lahko z zbranimi izdelki založili eno, kolikor toliko solidno muzejsko prodajalno.« Niso pa avtorji referatov ostali samo pri tem. Lotili so se celotnega sklopa problemov in vprašanj. Zbornik (torej udeleženci posveta v objavljenih referatih) razločuje tudi med kopijo muzejskega predmeta in repliko, ki označuje (po definiciji) ponovno avtorjevo izdelavo pred-

meta, identičnega originalu, v isti delavnici in z isto tehnologijo. Običajne muzejske prodajalne spominkov prodajajo, razen kopij muzejskih predmetov, seveda še vse kaj drugačno blago: strokovno literaturo, razglednice, posterje z motivi iz svojih zbirk, reprodukcije slik, grafik in ostalega gradiva ... Poleg tega pa v muzejskih prodajalnah obiskovalec sreča še celo paletu kozarcev, skodelic, jedilnega pribora in žlic za obuvanje čevljev, pepelnikov, obtežilnikov za papir, majic, šalov, kap, sladkarij (seveda najprej pomislimo na razvpite Mozartove kroglice), alkoholnih in osvežilnih pijač, avdio (glasba, besedila) in video nosilcev, raznih miniaturnih (orodja, plastik) ... Nemogoče je naštet, na kaj vse lahko domiselni prodajalec natisne muzejski znak ali ustrezno »zaščitno« znamko z ustreznim imenom, simbolom in še s čim, kar naredi ponujeni izdelek v prodajalni za »njegov«. Osebnostem si oglelal muzejske prodajalne na Dunaju in v Grazu. Iz razgovorov s kolegi pa vem, da drugod po Evropi ni nič drugače. Razen tega se v četrtih okrog muzejev naselijo še knjigarne, specializirane na »muzejsko tematiko«, ali gostinski lokali, ki bi tudi nekako radi »spominjali« na bližnji muzej. Gre za ustvarjanje enotnega ozračja, podobe, ponudbe, ki je vezana na ravnokar videni muzej in bi rada nekoliko podaljšala še sveži vtis pravkaršnjega obiska v njem. Končni cilj vsemu skupaj je seveda (tudi) prodaja spominka, torej zaslužek. Vsemu skupaj lahko rečemo »muzej kot del kulturne ponudbe v turizmu ali prispevek muzeja h gospodarskemu razvoju lokalne skupnosti«.

Končni namen posveta in zbornika je bil: ljudi, ki se strokovno ali kako drugače ukvarjajo s to problematiko, pripraviti do tega, da strnejo in zapišejo znanje, do katerega so se doslej dokopali pri svojem delu. Kako globoko so torej prodrli v to tematiko! Opredeliti so skušali spominek kot estetsko, oblikovno, kulturološko, informacijsko in ekonomsko kategorijo ter hkrati poiskati mesto kopije muzejskega predmeta med spominki. Nismo slišali potrditve vse prevladujoče vloge omenjene kopije spominka, ki bi izključevala drugo spominkarsko blago (torej ne-kopije). Določiti smo se trudili razmejitve med muzejem kot zavodom, zadolženim za opravljanje t. i. javne službe (ki evidentira, zbira, strokovno oskrbuje in komunicira dediščino) ter muzejem kot delom (turističnega) gospodarstva.

Janez Bogataj se je lotil opredelitve fenomena »spominek« in predstavil njegov razvoj od takrat, ko je bil še trofeja, pa do danes, ko mu priznavamo uporabno, izobraževalno, zabavno in komunikacijsko funkcijo.

Jože Hudales se je lotil raziskovanja marketinga v muzejih skozi čas. Najstarejši zapiski, ki jih je našel, so nastali izpod peresa Matije Murka. Predstavil je marketing na razstavi, ki je bila postavljena v Pragi (prvič) leta 1891. »Marketinške poteze«, kot jih je poimenoval, so na to razstavo pripeljale 2,5 milijona obiskovalcev v 156 dneh. Všteti so samo tisti, ki so plačali vstopnino. Katere »marketinške poteze« navaja Murko? Gre za srednjeveško kovnico (kjer so kovali spominske medalje z razstave), vsakodnevnne koncerte, ki so igrali dela čeških glasbenih mojstrov, narodno godbo in plese iz raznih krajev čeških in slovaških je bilo mogoče vsak dan opazovati v češki vasi – rekonstrukciji 24 stavb iz različnih čeških in slovaških pokrajin predstavitve dijaških šeg in navad, gledališke predstave in občasne prihode velikih skupin iz vseh čeških in slovaških krajev, ki so v amfiteatru predstavljali svoje šege in navade. Med temi predstavitvami so bile predstavljene šege ob svatbah (nekaj svatb pa je bilo čisto pravih), navade ob žetvenih praznikih, česanju hmelja, trgatvi, preji ob pustu in tako dalje (zbornik Spominki, muzej, turizem, str. 40).

Seveda moramo upoštevati, da Murko govori o času, ko ni bilo avdiovizualnih sredstev množičnega komuniciranja, ki danes vsakomur prinesejo glasbo, sliko in skoraj že vonj dogodka, o katerem poročajo, v domačo hišo. Skratka: način zabave, izobraževanja in potovanja je bil takrat drugačen in je treba upoštevati pri omenjeni številki 2,5 milijona obiskovalcev. Seveda sega Hudalesov pregled tudi v novejši čas, a v tem besedilu ni prostora za toliko podrobnosti. Predvsem pa je naša pozornost namenjena osrednji problematiki takratnega posveta: spominkom. Spominske medalje so kovali že takrat v »srednjeveški kovnici« (oznaka z narekovaji I. K.).

Obiskovalci so lahko odnesli s seboj spominek, tesno vezan na dogodek (razstavo), ki so se ga udeležili. Ta potreba po spominku, želja s seboj odnesti nekaj tistega, kar je videl, doživel, obiskal, je v človeku verjetno prvinska. Je osnova, na kateri lahko gradi turizem in (ob njegovem boku) tudi muzej del svojega dohodka. Spominek je zaposlitev (in zaslužek) za izdelovalce, je znanje (informacija) za tistega, ki ga kupi, in je propaganda za tisto, o čemer govori ali čemu je pač posvečen.

Tomislav Šola je to stališče strnil v stavek: »Spominek je košček muzeja, ki ga odnese v žepu s seboj obiskovalec.« Pripisuje mu propagandno, vzgojno, ozaveščevalno in estetsko funkcijo. Dodajmo še to: kolega kustos pedagog iz Celja Jože Rataj mu je dodal še ilustrativno, didaktično vlogo. Zato, ker gre za kopijo, ki se je lahko vsak dotakne. Za razliko od originalnega muzejskega predmeta. Teh se namreč dotikajo tudi muzejski strokovnjaki le v rokavicah iz nebeljenega bombaža. Ljudje, zlasti pa otroci, morajo potipati, prijeti v roke, potežkati, povonjati in še kaj, kar je možno samo ob neposrednem dotiku.

Referati in razprava o spominkih in o muzejskih prodajalnah so tekli v dveh, ne ravno soglasnih smereh, ki bi ju bilo treba nekako »uglasiti« in poiskati med njima skupno pot. Na eni strani so avtorji izhajali iz vzgojne vloge muzeja, iz njegove naloge evidentiranja, varovanja, ohranjanja in posredovanja izročila preteklosti sedanjim in bodočim rodovom. Gre za dejavnost, ki jo zakon opredeljuje

s skupnih pojmom javna služba. V tej luči smo slišali tudi stališča, da naj muzeji sploh ne zaračunavajo vstopnine v svoje zbirke. Bil je tudi predlog (Ivan Tomše), da naj bi obiskovalcem, če jim že moramo zaračunati vstopnino, namesto vstopnice izročili kak droben, cenen spominek. Na drugi strani gre za materialno preživetje muzeja in financiranje njegove dejavnosti, za vzdrževanje infrastrukture, plače zaposlenih, odkupe muzealij in še in še. Ko govorimo o vsem tem, se seveda postavlja v ospredje nujna po poslovanju z dobičkom. In v tem primeru logika prisili vsakogar, da vsaj delno odstopi od plemenitih načel varovanja in prenašanja vedenja o dediščini. Muzealci so seveda namenili največ pozornosti spominkom in kopijam muzejskih predmetov. Marjan Rožič (Turistična zveza Slovenije) pa je izhajal iz kakovostnega spominka par excellence in iz njegovega pomena za turizem, medtem ko se je Milan Hudnik postavil na lastno stališče proizvajalca in trgovca s spominki. V tej luči so spominki seveda predvsem ekonomska kategorija, vzvod za vzpostavitev proizvodno-prodajno-tržno-propagandne verige. In v tej luči (prodaje, dobička) naj ne bi bilo nič narobe niti s proizvodnjo in prodajo kiča. Če smo čisto odkriti, priznajmo, da obiskovalci kar pogosto povprašujejo po takih izdelkih, ki so kič ali vsaj čisto blizu kiču. Nekoč se bo moral vsak muzej odločiti, koliko bo v svoji prodajalni spominkov zasledoval estetske in vzgojne cilje in koliko poslovne in dobičkonosne. Morda je kič namenjen predvsem ponudbi prodajaln spominkov okrog muzejev? Najprej pa bo gotovo treba doreči marsikaj o organizacijski shemi in odgovornosti za morebitni finančni (ne)uspeh muzejskih prodajaln. Da, tudi to je vprašanje. Ali bo finančna uspešnost prodajaln spominkov izboljšala finančne razmere v muzeju ali pa jih bo še bolj zapletla zaradi možne izgube ali nevarnosti sorazmernega zmanjševanja dotoka denarja iz proračuna oz. od sponzorjev.

Vsekakor je večina avtorjev osredotočila svojo pozornost na muzejski spominek, na njegovo proizvodnjo in prodajo. Proizvodnja je raztresena, neorganizirana, prodaja pa nič boljša. »Oboje je še v povojih«, so ugotovili

in vsak muzej se pri tem znajde po svoje. Usmerili naj bi se k skupnemu cilju, k organizirani proizvodnji spominkov za vse muzeje. S tem bi znižali stroške in si morda lažje zagotovili zaščito svoje lastnine. Ta izhaja iz muzejskih predmetov. Muzealci namreč neradi prepuščajo kopiranje svojih originalov obrtnikom. Nekako so prepričani, da je ni pogodbe, ki bi jih ščitila pred množičnim »štancanjem« cenenih kopij, torej pred zlorabo originalov in njihove (muzejske) intelektualne lastnine. Tu bosta morala svojo vlogo odigrati strokovna organizacija in zakonodajalec. K temu na rob zapišimo še izračun Andreja Smrekarja iz Narodne galerije. Preprosto je skušal ugotoviti, koliko bi morala prodati uspešna muzejska prodajalna, da bi ustvarila dovolj prometa, da bi pokrila vse obveznosti in da bi ... Račun ni bil ugoden niti v primeru, če bi bila prodajalna v eni slovenskih osrednjih ustanov, kakršna je narodna galerija.

Ravno tako bo pri prodaji. Zborniknamreč ob referatih in razpravah objavlja tudi predstavitev obstoječih prodajaln v slovenskih muzejih. Števek teh poročil slika dokaj diletantsko podoba na eni (z redkimi izjemami) in vrsto zakonskih ter praktičnih zaprek za izboljšanje te podobe na drugi strani. Po mnenju nekaterih avtorjev naj bi si skupni cilj in nadaljnjo pot zastavili po zgledu iz tujine. Francoski muzeji so odprli skupno prodajalno spominkov v centru Pariza. Veliki, svetovno znani muzeji imajo svoje prodajalne na letališčih in mnogi muzeji odpirajo vrata svojih prodajaln tudi neposredno na ulico. S tem omogočajo vstop tudi tistim, ki ne bi radi plačali vstopnine v muzej, ampak bi šli le po spominek ali darilo. Zakaj hodijo ljudje nakupovat v muzejske prodajalne? »Zato, ker so prepričani, da bodo tam našli kakovostno blago s certifikatom (informacijo o izročilu, dediščini) in da v kupljeno ne bo treba dvomiti«, je pribil Tomislav Šola. V svetu so ugotovili, da večine »uporabnikov« muzejskih prodajaln ne tvorijo obiskovalci muzejev, pač pa ljudje iz njihove neposredne sosesčine in bližnjih četrti.

Posvet je pokazal tudi, da je težko biti pameten in učinkovit, ko govorimo o odnosih turizma in muzeja. Doslej sta drug drugega jemala kot

nekaj samoumevnega. V tem odnosu je eden dobival dotok obiskovalcev, drugi pa zanimivo postavko v svoji ponudbi. Nista pa še prišla tako daleč, da bi kateri od njiju ugotovil, da mora drugemu pomagati na (bolj) zeleno vejo, pa bo potem obema boljše. Nejka Batič (MK RS) je tako ugotovila, da brez vlaganja turističnih subjektov v muzeje preprosto ne bo šlo. Iz lastnih izkušenj muzealca lahko zagotovim, da večina muzejev sploh ni usposobljenih za večji pretok obiskovalcev. Nima dovolj kadrov in ne infrastrukture.

Za konec povejmo le še to, da je zbornik izšel s kar krepko zamudo za posvetom. Sedaj se kaže, da to pravzaprav ni nič hudega, če že ni dobrodošlo. Tako smo si vsi skupaj lahko ogledali vso problematiko s časovne razdalje. Pokazalo se je troje:

- Organizatorji smo imeli srečo pri izbiri referatov in tem za posvet.
- Žal so čisto vsi problemi, ki jih je načel posvet, še živi, tako rekoč nedotaknjeni. Tako je prav, da smo

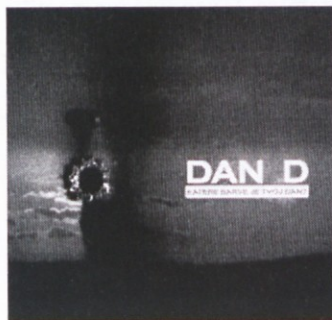
po dveh letih ponovno opozorili nanje.

- Dobro pri vsem tem je, da bodo študentje, ki naj bi nekoč začeli svojo kariero v muzejih in galerijah, lahko prišli do kolikor toliko strnjenege znanja iz (vsaj) dela muzeološke problematike. Te literature namreč pri nas ni ravno v obilju na knjižnih policah.

Zbornik bo na voljo v Posavskem muzeju Brežice in v knjižnicah. Še opomba – v prid resničnosti: ob koncu knjige smo zbrali predstavitev večine obstoječih prodajaln spominkov v slovenskih muzejih. Pri pisanju o kopijah figuralnih piškotov iz medenega testa, ki so na prodaj v Posavskem muzeju Brežice, je avtor predstavitev in tega besedila neprevidno zapisal netočen podatek. Medičarsko svečarska družina Stary je prišla v Krško iz Železne Kaple na Koroškem in ne s Slovaškega (po navedah kolegece, muzejske svetnice, Ivanke Počkar).

Tomaz Koncilija

KONČNO ZMAGOVALNA BARVA DNEVA D?

Februarja letos je pri založbi Menart, ki med drugim bdi nad nekaterimi najvidnejšimi imeni slovenske glasbene scene, izšel album novomeške rockovske skupine Dan D *Katere barve je tvoj dan?*, na izid katerega so najbolj vneti privrženci čakali kar pet let, kolikor je minilo od prejšnjega albuma *Ko hodiš nad oblaki*. V tem času se je od prvotne zasedbe ohranil trio Tomislav Jovanović (vokal, kitara), Dušan Obradinović (bobni) in Marko Turk (kitara), ki sta se mu ob novem projektu pridružila basist Andrej Zupančič in novost v zvoku benda – klaviaturist Boštjan Grubar. Slednji je podpisan tudi kot oblikovalec na oko dopadljivega in ličnega ovitka, ploščka in vseh spremljajočih tiskovin ter medialij.

Pozorni obiskovalci koncertov so v zadnjem času že lahko zaznali določene spremembe v zvoku skupine, prej naravnane v zgolj kitarški čvrsti rock, zdaj nadgrajenem z raznimi sintetizatorskimi zvoki, ki so še

prispevali k ustvarjanju že tako trdne zvočne kulise. Ta je kot homogen frekvenčni zid podpirala izjemni Jovanovičev vokal, kot celota pa je bend deloval sodobnejše. Težnje po modernejšem glasbenem izrazu je v zametkih sicer moč opaziti že na prejšnjem albumu, bolj izraženo npr. v uvodnih taktih skladbe *Polna luna*, na pričujoči plošči pa omenjena težnja postane pravzaprav princip in pravilo. Levji delež pri tem verjetno odpade na producenta Žareta Paka (mimogrede lahko omenimo, da je zakrivil tudi zvočno podobo Siddhartinega *Rh-*), ki mu je uspelo iz v osnovi precej neizstopajočih, na trenutke celo povprečnih skladb napraviti presežek in s tem več kot poslušljiv glasbeni izdelek. Da. Skupina Dan D, ki je to postala po preimenovanju iz Mercedes banda, si je več kot zaslužila končno res vrhunsko produkcijo, potem ko je njen sloves ene najboljših, predvsem pa najpristnejših in najbolj iskrenih rockovskih skupin dosegel domala vse slovenske

pokrajine, sami dandejevci pa razen moralnega zadoščenja od tega niso imeli pretiranih praktičnih koristi. Vprašanje je le, ali niso trdna in prepoznavna založba, medijska podpora, vrhunska produkcija in vse, kar še spada zraven, prišli na nek način prepozno, ko glavnina skupine, ki že koraka proti štiridesetim, počasi, a vztrajno – kljub temu, da se še ne da kar tako – izgublja stik z mlajšimi generacijami. In te so – roko na srce – glavni konzumenti popularne kulture, še zlasti rockovske glasbe. Res pa je tudi, da ni pravila brez izjeme.

Dvanajst skladb se odvrti v dobrih osemindesetih minutah, v katerih poslušalcu postrežejo z na eni strani sila pestro, ob tem pa vseskozi produkcijsko uravnoteženo zvočno sliko. Uvodna skladba *Plešeš*, ki je bila lansirana tudi kot videospot v režiji Novomeščana Klemena Dvornika, je, podobno kot naslednja – *Oprostite, ne razumem* – v osnovi precej »dandejevska«. Zlasti slednja v refrenu postreže z za Dan D značilnimi čvrstimi kitarskimi rifi, ki nas ne pustijo hladne. Tretjeuvrščena *Čas* po svoje močno odstopa od značilnega melosa skupine, kar ne preseñeča, saj je kot avtor glasbe pri njej sodeloval Primož Žižek. V aranžmajih je precej neobičajna, lahko bi dejali patetična in malodane poceni, a ob večkratnem poslušanju postane prav simpatična. Album je dobil ime po četrti skladbi *Katere barve je tvoj dan?*, ki pa poleg tega, da vsebuje prepoznaven kitarski rif, ne navduši. Podobno velja za *Otroke sonca*, šesto skladbo na plošči, kjer je interes dosežen s kombinacijo Jovanovičevega brezhibnega melodičnega vokala in repanja v angleškem jeziku, ki pa se mu na trenutke pozna pomanjkanje »obrtiške« spretnosti. Med njima je uvrščena lepa balada *Le n'aprež*, očitna naslednica uspešnice izpred petih let *Ko hodiš nad oblaki*. Osebo pa mi predstavljajo največji izziv in seveda estetsko doživetje skladbe številka sedem, osem in devet. *Roke* so čuten in prefinjeno erotičen besedilno-glasbeni duet Jovanovića in Nine (tako je podpisana), vsekakor več kot dobrodošla popestritev plošče v slogu Guštija in Polone Kasal. Slednja je tudi dejansko kriva za omenjeni psevdonim. *Počasi* nas prek ritmično domišljene kitice, v kateri je za razliko tokrat v

ospredju ritem sekcija, bas in bobni, popelje do refrenske katarze, *Sla* pa je v glasbenem smislu delo bivšega kitarista skupine Aleša Bartlja, ki s svojo energičnostjo in intenzivnostjo dosega besedilo primerne ekstatično-dionizične učinke. Album se umiri v *Vodi* in izzveni v *Ti znaš* ter v hrvaščini spisani *Iluziji*. Verjetno je skoraj odveč pripomniti, da sta glasba in besedilo vseh skladb (razen že izvzetih) delo gonilne sile skupine Tomislava Jovanovića.

Potem ko smo zelo nahitro spregovorili o glasbenem delu plošče, se za hip ustavimo še pri besedilih. Občasnih skladenjskih kroatizmov Jovanovića kot rojenemu Karlovcu seveda ne moremo zameriti. Resnici na ljubo je treba reči, da v občutku za jezik in izpovednost daleč prekaša mnoge »avtohtone« klepače rim, ki se grede zabavno glasbo. Kljub temu pa nekatere očitnejše napake precej zmotijo uho. Najbolj morda že kar naslov albuma in istoimenske skladbe *Katere* (namesto *Kakšne*) *barve je tvoj dan?*. *Čas bo pomlajšal* (namesto pomladil) *ta planet*. *Dolge črte izpod nosa* (namesto pod nosom) itd. Takoj pa, ko zanemarimo te pomanjkljivosti, se izmed besed pokaže koherentna in poetična lirična podoba. Ljubezen oziroma odnos do drugega spola ostaja stalnica Jovanovičeve poietike podobno, kot je to bila že pred petimi in več leti. A težišče se je, tako se zdi, pomaknilo od sicer še vedno prisotne in za rockersko poezijo tako značilne čutnosti k refleksivnosti in ponotranjenju odnosa, ki ga tokrat kot vse bolj pomemben dejavnik določa tudi časovna dimenzija ter občutek minevanja. Jovanovičeva besedila so ravno prav konkretna, da ga začutimo v vsej njegovi razprtosti in izpovednosti, in ravno prav metaforična, da se v splošnem visoko dvigajo nad povprečje slogovno sorodnih glasbenih skupin.

Plošča je v splošnem pravzaprav »mehkejša«, kot smo bili navajeni od Dneva D, manj je brezkompromisna in očitno želi pritegniti čim širšo publiko. Ob tem ne zapada v osladnost, ampak z vsakim tonom, odigranim akordom, odpetim vokalom ali vzdihom izžareva neupogljivo rockersko dušo. In ravno to je garancija, ki lahko prepriča vse generacije.

Boris Golec

DOLENJSKA MESTA IN TRGI V SREDNJEM VEKU (17)

Spričo svojega poznejšega zatona je mogla mala Kostanjevica teže uveljaviti dobesedno razlago določila za mestne sodnike: »da sodijo v vseh zadevah«, četudi je dobila mestni privilegij pol stoletja pred Novim mestom. Na neobstoje lastnega krvnega sodstva v kostanjeviškem mestnem pomirju posredno kaže potrditev sodnih pristojnosti tamkajšnji cisterci leta 1412. Opat Andrej je grofu Frideriku Ortenburškemu kot zastavnemu gospodu Kostanjevice, predložil privilegije glede samostanskega sodstva in se v tej zvezi pritožil nad ravnanjem grofovega glavarja in mestnega sodnika (*statrichter*). Grof je nato sklenil, naj ostane v veljavi, da sodita opat in njegov pridvorni sodnik samostanskim podložnikom za vse prekrške, razen o življenju in smrti, kar je v pristojnosti deželskega sodnika (*lantrichter*). Povzročitelje težjih kaznivih dejanj je bilo treba izročiti deželskemu sodišču (*in das lantgericht*), torej kostanjeviški gosposčini.¹ Ob principu personalne sodne podrejenosti samostanskih ljudi v vseh lažjih kazenskih zadevah bi lahko samo v težjih pričakovali višjesodne pristojnosti mestnega sodnika za dejanja, storjena v mestnem pomirju, a takega določila v omenjeni potrditvi ni. Kostanjevičani so skušali sicer še konec 16. stoletja sami voditi krvnosodni postopek s poklicanim deželnim krvnim sodnikom in zločincev niso hoteli izročati deželskemu sodišču,² vendar so jim deželnoknežji komisarji takšno ravnanje leta 1588 dokončno prepovedali.³ Pri slednjem je pomenljivo, da se mesto ni prav nič sklicevalo na »Zwittrovo« določilo o izključnih sodnih pristojnostih,⁴ vseskozi potrjevano skupaj z mestnim privilegijem z začetka 14. stoletja.

Za Metliko poznamo iz srede 15. stoletja celo konkreten primer težjega kaznivega dejanja – uboja meščana, ki bi bilo zrelo za krvno sodišče, ko ga ne bi zagrešil plemič Jošt Sauer. Temu je bil po deželnem in mestnem pravu določen sodni narok v Metliki (*ein richttag /.../ in die Mewttlikch*), na katerem se je poravnal s sorodniki umorjenega in zastopniku mesta obljubil v roku enega leta izplačati 22 mark dunajskih pfenigov odškodnine. Tista stran, ki bi prekršila sklenjeno poravnavo, bi morala plačati »dve človeški glavi« (*zwei menschn haubt*) in metliškem gospostvu 32 mark. Pomenljivo je, da so zadevo skupaj z metliškim glavarjem Erhartom Hohenwarterjem in Jurijem Gracarjem st. razsodili trije člani metliške dvanajstije, sklep pa pečatili mestni sodnik in dvanajst zaprisežencev mestnega sveta.⁵ Taka sestava sodišča in sojenje po obojnem, deželnem in mestnem pravu, sicer pričata o pomembni vlogi mesta v sodstvu Metliške grofije, ne pa o višjesodni avtonomiji mesta nad nepriviligiranim prebivalstvom, čeprav je v novem veku izpričano, da so mestnemu sodišču pripadale tudi deželskosodne pristojnosti.⁶

Pri štirih mlajših mestih, ki prav tako niso imela izrecne pravice

do krvnega sodstva, moremo v novem veku ugotoviti zelo različne sodne pristojnosti. Prav malo je podobnosti med tistima dvema dolensjkima – Črnomljem in Kočevjem – ter notranjskim Ložem, ki so vsi nasledili kostanjeviško–novomeško mestno pravo. Kot pri treh starejših mestih istega pravnega kroga je bila v uveljavljanju višjega sodstva odločilnejša praksa kakor sklicevanje na stare neprecizne privilegije ali na enakost z mestnimi pravicami drugih mest. Medtem ko je imelo črnomaljsko pomirje, enako kot metliško, značaj deželskega sodišča,⁷ mesto Kočevje pa pravico samo poklicati deželnega krvnega sodnika,⁸ so Ložu deželskosodne pristojnosti odrekli lastniki loškega gospostva,⁹ podobno kot jih konec 16. stoletja ni uspela obdržati Kostanjevica.

Po Zwittru sta premogla višjesodno avtonomijo tudi Višnja Gora in Krško, edini mesti obravnavanega prostora, ki nista spadali v kostanjeviško–novomeški pravni krog, vendar ta Zwittrava trditev doslej še ni bila potrjena.¹⁰ Pomirji obeh mest sta imeli v novem veku resnično deželskosodni značaj, saj sta mesti sami klicali in plačevali deželnega krvnega sodnika,¹¹ kar pa še ne pomeni, da sta bili do 16. stoletja, ko so to sodno institucijo uvedli, v izvajanju krvnega sodstva povsem samostojni. Neposredno obračanje določenega mesta na deželnega krvnega sodnika je bilo sicer deželskosodna pravica, vendar ta ni nujno izvirala iz srednjega veka in ni trden dokaz nekdanje višjesodne avtonomije.¹² Zlasti mlajša mesta, pozno izločena iz zemljiških gospostev in njihovih deželskih sodišč, so jo mogla uveljaviti šele sčasoma, denimo tedaj, ko se je vodenje krvnosodnih procesov preneslo z deželskih sodnikov na skupnega deželnega krvnega sodnika in je nastopilo vprašanje, kdo bo zanj plačeval sodne stroške.

Tudi če so deželska sodišča zemljiških gospostev v poznem srednjem veku mestom odrekala višje sodstvo, pa so meščani pri slednjem vendarle imeli svoj delež. Že tedaj in ne šele v novem veku so bili pritegnjeni h krvnim pravdam deželskih sodišč kot prisedniki, kar je bil pozneje splošen pojav in celo predpisano v deželnoknežjih urbarjih zadnje tretjine 16. in začetka 17. stoletja. Če so bili prej omejnjeni trije metliški dvanajstniki leta 1450 več kot navadni prisedniki, saj so sodili pripadniku privilegirane sloja, naletimo na meščanske prisednike že pred tem v deželskem sodišču kartuzije Pleterje. Ko je vojvoda Friderik ml. leta 1433 samostanu za celotno samostansko posest podelil pravico deželskega sodišča s krvnim sodstvom (*das gericht des todes*), so pred sodišče, ki je s samostanskim sodnikom zasedalo v vasi Vrhpolje, kot prisednike klicali »meščane in zaprisežence« (*burger und gesworen leut*).¹³ Vsekakor so bili v danem primeru predvideni za prisednike mestni svétniki Kostanjevice, Metlike in Novega mesta, treh mest, ki jih isti privilegij omenja v zvezi s prepovedjo sprejemanja podložnikov.

6.2 Pravno-upravni razvoj trgov

Med trgi, vključno s tistimi, ki so pozneje postali mesta, je šlo sprva posebno mesto **Otoku (Gutenwerdu)**, enemu od treh upravnih središč freisinške dolensjke posesti s sedežem sodne oblasti.¹⁴ Vendar je treba poudariti, da se nikoli izrecno ne omenja niti trško sodstvo niti kakšen sodnik »v trgu«. Obstoj sodišča je sicer izpričan že leta 1254, tri leta po prvi omembi trga, ko je freisinški škof prejel nekaj nekdanjih andeških vitezov, med drugim tudi *sodnika* Gebharda in njegovega brata iz Gutenwerda (*Gebhardum iudicem et fratrem*

eiusdem de Gutenwerde). Po mnenju D. Kosa sta bila sodnik in njegov brat gotovo plemiča, kar utemeljuje z zgodnjim prejemom fevda in dejstvom, da je »sodništvo v tem času pripadalo prej plemstvu kot meščanstvu.«¹⁵ Sodstvo je bilo nato vsaj do prve polovice 14. stoletja trdno v rokah domačega plemstva,¹⁶ postavlja pa se vprašanje, za kakšnega sodnika je šlo – za izključno trškega ali za sodnika s širšimi teritorialnimi pristojnostmi. Vsekakor je bil sodnik uradnik, ki ga je postavljala trški gospod, t.j. freisinški škof oziroma njegov namestnik na dolenskih posestih.¹⁷

Videti je, da je prišlo v 14. stoletju na dolenski freisinški posesti do določenih upravnih–teritorialnih sprememb s prenosom Otoka na gospodstvo Klevevž.¹⁸ V malo poznejši čas pa sodi kronološko najmlajši podatek o otoškem sodniku. Winther, »die czeit richter ze Gutenwerd«, je leta 1404 podaril kostanjeviškemu samostanu svoj dvor na Drami s pripadajočimi zemljišči, pri čemer naj bi v primeru spora sodili freisinški škof, njegov upravitelj gospodstva Klevevž ali »richter zu Gutenwerd«.¹⁹ Ker po letu 1374 ni več nobenih vesti o plemičih z Otoka,²⁰ je tem bolj verjeten Wintherjev tržanski izvor. Drugo vprašanje pa je, ali se je torej na Otoku osamosvojilo posebno trško sodišče ali gre za jurisdikcijo s širšimi teritorialnimi pristojnostmi. Samo na podlagi hierarhije sodnih instanc in očitne imovitosti sodnika Wintherja namreč še ne moremo brez pridržka pritrditi F. Gestrinu, da je »v zadnjem obdobju obstoja /.../ trg zelo verjetno imel avtonomijo s trškim sodnikom na čelu«.²¹ Podatkov je premalo, saj niso izpričane avtonomne trške korporacije, lasten pečat ali izrecno imenovani trški sodnik. Ostanemo lahko le pri takšni ali drugačni domnevi o nadaljnjem razvoju, kajti o trgu po letu 1414²² vse do njegovega uničenja po Turkih (1473) ni več neposrednih poročil.²³

Podobno vprašanje obstoja posebnega trškega sodišča se poraja pri **Trebnjem**, še enem pozneje ugaslem srednjeveškem trgu. Že skupaj s prvo omembo trga leta 1335 nastopajo tudi poimensko navedeni tržani,²⁴ ki jih po tem, upošteva je slabo stanje virov, ne srečamo nikoli več do vključno zadnje omembe Trebnjega kot trga leta 1467.²⁵ Do leta 1335 je bil trg razdeljen med brata Rudolfa in Jurija Svibenska, nakar sta Rudolf in njegova žena Katarina svoj manjši del skupaj z drugo posestjo prodala Juriju in ženi Kunigundi. Predmet prodaje v Trebnjem je bil med drugim tudi delež od mitnine in sodišča v trgu (*den tayl an der maut vnt an dem gericht in dem ebenantem marchkt ze Treuen*).²⁶ Toda sodišče v trgu je navedeno premalo jasno, da bi ga mogli označiti za izključno trško in tako zgodaj seveda še manj za avtonomno. Prej gre misliti na sodne pravice, pri mitnini pa na sejske prihodke, saj pozneje tod ni zaslediti nobene stalne mitnice.

Od trgov, ki se niso uspeli dvigniti med mesta, je v razvoju avtonomije tako kot pozneje že v srednjem veku prednjačil **Mokronog**. Čeprav iz tega časa ne poznamo omemb trškega sodnika, sveta ali skupnosti tržanov niti pečatenja s trškim pečatom, je o samostojni trški upravi vendarle dovolj drugih podatkov. Običajno trško pravo (*als recht hie ze Nazzenfuz in dem marcht*) se prvič omenja leta 1358, ko je tržan Ulrik Šmid po njem zastavil svoj oštari v mokronoškem Kotu. Pomenljivo je, da sta zastavitveno listino pečatila dva plemiča in da se je Ulrik skliceval na gradiščana (*vnser purkgraf zu den zeitn ze Nazzenfuz*), ki naj sodi v primeru spora.²⁷ Civilno sodstvo je bilo torej še v rokah gradiščana kot predstavnika zemljiškega gospoda.

V trgu se je morala sicer že pred tem izoblikovati skupina

svetovalec kot zametek trškega sveta, kajti B. Otorepec datira mokronoški trški pečat celo v prvo polovico 14. stoletja.²⁸ Najstarejše pečenje s trškim pečatom (*vnsers markh insigel*) pa je za zdaj izpričano na listini iz leta 1513.²⁹ Vsekakor pozneje kot svetovalski organ in trški pečat se je iz deželskega sodišča izločilo posebno trško sodišče. Do konca 15. stoletja poznamo sicer več omemb funkcije sodnika – toda vselej imenovanega brez natančnejšega atributa le »richter« –, in zgolj dva zgodnejša po imenu izpričana izvrševalca sodniške službe. Prvi, mokronoški sodnik Oto (*Otten des richter cze Nazzenfuoz*), ki je leta 1367 pečatil neko zastavitveno listino,³⁰ je mogel biti glede na okoliščine samo deželski in ne trški sodnik. Enako sklepamo za sodnika Andreja, omenjenega kot pričo v odpovedni listini iz leta 1405.³¹ Bržčas je identičen z Andrejem iz Mokronoga, ki je leta 1409 pečatil neko listino³² in se pozneje večkrat omenja kot nekdanji mokronoški *amtman*.³³ Ničesar bistveno novega ne pove leta 1432 sklicevanje na sodnikovo zaščito v prodajni listini Janeza iz Mokronoga. Prodajo naj bi ščitil krški škof, njegov gradiščan ali sodnik v Mokronogu (*richter zu Nassenfus*).³⁴

Pomenljivo je dejstvo, da v računski knjigi krške škofije za obdobje 1426–1437 pogrešamo posebno trško sodišče,³⁵ kakršnega imata v istem viru krška trga Vitanje in Pilštanj na Štajerskem, medtem ko je pri mokronoškem trgu naveden samo davek.³⁶ Trško sodišče kot tako zasledimo prvič v letnih računih mokronoških gradiščanov krški škofiji iz let 1443 do 1452, s čimer se Mokronog izenači z Vitanjem in Pilštanjem.³⁷ Ne zdi se verjetno, da bi dajatev od trškega sodišča do leta 1437 v računih izostajala zgolj po naključju. Posebno trško sodstvo se je iz deželskega sodišča resnično izločilo šele okoli leta 1440, oskrbnik pa ga je oddajal v pavšalizirani najem bodisi posameznikom bodisi že srenji tržanov. Najbrž ni naključje, da pojav trškega sodstva sovpada s časom, ko je krški škof iz obrambnih razlogov za tri leta (1441–1444) prepustil Mokronog in več gradov kralju Frideriku.³⁸

Eno od spodbud za nastanek lastnega trškega sodstva v Mokronogu je gotovo predstavljal tudi obstoj dveh trških sodišč na Krkinih posestih na Štajerskem – v Vitanju in Pilštanju. Morebiti sta ga pospešila še požar, zaradi katerega je gradiščan leta 1433 Mokronožanom (*den lewten in dem marckt*) spregledal letni davek, in očitna zunanja ogroženost, ki se kaže v drugi polovici tridesetih let v pospešenih dobavah orožja krškim gradovom.³⁹ K temu je treba pridati stremljenja tržanov po večji samostojnosti, saj so nenazadnje dotleji že kakih sto let uporabljali pečatnik z napisom »civitas«.⁴⁰

Mokronoško trško sodišče v svoji zgodnji dobi seveda še ni imelo pristojnosti samostojne zemljiške gosposke, kakršna je pripadala mestnim sodiščem. Ko je Janez iz Mokronoga, sin nekdanjega *amtmana* Andreja,⁴¹ leta 1451 pleterskemu samostanu prodal nepremičnine blizu trga »nach kaufs und marktsrechten zu Nassenfuss«, sta prodajno listino pečatila dva plemiča. Prodajalec je zemljišča pokazal in izročil samostanskim ljudem »mit dem richter vnd etleichen nachpawren daselbs«,⁴² kar se na prvi pogled zdi kot trško predstojništvo na čelu s trškim sodnikom. Težava pa je ta, da uvodoma navedeni travnik ne leži pri trgu, ampak ob reki Mirni v mokronoškem deželskem sodišču (*in Nassenfusser gericht*), zato težko verjamemo, da bi bil pri dejanju navzoč kakšen drug sodnik kot deželski.⁴³

Kot rečeno, se trško sodišče pojavi v obračunih mokronoških

gradiščanov za leta od 1443 do 1452. Razen prvo leto, ko je postavka v računski knjigi pomenljivo še prazna, je gradiščan in *amtman* od sodišča v trgu (*von dem gericht im markcht*) vsakič izkazal 4 libre pfenigov, tj. precej manjši vsoti od postavk v Pilštanju in Vitanju, ki sta sicer vključevali tudi (sejemsko) mitnino.⁴⁴ Mitninske prihodke si je v Mokronogu očitno pridržalo gospodstvo. Druga trška dajatev, davek (*stewr im markcht*), je znašala enotno 19 liber, le v letu 1445 ji je bila prišteta dajatev za vicedoma (*vizdomrecht*), zato se je vsota povzpela na 24 liber.⁴⁵ Obe dajatvi sta bili pavšalizirani in enako visoki tudi četrstoletja pozneje. V letih 1468 do 1470 je namreč mokronoški gradiščan in *amtman* Krki plačeval med drugim 19 funtov trškega davka in 4 funte od trškega sodišča.⁴⁶ Pred koncem stoletja pa sta se obveznosti nekoliko povečali, saj naj bi davek leta 1502 znašal 24 funtov pfenigov. Zapisano je tudi, da so Mokronožani »že veliko let« (*ettwenn vill jar her*) zmogli samo polovico plačila. Vzrok za to so bile vojne in gospodarski propad (*von der kriegslewff vnnd der bürger verderbens*), kar se časovno ujema z najhujšimi turškimi pustošenji po Dolenjskem. V mokronoškem urbarju leta 1502 tudi prvič poblizje spoznamo vsebino trških obveznosti in privilegirani položaj Mokronoga glede na urbarialna – kmečka naselja. Tako je bilo tržanom do preklica dovoljeno, da pavšalno odmerjeni davek na hiše in oštate sami natančneje razdeljujejo med posameznike. Vsakokratni trški sodnik (*ain yeder richter*) je imel pri tem dvojno dolžnost: vsako leto je moral pravočasno pobrati davek in ga ob pojezdi izročiti oskrbniku ter plačati letno dajatev »od sodišča« (*von dem gericht*).⁴⁷ Gotovo je šlo skozi njegove roke tudi pobiranje dvornega činža, dajatve od hiš in vrtov, ki se je plačevala dan pred božičem in je v posebnem popisu imenovana dvorni šiling (*hoffschilling in dem markht Vnnter Nassnfüess*).⁴⁸ Mokronoški primer kolektivnih obveznosti trga je tako na Dolenjskem in celotnem Kranjskem edini znani primer, ko nastopa trg v odnosu do zemljiškega gospoda kot skupnost, zastopana po lastnem predstavniku – trškem sodniku.

Ker navaja mokronoški urbar med raznimi rubrikami tudi meje deželskega sodišča,⁴⁹ je pomenljivo, da ni nikjer omenjeno trško pomirje. Videti je, da sodnikove pristojnosti dotlej niso bile niti natanko določene niti jasno teritorialno razmejene. Samo nekaj let pozneje jih je do neke mere reguliral nedatirani trški red krškega škofa Matevža Langa (1505–1519), znan sicer šele iz potrditve škofovega naslednika Antona leta 1531. V trškem sodišču (*markhtgericht*), ki tudi zdaj ni teritorialno določeno s pomirjem, je trški sodnik (*markhtrichter*) brez vmešavanja gosposčinskega oskrbnika sodil vse »častne zadeve« in prestopke. Oskrbnik z namenom razsojanja in kaznovanja o »častnih zadevah« ni smel nobenega tržana odvesti iz trga v grad in ga držati zaprtega, če pa mu je imel kaj očitati, ga je smel tožiti le pred trškim sodnikom. Šele v primeru težjih kaznivih dejanj (*malefizhandel*), za katera je kazen presegala štiri marke, je mogel oskrbnik tržana sam aretirati in mu soditi. Trško sodišče je imelo torej pristojnosti za manjše kazenske zadeve, medtem ko je glede civilnega prava znano le to, da se je tujec, ki je postal tržan, smel z vednostjo in dovoljenjem sodnika odseliti drugam, če je poravnal vse obveznosti. Red škofa Matevža je oskrbniku nalagal, naj sodniku in tržanom v sodnih zadevah vselej pomaga z nasveti, hkrati pa ga je pooblašчал, da sme ukrepati v primerih, ko sodnik in tržani ne bi ravnali v skladu s svojimi svoboščinami.⁵⁰

Trškega sodnika so v Mokronogu prejkone že pred koncem 15. stoletja volili tržani sami, kar je razumeti iz zadnjega določila trškega reda, ki pravi, naj se sodnik (*ain richter*) »kot že od nekdaj« (*wie von alter*) voli in umešča za božič. Gotovo ni naključje, da so Mokronožani po urbarju iz leta 1502 plačevali gospostvu dvorni šiling ravno dan pred božičem, kar je sovpadalo z iztekom sodnikovega enoletnega mandata. Od kdaj je bil sodnik voljen in je prenehal biti gosposčinski uslužbenec oz. navaden zakupnik trškega sodišča, pa lahko domnevamo samo iz analogij z drugimi trgi. Morebiti je bilo to po letu 1470 in je prav s tem v zvezi povišanje letne dajatve od trškega sodišča, ki je dotlej skoraj tri desetletja ostajala nespremenjena.

Kot je moč sklepati na podlagi prej omenjene listine iz leta 1513, je bilo izoblikovanje trškega sveta pod tem imenom (*Rat*) očitno mlajše od volitev sodnika.⁵¹ Gre za najstarejši znani dokument, pečaten s trškim pečatom (*vnsers markh insigel*), v katerem nastopa tudi prvi po imenu znani trški sodnik (*Hans schneyder der zeitt richter zw Nassenfuess*). Vendar ob sodniku še ni sveta, ampak le šest sosedov (*nachparn*), ki so pri deželskem sodišču nastopali v vlogi prisodnikov.⁵² Gre namreč še za čas, preden so na Kranjskem uvedli deželnega krvnega sodnika in je bilo mokronožsko krvno sodstvo v pristojnosti krških škofov.⁵³

OPOMBE

¹ Arhiv Republike Slovenije (ARS), Gospostvo Dol, fasc. 179, prepisi listin, fol. 267–269, 1412 XI. 20., Kostanjevica. – Glede drugih sodnih določil prim. Jože Mlinarič, Kostanjeviška opatija 1234–1786, Kostanjevica na Krki 1987, str. 112–113.

² Steiermärkisches Landesarchiv (StLA), Innerösterreichische Hofkammer (I.Ö. HK), Sachen (Sach), K 84/25, 5. 7. 1588, str. 10.; ad 5. 7. 1588, No. 17, str. 35.

³ Prav tam, 11. 3. 1588, No. 22, str. 43. – Tudi v reformiranem urbarju iz leta 1588 zato drugače kot v nekaterih drugih urbarjih ni predviden postopek, da bi mesto samo klicalo krvnega sodnika iz Ljubljane, ampak je v imenu deželskega sodišča za celoten postopek skrbel zastavni imetnik gospostva, mesto pa je dalo le prostor in prisodnike za krvno pravdo (Pokrajinski arhiv Maribor, Gospostvo Kostanjevica na Krki, knj. 1, urbar 1588, fol. 135).

⁴ StLA, I.Ö. HK–Sach, K 84/25, 12. 3. 1588, No. 18, 12. 3. 1588.

⁵ ARS, Zbirka listin, Kronološka serija, 1450 III. 22., s. 1.

⁶ Anton Svetina, Metlika. Dve razpravi iz pravne zgodovine mesta in okolice, Ljubljana 1944, str. 73–76.

⁷ ARS, Ograjno sodišče za Kranjsko, protokoli št. 22 (1722–1744), fol. 83, 17. 3. 1723.

⁸ Peter Wolsegger, Das Urbarium der Herrschaft Gottschee vom Jahre 1574, v: Mitteilungen des Musealvereines für Krain (MMVK) IV (1891), str. 34.

⁹ ARS, Vicedomski urad za Kranjsko (Vic. A.), šk. 376, protokoli zaslišanj 1630–1638, s. p., 8. 1. 1630, 27. 11. 1654, 24. 7. 1654.

¹⁰ Fran Zwitter, Starejša kranjska mesta in meščanstvo, Ljubljana 1929, str. 34. – Pri Krškem se Zwitter sklicuje na nedokumentirano trditev Ljudmila Hauptmana (Erläuterungen zum historischen Atlas der österreichischen Alpenländer, I. Abteilung. Die Landgerichtskarte, 4. Teil, Kärnten, Krain, Görz und Istrien, Wien 1929, str. 476), da je imelo krško mestno pomirje »Blutgerichtsbarkeit«, pri Višnji Gori pa na razpravo Konrada Črnologarja, ki obravnava sodne razmere v novem veku (Aus dem Weichselburger Stadtarchive, MMVK XI (1898) in XII (1899)).

¹¹ Za Krško: ARS, Vic. A., šk. 171, I/97a, lit. G VIII–I, 16. 10. 1669. – Za Višnjo Goro: ARS, Terezijanski kataster za Kranjsko (TK) RDA, N 205, No. 35, urbar Višnja Gora 1578, s. p., Malefiz rechtens fürderung.

¹² V tem pogledu so pomemben vir reformirani urbarji deželnoknežjih gospostev. Medtem ko višnjegorski (1578) in kočevski (1574) izrecno opisujeta postopek, kako mesto samo pokliče in plača krvnega sodnika za sojenje osebam, prijetim v mestnem pomirju, taka določila nasprotno pogrešamo za Krško (1575) in Metliko (1610), kjer je govor le o ravnanju z zločinci, prijetimi na tleh deželskega sodišča. – Kočevje: P. Wolsegger, n. d., str. 34; Višnja Gora: kot v op. 11; Krško: ARS, TK RDA, N 141, No. 29, urbar Krško 1575, s. p., *Fürderung des malefiz recht*; Metlika po objavi: Dušan Kos, *Urbarji za Belo krajino in Žumberk (15.–18. stoletje)*, Ljubljana 1991, str. 419.

¹³ Regest 1433 VI. 21., Gradec v: Fr. Komatar, *Ein Cartular der Karthause Pletriach*, v: MMVK XIV (1901), str. 58–59, št. 68. – Isto pravico je samostanu skupaj z drugimi privilegiji leta 1447 potrdil grof Friderik Celjski (istotam, str. 62–66, št. 78, regest 1447 IX. 3., Celje).

¹⁴ Prim. Pavle Blaznik, *Zemljiška gospodstva v območju freisinške dolenske posesti (SAZU, Razprave – Dissertationes IV/6)*, Ljubljana 1958, str. 11.

¹⁵ Dušan Kos, *Med gradom in mestom. Odnos kranjskega, slovenještajerskega in koroškega plemstva do gradov in meščanskih naselij do začetka 15. stoletja*, Ljubljana 1994, str. 185. – Prim. Pavle Blaznik, *Urbarji freisinške škofije (Srednjeveški urbarji za Slovenijo. Zvezek četrti)*, Ljubljana 1963, str. 51.

¹⁶ Od naslednjega znanega sodnika Uzolda (1267) je izšel precej številen plemiški rod, ki je koreninil v ministerialiteti in se imenoval po trgu. Uzoldov sin Ulrik je prav tako opravljal sodniško službo in se v darovnici kostanjeviškemu samostanu leta 1321 imenuje že »der alte richter von Gutenwerd«, nakar je z enako oznako »stari sodnik« še leta 1340 pečatil prodajno listino Gerloha z Otoka. – D. Kos, n. d., str. 185; ARS, *Gospodstvo Dol*, fasc. 179, prepisi listin, fol. 358–359, 1321 VIII. 24., s. 1.; prim. J. Mlinarič, n. d., str. 176; ARS, *Zbirka listin, Listine iz HHStA, Repertorij III*, 1340 V. 31, Gutenwerd.

¹⁷ Prim. D. Kos, n. d., str. 185. – Prim. Ferdo Gestrin, *Freisinški trg Otok (Gutenwerth)*, v: *Zgodovinski časopis* 26 (1972), str. 35. – Gestrin navaja, da je imela tržna naselbina »lastno upravo s sodnikom, ki ga je vsekakor postavljala trški gospod«.

¹⁸ Medtem ko leta 1318 v urbarju gospodstva Klevevž Otoka še ni, ga srečamo v klevevški računski knjigi 1395–1396, in sicer geografsko na skrajnem vzhodnem robu gospodstva. Skupaj z Otokom se kot del klevevške posesti pojavi sklop vasi južno od njega, kar bi kazalo, da je šlo za vključitev ozemeljsko zaključene celote s središčem na Otoku, morebiti območje nekdanjega otoškega sodišča. Pomenljivo je, da med popisanimi naselji daje samo Otok dajatev od sodišča (*von dem gericht zu Gutenwerd*), ki je Klevevžu prinašala 14 mark, medtem ko je bila tamkajšnja »fregga« (*die freyung zu Gutenwerd*) v istem času za 16 mark odkupljena (iz zastave) od grofa Hermana II. Celjskega. – P. Blaznik, n. d., str. 262, 263.

¹⁹ ARS, *Gospodstvo Dol*, fasc. 179, prepisi listin, fol. 336–338, 1404 XII. 21., s. 1.

²⁰ D. Kos, n. d., str. 185.

²¹ F. Gestrin, n. d., str. 35.

²² ARS, *Zbirka rokopisov*, 152 r, *Chronographium etc.*, fol. 44'.

²³ F. Gestrin, n. d., str. 37.

²⁴ ARS, *Zbirka listin, Listine iz Arhiva dvorne komore na Dunaju*, 1335 XI. 25.

²⁵ Listina 1467 VII. 22., s. 1., v: Fr. Komatar, *Das Schloßarchiv in Auersperg*, v: *Carniola NV I* (1910), str. 123–135.

²⁶ ARS, *Zbirka listin, Listine iz Arhiva dvorne komore na Dunaju*, 1335 XI. 25., s. 1.

²⁷ Prav tam, *Listine iz HHStA, Repertorij III*, 1358 XII. 15., s. 1.

²⁸ Gre za značilni »govoreči« pečat, pri katerem izstopa napis: »+ s. civitatis . in . nasnfves«, ki ni mogel nastati brez dovoljenja krškega škofa (B. Otorepec, *Srednjeveški pečati in grbi mest in trgov na Slovenskem*, Ljubljana 1988, str. 106–107).

²⁹ *Archiv der Diözese Gurk, Klagenfurt (ADG), Alte Temporalien*, Fasz. XII/22a, 1513 IX. 20., *Mokronog*. – Doslej znane pečatene listine in akti izvirajo šele iz 17. in 18. stoletja (prim. B. Otorepec, n. d., str. 106).

³⁰ Regest 1367 VI. 24., s. 1. v: F. Komatar, *Das Schloßarchiv*, v: MMVK XIX (1906), str. 53, št. 164.

³¹ Regest 1405 VIII. 26., *Mokronog*, v: E. D. Gaston graf von Petteneegg, *Die Urkunden des Deutsch-Ordens-Centralarchives zu Wien*, I. Band (1170–1809), Leipzig 1887, str. 437, št. 1664/a. – Prim. B. Otorepec, n. d., str. 106.

³² ARS, *Zbirka listin, Kronološka serija*, 1409 II. 30., s. 1.

³³ *Kärntner Landesarchiv, Klagenfurt (KLA)*, Hs. 2/8, fol. III/96 a, prepis listine 1420 VIII. 19., *Pilštanj*. – Njegovo zastavljeno posest je odkupil in nato leta 1451 prodal sin Janez

(*Johannes von Nassenfues des Anndre weyllend ambtman zw Nassenfues seligen sun*) (ARS, Zbirka listin, Listine iz HHStA, Samostan Pleterje, 1451 XI. 13., s. 1.; objava v: Gradivo za zgodovino Ljubljane v srednjem veku (GZL). 6. zvezek. Listine 1444–1499, Ljubljana 1961, VI/2; regist v: F. Komatar, Ein Cartular, str. 66–67, št. 81).

³⁴ ARS, Zbirka listin, Kronološka serija, 1432 VII. 20., s. 1.

³⁵ ADG, Hs. 106, fol. 8, 31, 35', 53', 62, 87, 89, 90', 100, 118, 121'.

³⁶ ADG, Hs. 106, fol. 22, 24, 42, 82, 97, 112, 113', 126, 129, 130.

³⁷ ADG, Hs. 122, fol. 40, 48, 63, 76, 97, 121', 138, 144, 166, 175', 192. – Računska knjiga se začenja z letom 1438, vendar so mokronoški računi vodeni šele od leta 1443 dalje. – Če primerjamo čas nastanka trških sodišč pri nekaterih drugih trgih krške škofije, je bil torej Mokronog v dokajšnjem časovnem zaostanku. Krški urbar iz leta 1404, ki obravnava samo posesti škofije na Štajerskem, pozna trški sodišči v Vitanju (*judicium et muta fori in Weytenstain*) in Pilštanju (*de judicio fori*), manj določno pa govori o sodišču v Podčetrtku (*de judicio et muta in Landsperg*. – ADG, Hs. 105, fol. 33, 67', 84'. – Objava: Herman Wiessner, Gurker Urbare (Bistum und Kapitel) in Auswahl aus der Zeit von 1285 bis 1502, Wien 1951, str. 270, 294, 295, 308.

³⁸ Regest 1441 XI. 12., Gradec v: J. Chmel, Regesten des römischen Königs Friedrich IV. 1440–1452, I, Wien 1859, str. 47, Nro. 402.

³⁹ ADG, Hs. 106, fol. 90', 140.

⁴⁰ Gotovo ni naključje, da je Janez iz Mokronoga leta 1432 prodal Herbartu Auerspergu nekaj zemljišč po »deželnem, kupnem in mestnem (!) pravu« (*nach landes, kaufs vnd stattrechten zu Nassenfuss*), kar kaže na želje Mokronoga po statusu mesta in meščanov. – ARS, Zbirka listin, Kronološka serija, 1432 VII. 20., s. 1. – Prim. B. Otorepec, n. d., str. 106.

⁴¹ Kot Andrejev sin (*Johannes von Nassenfues des Anndre weyllend ambtman zw Nassenfues seligen sun*) se imenuje v listini 1451 XI. 13., s. 1. v: ARS, Zbirka listin, Listine iz HHStA, Samostan Pleterje; objava: GZL VI/2.

⁴² ARS, Zbirka listin, Listine iz HHStA, Samostan Pleterje, 1451 III. 1., s. 1. – Prim. B. Otorepec, n. d., str. 106.

⁴³ Podobno je taisti Janez je leta 1432, preden je torej nastalo trško sodišče (!), ob prodaji nepremičnin tik zraven trga navedel, naj kupca ščiti krški škof, njegov gradiščan »oder richter zu Nassenfuss«. – ARS, Zbirka listin, Kronološka serija, 1432 VII. 20., s. 1. – Prim. B. Otorepec, n. d., str. 106.

⁴⁴ ADG, Hs. 122. Prvo leto, ko so obračunana vsa tri trška sodišča, leta 1444, je krški škof prejel iz Mokronoga 4 libre pfenigov »von dem gericht im marktcht« (fol. 48), iz Vitanja 10 mark od »mawtt vnd gericht im marktcht« (fol. 52), iz Pilštanja pa 19 mark »von dem gericht vnd mawtt« (fol. 47'). Obrnjen vrstni red je pri višini davka, ki je v Mokronogu znašal 18 liber, v Vitanjah 21 mark in v Pilštanju samo 10 mark.

⁴⁵ ADG, Hs. 122, fol. 40, 48, 63, 76, 97, 121', 138, 144, 166, 175', 192.

⁴⁶ Kärntner Landesarchiv, Klagenfurt (KLA), Hs. 2/9, fol. V/10, 51, 79'.

⁴⁷ StLA, Hs. 1230, fol. 76–78'.

⁴⁸ Istotam, fol. 97–100.

⁴⁹ Istotam, fol. 115–116.

⁵⁰ ARS, Trg Mokronog, fasc. 1, 1531 II. 23., Strassburg. – Objava v: P. Hitzinger, Auszug aus dem Archiv des Marktes Nassenfuß, v: Mittheilungen des historischen Vereins für Krain VIII (1853), str. 17–19.

⁵¹ Prvič se s tem imenom omenja leta 1567 v inskripciji potrditve privilegija krškega škofa Urbana (1567 IX. 9., Mokronog, vidimus v: 1579 VI. 10., Strassburg, v: 1606 VI. 29., Mokronog, prepis z dne 17. 9. 1792, Ljubljana; ADG, Hs. 107, Urbar Untermassenfuß 1610, s. p., Volgt der burgerschaft zu Vndernassenfuß confirmation ihrer ordnung vnnnd alten herkhumens; objava v: P. Hitzinger, n. d., str. 17–19).

⁵² ADG, Alte Temporalien, Fasz. XII/22a, 1513 IX. 20., Mokronog.

⁵³ Pravico do krvnega sodstva je Krka dobila leta 1288 (Erläuterungen, str. 477).

Vladimira Štoviček: BERAČICA, polimirani mavec

JANUAR

Kristalna replika keliha kostanjeviškega opata s podobo samostana, razstavljena v Galeriji Krka na razstavi Prestiž Slovenije

SOTESKA, 2. januarja – Mladinska skupina je presenetila z enournim kulturnim programom v kulturnem domu.

NOVO MESTO, 5. januarja – V Kulturnem centru Janeza Trdine si je bilo mogoče ogledati predstavo Pižama za šest.

NOVO MESTO, 6. januarja – Na božičnem koncertu je v Frančiškanski cerkvi nastopil pevski zbor Jasmin.

STRUGE, 6. januarja – Potekal je koncert štirih občin - božič 2003 z vokalno skupino Mavrica in vokalnim kvartetom Stična. Nekaj dni pozneje so ga ponovili v Velikih Laščah.

METLIKA, 7. januarja – Gost prve letošnje Zimske urice v Hotelu Bela krajina je bil mag. Janez Pezelj.

NOVO MESTO, 7. januarja – V Domu kulture je potekal prvi iz niza filmskih večerov Filmska laterna. Na ogled je bil film Ne čakaj na maj.

LJUBLJANA, 8. januarja – V Galeriji Družina so predstavili novo knjigo o Andreju Žigonu Aleluji avtorja Božidarja Magajne. Na ogled so postavili tudi dela slikarja Pavleta Ščurka. Kulturni program so oblikovali pevci Topliškega kvarteta ter pevske skupine iz Žužemberka.

NOVO MESTO, 8. januarja – Četrtek večer pod kavarno je minil s kabaretno Slon in Sadež.

TREBNJE, 8. januarja – Coprnica Mica je naslov predstave, ki jo je v kulturnem domu uprizorilo Gledališče iz desnega žepka.

DVOR, 10. januarja – Na srečanju pevskih zborov so v kulturnem domu nastopili zbori: Maj, Jasmin, Valvasor in Dvor.

NOVO MESTO, 10. januarja – V Klubu LokalPatriot je bil rap koncert, predstavitev projekta Mihe Blažiča Cesarjeva nova oblačila.

KRŠKO, 12. januarja – Šentjacobsko gledališče je v kulturnem domu predstavilo muzikal Nunesense 2, ponovilo pa ga je tudi v brežiškem Prosvetnem domu.

NOVO MESTO, 12. januarja – Prestiž Slovenije z izdelki vrhunskega notranjega interierja je bil naslov razstave, ki so jo odprli v Galeriji Krka. Otvoritveno slovesnost sta glasbeno popestrila Elizabeta in Dragutin Križanič. – Teater 55 je v Kulturnem centru Janeza Trdine uprizoril komedijo Lažeš, kradeš, škampe ješ.

LJUBLJANA, 13. januarja – V Galeriji Lek so odprli razstavo slik, objektov in grafik novomeškega likovnega ustvarjalca Janka Orača in predstavili knjižno-likovni projekt Večnost trenutka, ki je nastal s sodelovanjem slikarja s pesnikom Josipom Ostijem. Nastopila je violinistka Maša Senčar.

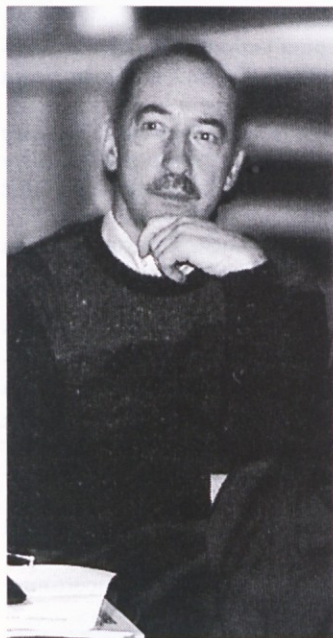
NOVO MESTO, 13. januarja – V Kulturnem centru Janeza Trdine je bila na ogled komedija Arzenik in stare čipke v izvedbi Gledališča Koper.

BREŽICE, 14. januarja – V Posavskem muzeju so predstavili prvi snopič osmih vojnih razglednic z motivi iz osamosvojitvene vojne na območju Posavja. Državni sekretar za mednarodno sodelovanje in obrambno politiko dr. Milan Jazbec je muzeju izročil v varstvo nekaj protokolarnih daril.

KRŠKO, 14. januarja – V kulturnem domu je Drago Pirman vodil pogovor z domačinko Jožico Milek, avtorico knjige Kristalna kraljica in njen dvor. Dogodek so pospremili z odprtjem razstave otroških risb Pie Albolena in slik na svilo Taje Albolena. – Palček je naslov lutkovne pravljice, ki jo je v kulturnem domu izvedel Mini teater.

METLIKA, 14. januarja – Toni Gašperič se je na Zimskih uricah v Hotelu Bela krajina pogovarjal z aforistom in humoristom Evgenom Juričem.

NOVO MESTO, 15. januarja – V knjižnici novomeške gimnazije so odprli

Ivan Gregorčič na literarnem večeru v Trebnjem

razstavo ob 50-letnici izhajanja šolskega glasila Stezice. – V Knjižnici Mirana Jarca so predstavili pesniško zbirko Vida Ambrožiča Glas vpijočega v puščavi. O delu je spregovorila dr. Marija Stanonik. Za glasbeno popestritev večera sta poskrbela učenca Glasbene šole Marjana Kozine. – Vesel Teater iz Dolenjskih Toplic je v Kulturnem centru Janeza Trdine uprizoril komedijo Bosa v parku. – Darja Peperko je v Razvojno-izobraževalnem centru predavala o božičnih in novoletnih voščilnicah od leta 1900 dalje. – Četrtek večer pod kavarno je potekal z urednikom Radia Sraka Dragom Vovkom.

SEVNICA, 15. januarja – V Lekos galeriji Ana so odprli razstavo risb in slik V dvoje je lepše akademske slikarke Anke Hribar Košmerl.

TREBNJE, 15. januarja – V piceriji Kamra Gostilne Šeligo je potekal literarni večer s pesnikom prof. Ivanom Gregorčičem z Rakovnika pri Mirni, s katerim se je pogovarjala Barica Smole. Glasbena gosta večera sta bila kitarist Žare Živkovič in saksofonist David Kocjan.

HROVAČA, 16. januarja – Na Škrabčevi domačiji so predstavili koledar Riko 2004, posvečen baronu Žigi Herbersteinu.

KRŠKO, 16. januarja – V Klubu Milka so odprli fotografsko razstavo Ujeti trenutki narave z izbranimi fotografijami z natečaja, ki ga je lani razpisalo uredništvo revije Gea.

NOVO MESTO, 16. januarja – Očkov kotiček je naslov knjižne novosti Damijana Šinigoja, ki so jo predstavili v Kulturnem centru Janeza Trdine. Glasbena gosta sta bila Vlado Kreslin in skupina Žabjak.

KRŠKO, 17. januarja – V kulturnem domu je bilo mogoče prisluhniti koncertu pevske skupine Vaščani pojo iz Zgornje vesce na Koroškem.

TREBNJE, 17. januarja – KUD Svoboda Zalog je v kulturnem domu uprizorilo komedijo Transvestitska svatba.

METLIKA, 18. januarja – V okviru turneje po Beli krajini Zapojte z nami je tamburaška skupina Vodomec nastopila v kulturnem domu.

TREBNJE, 18. januarja – Na koncertu Glasbene šole Trebnje so se v avli Centra za izobraževanje in kulturo predstavili solisti Ana Gorenc, Mateja Humar, Kristina Gregorčič in Simona Kukenberger, godalni trio Viva ter godalni orkester pod vodstvom Radivoja Spasića z violinistko Manco Žnidaršič in pevci.

LJUBLJANA, 19. januarja – V Galeriji Zveze društev slovenskih likovnih umetnikov so na ogled postavili dela mlade novomeške akademske slikarke Nataše Mirtič.

KRŠKO, 21. januarja – SNG Opera in balet Ljubljana je v domu kulture uprizorila Rossinijevo komično opero Prilika dela tatu.

METLIKA, 21. januarja – Gost Zimskih uric v Hotelu Bela krajina je bil Zlatko Zajc - Zlatko Zakladko.

NOVO MESTO, 21. januarja – V Kulturnem centru Janeza Trdine so na ogled postavili likovno razstavo Toneta Furlana in Karle Škrinjar Škerbec. O avtorjih je spregovoril slikar Marjan Maznik, za prijetno vzdušje pa so poskrbele pevke zbora Jasmin.

NOVO MESTO, 22. januarja – V Knjižnici Mirana Jarca so predstavili knjigo Milana Trobiča Furmani. – Snovanje je naslov zbornika članov literarne sekcije DU Novo mesto, ki so ga predstavili v Narodnem domu. Zapel je novomeški upokojenski mešani pevski zbor. – Četrtek večer pod kavarno je potekal s sestavom Maher & Šeri.

SEVNICA, 22. januarja – V kulturni dvorani je bila na ogled komedija Kako se znebiti tujca?

BREŽICE, 23. januarja – V klubu Mladinskega centra so odprli razstavo akrilov na platnu in lesu Davorja Gobca.

KRŠKO, 23. januarja – V Dvorani v parku so z razstavo počastili sedemdesetletnico akademske kiparke Vladimire Štoviček iz Leskovca. Ob drugih njenih delih so javnosti prvič predstavili bronasti kip krškega patrona sv. Janeza Evangelista.

RAKOVNIK PRI MIRNI, 23. januarja – Gostilna Javornik je povabila na večer s skupino Terra Folk.

BREŽICE, 24. januarja – V Mladinskem centru so odprli razstavo slik Davorja Gobca.

LJUBLJANA, 24. januarja - V Slovenskem mladinskem gledališču so premierno uprizorili plesno predstavo Zmerno hitro. Plesalci in koreografi so Novomeščani: Jana Menger ter plesalca Gregor Luštek in Rosana Hribar.

PODGRAD, 24. januarja – Tamburaška skupina Vodomec je v okviru belokranjske turneje Zapojte z nami nastopila v kulturnem domu, dan pozneje pa v viniškem kulturnem domu.

SEMIČ, 24. januarja – Tonček Plut - godec in pevec izpod Semiške gore je naslov knjižnega prvenca domačina Toneta Pluta, ki so jo predstavili v kulturnem domu. Z avtorjem, sinom knjižnega junaka, se je pogovarjal Blaž Kočevar. V kulturnem programu je nastopil Tončkov sin Slavo s prijatelji.

TREBNJE, 24. do 25. januarja – V organizaciji območne izpostave Sklada in v soorganizaciji Mažoretne twirling zveze Slovenije je na Mirni in v Šentrupertu potekal seminar za mažorete.

NOVO MESTO, 26. do 30. januarja – Klub LokalPatriot je pripravil teden-ski festival na temo Proti nasilju. V tem času so se zvrstile prireditve: fotografska razstava Mladina proti nasilju, premiera kratkega avtorskega filma Rože Žige Virca, predvajanje Mooreovega z oskarjem nagrajenega dokumentarnega filma o poboju dijakov na gimnaziji v Colombinu, literarni večer bosanskega pisatelja Zilhada Ključanina - prevod njegovega romana Pričevalec je izšel pri založbi Goga - in koncert skupine Tha Flow.

KRŠKO, 27. januarja – Na koncertu Glasbene šole Krško so se predstavili klarinetisti iz razreda prof. Branimira Biliška.

KRŠKO, 28. januarja – Prifarski muzikanti so razveselili s koncertom v avli Kulturnega doma.

METLIKA, 28. januarja – Zimske urice v Hotelu Bela krajina so potekale s pesnico in kantavtorico Miro Kecman.

NOVO MESTO, 28. januarja – Bralna kluba novomeške gimnazije in ekonomske šole sta v sodelovanju z Založbo Goga pripravila literarni večer s pisateljem in dramatikom Vinkom Moederndorferjem. Na kitaro je zaigrala gimnazijka Jana Višček.

KOČEVJE, 29. januarja – V Šeškovem domu je Špateater uprizoril predstavo Burka o jezičnem dohtarju.

NOVO MESTO, 29. januarja – V Narodnem domu so predstavili zgodovinski roman Grški feniks novomeške pisateljice Tite Kovač Artemis. O delu je spregovoril dr. Stane Granda, odlomke iz knjige je brala gimnazijka Petra Grubar, za glasbeno popestritev pa je poskrbel učenec Glasbene šole Marjana Kozine Sandi Ravbar na harmoniki. – V Kulturnem centru Janeza Trdine je bila na ogled predstava Mojca Pokraculja v izvedbi Mini teatra.

SEVNICA, 29. januarja – V Lekos galeriji Ana si je bilo mogoče ogledati razstavo o kruhu ter prisluhniti pogovoru z Olgo Vene in Jožico Kozmus.

RIBNICA, 30. januarja – V Miklovi hiši je Eli Horvat predavala o zna-meniti komposteljski romarski poti.

ŠENTVID PRI STIČNI, 30. januarja – Člani KD likovnikov Ferda Vesela so se z deli predstavili v Likovni galeriji. Potekal je tudi pesniški maraton.

NOVO MESTO, 31. januarja – Komorni zbor Musica sacra je poskrbel za lep koncert božičnih pesmi v Kapiteljski cerkvi.

PODBOČJE, 31. januarja – Ljudske pevske skupine Koledniki iz Bušeče vasi, Aktiv kmečkih žena Pod Gorjanci, Ljudske pevke iz Šmarčne, Ljudski pevci z Rake in škočjanski Fantje z vasi so nastopili na prireditvi Zapojmo čisto po domače.

STUDENEC, 31. januarja – KD Studenec je na domačem odru premierno predstavilo gledališko burko Laži zdravnika, ki so jo člani pripravili pod vodstvom režiserke Andreje Janc.

ŠENTJERNEJ, 31. januarja – V dvorani župnijskega doma je bila na ogled razstava fotografij Obraz, projekcija filma o Janezu Jalnu, nastop pritrkovalcev in zbora Beli cvet. – V organizaciji društva Gallus Bartholomaeus je bila za kulturni praznik v župnijskem domu otvoritev razstave fotografij

Obrazi Marjana Dvornika, projekcija kratkega filma o Janezu Jalnu ter nastop pritrkovalcev in dekliškega pevskega zbora Beli cvet.

DOLENJSKE TOPLICE, januarja – V podhodu Zdravilišča se je s svojo prvo samostojno razstavo predstavil novomeški ljubiteljski likovni ustvarjalec Emil Pureber. Ustvarja v tehniki pirografija. – Marija Regali iz Gorenjega Gradišča pri Dolenjskih Toplicah je v samozaložbi izdala otroško knjigo Iskrice v očeh in istoimensko zgoščenko ter pesniško zbirko Sol zemlje, namenjeno odraslim. Dela je ilustrirala njena hči Nika Teodoro.

LJUBLJANA, januarja – Umril je akademik, pesnik, prevajalec in urednik Janez Menart, član skupine Pesmi štirih. Dolenjska je po njegovi zaslugi leta 1984 kot prva med slovenskimi regijami dobila obsežno pesniško antologijo Pesmi dolenske dežele, ki jo je uredil. Bil je tudi sodelavec revije Rast.

NOVO MESTO, januarja – Novomeščan Miha Hadl, prof. fizike na novomeški gimnaziji, je dobitnik prve nagrade Nedelovega fotografskega natečaja na temo Nedela gibanja. Izbran je bil med 135 avtorji. – Pri Založbi Goga so izšle knjižne novosti: zbirka kratkih zgodb Očkov kotiček Damijana Šinigoja, potopis Beznica v Kitalah Matjaža Žiberne in filozofska razprava Dve vprašanji sodobne etike Roka Svetliča. – Pevke ženskega pevskega zbora Jasmin, ki prepevajo pod vodstvom zborovodkinje Marjane Dobovšek, so posnele zgoščenko s 15 slovenskimi ljudskimi in umetnimi pesmimi.

SEVNICA, januarja – V Lekos galeriji Ana je razstavljala akademska slikarka Anka Hribar Košmerl. Otvoritev je popestril kitarist Vito Marenče.

STIČNA, januarja – Slovenski verski muzej je izdal in predstavil vodnik po stalni muzejski razstavi o zgodovini krščanstva na Slovenskem.

FEBRUAR

Bojan Radovič na svoji razstavi Skenogrami v kavabaru Pri slonu v Novem mestu

NOVO MESTO, 1. februarja – V Frančiškanski cerkvi je bilo mogoče prisluhniti koncertu sopranistke Barbare Lotrič ob spremljavi flavtistke Ivane Sečan in organistke Kristine Rus. – Gledališče Koper je v Kulturnem centru Janeza Trdine uprizorilo komedijo Arzenik in stare čipke.

SPODNJA SLIVNICA, 1. februarja – Pred pomnikom Geoss je bila proslava ob slovenskem kulturnem prazniku; slavnostni govornik je bil predsednik Zveze borcev Slovenije Janez Stanovnik.

TREBNJE, 1. februarja – Kulturno društvo Trebnje je v kulturnem domu priredilo 9. srečanje družin z naslovom Iz družinske skrinje.

ČRNOMELJ, 4. februarja – Drugačen je naslov lutkovne predstave, ki jo je Mini teater uprizoril v kulturnem domu.

DOLENJSKE TOPLICE, 4. do 6. februarja – OŠ in Knjigarna Mladinska knjiga iz Novega mesta sta pripravili 20. knjižni sejem, katerega gostja je bila ilustratorica Polona Lovšin.

KRŠKO, 4. februarja – Pojmo in zaigrajmo slovenske ljudske pesmi je bil naslov prireditve v Kulturnem domu.

BREŽICE, 5. februarja – V Posavskem muzeju je predavala Alenka Jovanovič, in sicer na temo Z avtocesto do preteklosti. Predstavili so tudi arheološka najdbe s trase avtoceste.

DOLENJSKE TOPLICE, 5. februarja – V podhodu Hotela Kristal so odprli razstavo fotografij V vrtincu sanj Mitje Krumarja iz Novega mesta. Dela so fotoprepesnitev keramične poetike Matjaža Matka. Otvoritev so popestrili kitarist Primož Moškon ter pesnika Ljubica Nenadič in Frane Umek.

KRŠKO, 5. februarja – V dvorani v parku je bila predstavitev društva Solzice in knjige Prazna zibka, strto srce.

NOVO MESTO, 5. februarja – Skenogrami je naslov fotografske razstave Bojana Radoviča, ki so jo na ogled postavili v kava baru Pri slonu. – V restavraciji Splošne bolnišnice so odprli razstavo Fragmenti lepega akademskega slikarja Igorja Papeža. Umetnika je predstavila umetnostna zgodovinarica Simona Zorko, za glasbeno popestritev pa je poskrbela pianistka Petra Vidmar. – V klubu LokalPatriot je na potopisno-literarnem večeru Založba Goga predstavila knjigo Beznica v Kitalah Marjana Žiberne. – Pod kavarno Tratnik je potekal Četrtkov večer s pevko Mio Žnidarič. – Na OŠ Grm so na kulturni

Mlada citrarka na 7. državnem tekmovanju citrarjev Slovenije

priredivti nastopile pevke v pokrajinskih nošah Turističnega društva Suha krajina iz Žužemberka.

ŽUŽEMBERK, 5. februarja – OŠ Žužemberk je ob kulturnem prazniku povabila na ogled stalne razstave Biseri naravne dediščine Suhe krajine avtorjev Marka Pršine in Andreja Hudoklina. Na prireditvi so odprli še razstavi kiparke mag. Alenke Vidrgar ter naravoslovnega fotografa Marka Pršine z naslovom Barvne impresije. Kulturni program so oblikovali učenci šole.

BOŠTANJ, 6. februarja – KS je v počastitev kulturnega praznika pripravila glasbeno prireditev vokalne skupine Corona in ansambla Štajerskih 7.

BREŽICE, 6. februarja – V prosvetnem domu je potekala prireditev v počastitev slovenskega kulturnega praznika. Podelili so priznanja in odličja ZKD Brežice: zlato odličje so prejeli KUD Slavček Velika Dolina, Elizabeta Križanič in Vlado Cedilnik. Slavnostni govornik je bil Igor Teršar.

DVOR, 6. februarja – Na tradicionalnem srečanju so se v kulturnem domu zbrali literati upokojenci.

KRŠKO, 6. februarja – Gledališčniki senovškega DKD Svoboda so popestrili prireditev v počastitev kulturnega praznika v Kulturnem domu, na kateri so podelili Prešernove plakete. – V klubu Milka je bil koncert skupine Lasting Values in domače predskupine Alternativa.

LESKOVEC PRI KRŠKEM, 6. februarja – Povsod mi sije sonce je naslov knjige Janje Blatnik, ki so jo predstavili v osnovni šoli. O knjigi je spregovorila Veronika Vizjak, večer pa so popestrili Miha Dovžan, Joži Kališnik, ljudske pevke aktiva kmečkih žena Pod Gorjanci in harmonikarski orkester.

MIRNA, 6. februarja – V dvorani TVD Partizan je bila prireditev ob kulturnem prazniku, nastopil je upokojenski mešani pevski zbor KUD Svoboda.

NOVO MESTO, 6. februarja – Kulturni večer v kava baru Jure so oblikovali člani KUD Žumberak, glasbena skupina Klasje ter pisci Jure Murn in Ani Pestner. – V restavraciji Zadrúžnega nakupovalnega centra je potekal večer Prešernove poezije z Ivom Banom, dobitnikom Borštnikovega prstana.

SOTESKA, 6. februarja – V prostorih nekdanjega grajskega hleva so odprli ogledni depo vozil. Razstavo je predstavil kustos muzeja Boris Bravinsky. Nastopil je kvartet klarinetov Clarifour.

ŠENTLOVRENC, 6. februarja – V kulturnem domu so pripravili prireditev ob kulturnem prazniku.

ŽUPEČA VAS, 6. do 8. februarja – Društvo za varilno tehniko Krško in Likovna sekcija Plamen ljubljanskega društva sta na kovačiji Zorko pripravila tretjo kovaško delavnico Umetnostno oblikovanje kovin. Na predvečer kulturnega praznika so se v Galeriji Slovenske vojske v Cerkljah ob Krki predstavili izbrani udeleženci s svojimi deli.

BREŽICE, 7. februarja – Glasbena šola Brežice je bila gostiteljica 7. državnega tekmovanja slovenskih citrarjev. Nastopilo je 38 mladih citrarjev iz vse Slovenije. Ob koncu so podelili priznanja.

ČRNOMELJ, 7. februarja – Na osrednji prireditvi ob slovenskem kulturnem prazniku je bil v kulturnem domu slavnostni govornik akademski kipar Jožef Vrščaj. Podelili so Župančičeva priznanja, predstavil pa se je tudi KUD Dobroč iz Dragatuša.

DOLENJSKE TOPLICE, 7. februarja – V osnovni šoli so predstavili knjige Sol zemlje in Iskrice v očeh Marije Nike Regali.

NOVO MESTO, 7. februarja – V Kulturnem centru Janeza Trdine je potekal večer Ježkovih šansonov s triom Chanson de la rue. – Tarantella je naslov fotografske razstave mladega novomeškega fotografa Boštjana Puclja, ki jo je pripravil za ogled v Narodnem domu.

OTOČEC, 7. februarja – Domača gledališka skupina je v kulturnem domu premierno uprizorila Črno komedijo Petra Shafferja. Za režijo je poskrbela Melita Bevc. Igro so čez teden dni ponovili.

SEVNICA, 7. februarja – Na osrednji občinski slovesnosti v počastitev kulturnega praznika je bil slavnostni govornik pater dr. Karel Gržan z Razborja, koncert v kulturnem domu pa je pripravil orkester Slovenske policije s pevko Alenko Godec.

Slikar Marjan Maznik na svoji razstavi v Novem mestu

Akademski slikar prof. Branko Suhy na razstavi svojih grafik v Ljubljani

TREBNJE, 7. februarja – Slavnostni govornik na akademiji ob slovenskem kulturnem prazniku je bil v kulturnem domu direktor JSKD RS Igor Teršar, v kulturnem programu pa so nastopile Ragle ter oktet Lipa. V avli je bila na ogled razstava razglednic o Francetu Prešernu domačina Draga Nahtigala.

ARTIČE, 8. februarja – Ob 40-letnici moškega in 20-letnici mešanega pevskega zbora je bil v prosvetnem domu koncert, nastopili pa so Fantje artiški, Trebneški drotarji, otroški, mladinski in ženski pevski zbor OŠ Artiče.

ČATEŽ, 8. februarja – V trgovini Mercator je bila prireditev ob kulturnem prazniku, na kateri so odprli razstavo karikatur Leopolda Korelca in izdelkov, nastalih na raznih lanskih delavnica.

DOBRNIČ, 8. februarja – Novoustanovljeno Kulturno turistično društvo Dobrnič je v kulturnem domu pripravilo proslavo ob kulturnem prazniku.

LJUBLJANA, 8. februarja – V Tivoliju so na prireditvi Pesem pod padalom nastopila tudi dekleta pevske skupin Plamen iz Škocjana.

LJUBLJANA, 8. februarja – V Knjigarni Konzorcij je za Prešernov dan potekalo srečanje urednikov slovenskih založb in literatov. Sodelovala je tudi novomeška Založba Goga. Urednik Damijan Šinigoj se je pogovarjal s Samom Dražumeričem, Vinkom Moderndorferjem in Marjanom Žiberno.

MIRNA PEČ, 8. februarja – Pevke vokalnega kvinteta Spev so povabile na prvi samostojni koncert v kulturni dom, kot gostje pa so nastopili pevci Trebanjskega okteta.

NOVO MESTO, 8. februarja – Dolenjska prestolnica je kulturni praznik počastila s celovečerno opereto slovenskega skladatelja Viktorja Parme Caričine amazonke, ki jo je v športni dvorani Marof izvedel Novomeški simfonični orkester s solisti pod vodstvom Zdravka Hribarja.

BOŠTANJ, 9. februarja – V osnovni šoli so se s kulturnim programom predstavili učenci gledališkega kluba 7. razredov devetletke.

KRŠKO, 9. februarja – Burko o jezičnem dohtarju je v kulturnem domu izvedel Špas teater.

NOVO MESTO, 10. februarja – V občinski stavbi so odprli razstavo akrilov in akvarelov novomeškega slikarja Marjana Maznika. Umetnika je predstavila Judita Pirc, za prijetno vzdušje pa so poskrbeli tamburaši folklornega društva Kres. – Butec za določen čas je naslov komedije, ki jo je v Kulturnem centru Janeza Trdine uprizorilo Šibeniško gledališče.

ČRNOMELJ, 11. februarja – Poti iz sanj je naslov knjige Toneta Jakšeta, ki so jo predstavili v Knjižnici Črnomelj.

KRŠKO, 11. februarja – V kulturnem domu je bila na ogled predstava O mrožku, ki si ni hotel striči nohtov.

METLIKA, 11. februarja – Zimske urice so se v Hotelu Bela krajina nadaljevale z igralko in televizijsko voditeljico Violeto Tomič.

SEVNICA, 11. februarja – V kulturni dvorani je bila na ogled komedija Ob letu osorej v izvedbi Špas teatra.

DOLENJSKE TOPLICE, 12. februarja – Mešani pevski zbor Revoz iz Novega mesta je imel koncert v Hotelu Kristal.

LJUBLJANA, 12. februarja – Roletarstvo Medle iz Novega mesta je odprto je razstavno-prodajnega salona senčil pospremlilo z razstavo grafik akademskega slikarja Branka Suhyja. Umetnika je predstavil dr. Mirko Juteršek, večer pa sta glasbeno popestrila učenca novomeškega glasbene šole.

METLIKA, 12. februarja – V Belokranjskem muzeju so predstavili filme članov Foto kino kluba Fokus.

RIBNICA, 12. februarja – V organizaciji Glasbene šole Ribnica je potekalo 7. regijsko tekmovanje mladih glasbenikov Dolenjske. Udeležilo se ga je 68 učencev iz glasbenih šole Brežice, Črnomelj, Kočevje, Krško, Novo mesto, Ribnica, Sevnica in Trebnje.

SEVNICA, 12. februarja – Knjižnica je povabila na literarni večer s Toneom Partljičem. – Lekosova galerija Ana je pripravila otvoritev razstave Grafična upodobitev pirhov in pisanic slikarja in grafika Arpada Šalamona. Večer so popestrili učenci sevnške glasbene šole. – V kulturni dvorani gasilskega doma je bila na ogled gledališka predstava Žarka Petana Obtoženi Vovk.

Pisateljica Anica Zidar in Andreja Tomažin na literarnem večeru v Trebnjem

TREBNJE, 12. februarja – V Piceriji Kamra v Gostilni Šeligo je potekal literarni večer s pisateljico Anico Zidar iz Mokronoga, s katero se je pogovarjala Andreja Tomažin. Večer so obogatili šentruperški Fantje od fare. – Lutkovno gledališče Fru-fru je v kulturnem domu uprizorilo predstavo za otroke Dogodivščine Imdijančka Vikija.

BREŽICE, 13. februarja – V klubu Mladinskega centra je potekala prireditve Resnica skozi domišljijo s predstavitvijo pesnikov, razstavo koncertnih fotografij in predstavitvenim filmom Kurcslus 2003.

ČRNOMELJ, 13. februarja – Ob kulturnem prazniku je na Valentinovem koncertu v kulturnem domu nastopila tamburaška skupina Vodomec.

KRŠKO, 13. februarja – Prebrisana vdova je naslov komedije, ki jo je Loški oder izvedel v kulturnem domu.

NOVO MESTO, 13. februarja – Na slovesni podelitvi odličij in priznanj ZKD Novo mesto v Narodnem domu so nastopili: tamburaški orkester Žumberak, Mešani pevski zbor Novo mesto, igralka KD Prečna Matej Murgelj in Damjan Plut ter pesnica Marjanca Kočever. Slavnostni govornik je bil predsednik društva Franc Plut. Odličje je šlo v roke predsedniku KD Mirna Peč Bogdanu Krevsu. – Bajke in povesti o valentinovem je naslov kabaretne predstave v Kulturnem centru Janeza Trdine. – V klubu LokalPatriot je bil koncert skupine Jurki&Basisti.

PREČNA, 13. februarja – V stari osnovni šoli je svojo prvo samostojno razstavo pripravila domačinka Marija Kočijaž. O njenem delu je spregovoril Marjan Maznik, nastopili pa so ljudski pevci Vaški zvon iz Prečne in Straže.

RIBNICA, 13. februarja – Matrica - mentalna struktura prostora je naslov slikarske razstave Dušana Fišerja, ki so jo odprli v Galeriji Miklove hiše.

SEMIČ, 13. do 21. februarja – KD Orel je v spomin na semiškega rojaka dr. Lojzeta Krakarja pripravilo Krakarjeve dneve, na katerih so v Taborski hiši predstavili knjigo prof. Bogomire Kure Zgodbe ne moreš iz zakla zvrnit, v kulturnem programu pa so nastopili črnomaljski gimnazijci in Trio dva čardaša. V kulturnem domu je potekal koncert desetih pevskih zborov ter pritrkovalcev, predstavili pa so tudi knjigo Toneta Pluta Tonček Plut - godec in pevec izpod Semiške gore. V Taborski hiši so odprli slikarsko razstavo akademskega slikarja Mira Zupančiča iz New Yorka, v kulturnem programu je nastopila Stanka Macur iz Krškega, Franci Stariha pa je recital Krakarjeve pesmi. O pomenu spomina na očeta je spregovorila dr. Boža Krakar. Gosta koncerta Godbe na pihala iz Črnomlja sta bila v šolski telovadnici Moški pevski zbor sv. Štefan in otroška folklorna skupina semiške osnovne šole. Vanja Plut in Pavle Ravnohrib sta nastopila z recitalom Krakarjevih pesmi in proze. O pomenu kulture je spregovorila Marija Stariha.

BUČKA, 14. februarja – Dekliška pevška skupina Mesečina je v kulturnem domu pripravila koncert.

ČRNOMELJ, 14. februarja – V črnomaljskem gradu so predstavili knjigo Rdeča Slovenija prof. dr. Boža Repeta in odprli razstavo Država je spočeta.

DRAGOMLJA VAS, 14. februarja – KD Kokošec je povabilo v gasilski dom na predstavitev zbirke pesmi v narečnem jeziku prekmurskega pesnika Marka Kočarja. Nastopil je kvintet bratov Konda z Gradnika in ansambel Štamperlin 05 iz Murske Sobote.

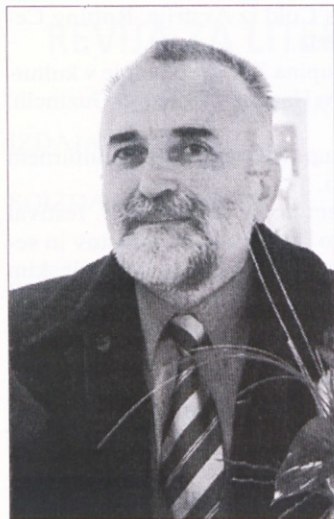
KRŠKO, 14. februarja – Na prireditvi Kulturni mozaik se je v kulturnem domu predstavilo 14 kulturnih društev krške občine. – V Dvorani v parku je potekal glasbeni večer Mateje in Jerneje Žarn.

METLIKA, 14. februarja – V kulturnem domu so predstavili knjigo sve-tovne popotnice Benke Pulko Po Zemlji okoli Sonca.

NOVO MESTO, 14. februarja – V BTC je bila promocijska glasbeno animirana predstava Za ljubljene pesmice, ki jo je pripravila pevka za otroke Andreja Zupančič. – Skupina Dejmo stisnit teater je v klubu LokalPatriot uprizorila predstavo Diareja pod Slovenci.

NOVO MESTO, 15. februarja – Plesni klub Novo mesto je bil organizator državnega prvenstva v standardnih plesih v športni dvorani Leona Štuklja.

NOVO MESTO, 16. februarja – V mali dvorani Kulturnega centra Janeza

Restavrador in konservator Ivan Bogovčič

Trdine so odprli razstavo izbranih slik in knjižnih ilustracij novomeške likovne pedagoginje Nataše Kastelec. Otvoritev je glasbeno popestril Tomaž Burkat.

ZAGREB, 16. februarja – Slovenski veleposlanik na Hrvaškem Peter Andrej Bekeš je odprl slikarsko razstavo del novomeškega slikarja Janka Orača v Galeriji Vladimira Bužančiča v Centru za kulturo Novi Zagreb.

NOVO MESTO, 17. februarja – Ob letu osorej je naslov predstave, ki jo je Špas teater uprizoril v Kulturnem centru Janeza Trdine.

BREŽICE, 18. februarja – V Prosvetnem domu je potekalo prvo območno srečanje plesnih skupin. Nastopilo je šest skupin iz Brezic in dve iz Dobove.

METLIKA, 18. februarja – Gost Zimskih uric v Hotelu Bela krajina je bil pesnik in kantavtor Gal Gjurin.

NOVO MESTO, 18. februarja – V klubu LokalPatriot je bil hip hop koncert belokranjske skupine Izbrani.

BREŽICE, 19. februarja – V Galeriji Posavskega muzeja so odprli retrospektivno razstavo Utrinki Ivana Bogovčiča. Predstavil jo je vodja Restavratskega centra Jernej Hudolin, za popestritev pa je poskrbel jazzovski trio Peršl. – Čarovnik iz Oza je naslov lutkovne predstave, ki jo je v Mladinskem centru izvedlo potujoče gledališče Kranjski komedijanti.

NOVO MESTO, 19. februarja – Slavka Kristan je vodila knjižno čajanko za dedke in babice V knjigah živi spomin v Knjižarni Mladinska knjiga.

ARTIČE, 20. februarja – V kulturni dvorani je potekal 13. glasbeni festival učencev OŠ Maksa Pleteršnika.

HROVAČA, 20. februarja – Na Škrabčevi domačiji so pripravili strokovni posvet o slovenstvu 21. stoletja v Škrabčevi jezikoslovni misli. Spregovorili so: dr. Jože Toporišič, doc. dr. Simona Kranjc ter asistenta mag. Hotimir Tivadar in Nataša Logar.

KRŠKO, 20. februarja – V klubu Milka so odprli fotografsko razstavo Mercedes Benz avtorja Aleša Požgaja. Sledil je koncert dua Slon in Sadež.

NOVO MESTO, 20. februarja – Miloslav Mance je v Kulturnem centru Janeza Trdine pripravil dobrodelni koncert. Poleg njega so nastopili še plesalci Plesnega kluba Novo mesto in plesne šole Urška.

ARTIČE, 21. februarja – V prosvetnem domu je potekalo medobmočno srečanje tamburaških skupin in orkestrrov Dolenjske, Bele krajine in Posavja. Strokovno ga je spremljal Damir Zajc.

KRŠKO, 21. februarja – Strogo zaupno je komedija, ki jo je v kulturnem domu zaigrala gledališka skupina KUD Franje Stiplovška Gimnazije Brežice in v režiji prof. Alenke Šet.

RIBNICA, 21. februarja – Pustno društvo Goriča vas je organiziralo 8. srečanje etnografskih mask iz Slovenije in tujine.

TREBNJE, 21. februarja – Moj teater je v kulturnem domu gostoval s komedijo Pižama za šest.

NOVO MESTO, 22. februarja – V Kulturnem centru Janeza Trdine je bila na ogled komedija Elizabeta je zagreta v izvedbi Teatra 55.

PODČETRTEK, 22. februarja – Glasbena skupina kulturno-glasbenoturističnega društva Bratje Šušteršič iz Novega mesta je nastopila na dobrodelnem koncertu za družino Šket.

PTUJ, 22. februarja – V Galeriji Tensor so odprli razstavo 2. mednarodnega esktempora na temo Maska. Prvo nagrado, grand prix Mestne občine Ptuj, je prejel novomeški akademski slikar Uroš Weinberger.

KRŠKO, 25. do 27. februarja – V klubu Milka Mladinskega centra je potekal projekt Evropa skozi kulturo in šport, na katerem je sodelovalo okrog sto osnovnošolcev in srednješolcev.

NOVO MESTO, 26. februarja – Milenka Trkovnik je povabila v Knjižnico Mirana Jarca na predavanje z naslovom Pozitivna naravnost do življenja in dela ter na predstavitev knjige V vrtincu.

SEVNICA, 26. februarja – V galeriji gradu so odprli razstavo fotografij inštalacij na prostem Poetični dvogovori s kraji arhitekta Damjana Popelarja iz Tržišča. Razstavo je predstavil prof. Tomaš Valena.

NOVO MESTO, 27. do 28. februarja – V klubu LokalPatriot je potekal

Nastop folklorne skupine Milani s Sardinije v Kulturnem centru Janeza Trdine v Novem mestu

Vse fotografije v Kroniki: Milan Markelj

klubski festival ska®gae z nastopom skupin Skartizani iz Bele krajine in Pridigarjev iz Ormoža, Sitih hlapcev iz Maribora in Brain Holidays iz Zagreba.

BREŽICE, 28. februarja – Mladinski center je povabil na koncert alternativne glasbe z nastopom skupin Rotten Cold iz Avstrije, Rotting Cementary iz Maribora in Dickless Tracy iz Brežic.

ČRNOMELJ, 28. februarja – Gledališka skupina Zik Črnomelj je v kulturnem domu premierno uprizorila komično satiro Hamlet v Dolenjih Guzincih. Ponovili so jo še naslednji dan.

DRAGATUŠ, 28. februarja – Folklorna skupina Dragatuš je v kulturnem domu pripravila prireditev Večer z Dragatušci.

MOKRONOG, 28. februarja – V kulturnem domu je potekal 5. festival (Ah), te orglice, na katerem je nastopilo preko 20 izvajalcev, solistov in sestavov različnih inštrumentov z orglicami, zaključil pa se je s skupinskim nastopom orgličarjev in komornega godalnega orkestra Camara medica. Naslednji dan se je festival preselil v Ljubljano, kjer je v dvorani Slovenske filharmonije potekal gala koncert.

NOVO MESTO, 28. februarja – Folklorno društvo Kres je povabilo v Kulturni center Janeza Trdine na celovečerni nastop njihovih skupin. V goste so povabili folklorno skupino Don Milani s Sardinije.

BLANCA, februarja – Gledališka skupina KD Franceta Prešerna je premierno uprizorila komedijo Dušana Jovanoviča Klinika kozarčki. Igro je režirala prof. Andreja Fakin.

ČRMOŠNICE, februarja – Za kulturni praznik so pripravili recital pesmi iz zbirke Pesmi štirih in ga posvetili pesniku Janezu Menartu.

KOČEVJE, februarja – Kočevska kulturnica Romana Novak je ljubitelje poezije ob kulturnem prazniku povabila v Križno jamo.

KRMELJ, februarja – Priredili so koncert z literarnim večerom učencev sevniške glasbene šole iz Krmelja, Šentjanža in Tržišča ter literarne skupine Knapec iz OŠ Krmelj.

LJUBLJANA, februarja – Med nagrajenci Prešernovega sklada je tudi slikar Oto Rimele. Nagrado je prejel za lansko razstavo Iluminacije, pripravljeno posebej za razstavišče v nekdanji samostanski cerkvi v Galeriji Božidarja Jakca v Kostanjevici.

MENGEŠ, februarja – V počastitev kulturnega praznika so v osnovni šoli pripravili razstavo 19 izvornih ilustracij lani umrlega trebanjskega likovnega ustvarjalca Lucijana Reščiča. Razstavo je postavil Jože Zupan.

METLIKA, februarja – Na prireditvi v kulturnem domu ob slovenskem kulturnem prazniku je bila slavnostna govornica direktorica Belokranjskega muzeja Andreja Brancelj Bednaršek. Dijakinje Srednje šole Metlika so predstavile svojo pesniško zbirko Pesmi treh.

NOVO MESTO, februarja – Regionalni mesečnik Park je izšel kot Strip magazin s predstavtivijo dolenjskih ustvarjalcev stripa. – Profesorica Vladka Korošec je skupaj z dijaki novomeške gimnazije pripravila predstavo po romanu Alamut, ki so jo zaigrali v Kulturnem centru Janeza Trdine. – Mestni časopis Novi medij je v Tuševem centru proglasil za najmeščana ravnateljja Glasbene šole Marjana Kozine Zdravka Hribarja.

RAZBOR, februarja – Ob kulturnem prazniku je obiskovalcem zapel Posavski oktet, svoja likovna dela pa je razstavila Alenka Bogovič.

RIBNICA, februarja – V počastitev kulturnega praznika je v dvorani Ideal centra nastopila vokalno-instrumentalna skupina La Zonta, predstavili pa so tudi knjigo Življenjske pripovedi iz Ribniške doline Majde Slabe ter knjigo Polone Vesel Mušič Magdalena, fara naša: predstavitev, zgodovina in življenje župnije Sodražica.

ZAGREB, februarja – Na bienalnem mednarodnem pianističnem tekmovanju Etude in lestvice so se odlično odrezali učenci Glasbene šole Brežice.

R A S T

REVIJA ZA LITERATURO, KULTURO IN DRUŽBENA VPRAŠANJA

LETNIK XV, APRIL 2004, št. 2 (92) ISSN 0353-6750, UDK 050 (497.4)

- IZDAJATELJICA:** Mestna občina Novo mesto, zanjo župan mag. Boštjan Kovačič
- SOIZDAJATELJICE:** Občine Črnomelj, Dolenjske Toplice, Mirna Peč, Semič, Šentjernej, Škocjan, Trebnje in Žužemberk
- SVET REVIJE:** Predsednica sveta: Staša Vovk (Mestna občina Novo mesto), člani: Rudolf Cerkovnik (Žužemberk), Anica Jakša (Semič), Ksenija Khalil (Črnomelj), Cvetka Klobučar (Škocjan), Jože Kumer (Dolenjske Toplice), Ida Zagorc (Šentjernej), Aleksander Rupena (Mirna Peč) in Občina Trebnje
- UREDNIŠTVO:** Milan Markelj (odgovorni urednik), Nataša Petrov (namestnica odgovornega urednika), Ivan Gregorčič (Literatura), Marinka Dražumerič (Kultura), Marko Koščak (Družbena vprašanja), Tomaž Koncilija (Odmevi in odzivi), Janko Orač (likovni urednik)
- NASLOV UREDNIŠTVA IN TAJNIŠTVA:** Mestna občina Novo mesto, Novi trg 6, 8000 Novo mesto, s pripisom: za revijo Rast, tel.: (07) 39-39-105 in (07)39-39-253, faks: (07) 39-39-208, elektronska pošta: rast@infotehna.si
- TAJNIK REVIJE:** Franc Zaman
- LEKTOR:** Peter Štefančič
- NAROČNINA:** Podračun Mestne občine Novo mesto, št. 01285-0100015234, s pripisom: za revijo Rast
Letna naročnina za fizične osebe je 4.500 SIT, za pravne osebe 7.500 SIT. Ta številka stane v prosti prodaji 1.000 SIT
Odpovedi so možne samo v začetku koledarskega leta.
- PRISPEVKI:** Rokopise sprejemajo tajnik revije in uredniki. Nenaročenih rokopisov in drugih gradiv ne vračamo. Željeno je, da so prispevki napisani z računalnikom, stiskani v dveh izvodih na eni strani papirja in s širokim razmikom (30 vrst na stran). Zapisi na računalniški disketi naj bodo shranjeni v formatu MS Word.
- NAKLADA:** 500 izvodov
- PRIPRAVA ZA TISK:** MiM
- TISK:** Tiskarna Novo mesto
- Na podlagi Zakona o davku na dodano vrednost (Uradni list RS, št. 89/98) je revija uvrščena med proizvode, za katere se obračunava davek na dodano vrednost po stopnji 8,5 odst.
- Izhaja dvomesečno
- Izid te številke so podprli: Mestna občina Novo mesto, Upravna enota Novo mesto, občine soizdajateljice in Ministrstvo za kulturo RS.

SODELAVCI TE ŠTEVILKE

Katja CEGLAR, univ.dipl. umetnostna zgodovinarica in univ.dipl. sociologinja kulture, kustosinja v Galeriji Božidarja Jakca, Kostanjevica na Krki

Marijan DOVIČ, mag. literarnih znanosti, mladi raziskovalec za literaturo ZRC SAZU v Ljubljani, Novo mesto

Vlado GARANTINI, učitelj, pesnik, OŠ Litija, Zagorje ob Savi

Nejc GAZVODA, dijak novomeške gimnazije, Novo mesto

Boris GOLEC, doc., dr., znanstveni sodelavec na Zgodovinskem inštitutu M.Kosa ZRC SAZU v Ljubljani, znanstveni svetnik, izredni profesor, Ljubljana

Stane GRANDA, dr. zgodovinskih znanosti, zgodovinar ZRC SAZU v Ljubljani, Ljubljana

Jovo GROBOVŠEK, univ. dipl. inž. arh., Zavod za varstvo kulturne dediščine RS, OE Novo mesto, Novo mesto

Stanka HRASTELJ, teologinja, Leskovec pri Krškem

Marija KALČIČ MIRTič, upravna delavka, Društvo gluhih in naglušnih Krško, Krško

Viktorija KANTE, univ. dipl. zgodovinarica, Šmarje, Branik

Ivan KASTELIC, univ. dipl. novinar, kustos pedagog, Posavski muzej Brežice, Krško

Tatjana PREGI KOBEL, univ. dipl. umetnostna zgodovinarica, likovna kritičarka, esejistka, pesnica, Ljubljana

Janez KOLENC, prof. slovenskega jezika in književnosti, Novo mesto

Tomaž KONCILIJA, univ. dipl. komparativist in prof. slovenščine, OŠ Grm, Novo mesto

Marko KOŠČAK, dr. znanosti s področja geografije, vodja projekta Po poteh dediščine Dolenjske in Bele krajine, Trebnje

Marijan F. KRANJC, generalmajor v pokoju, Ljubljana

KRONIST, sodelavka revije Rast

Alenka ČERNELIČ KROŠELJ, prof. umetnostne zgodovine in univ. dipl.etnologinja in kulturna antropologinja, Valvasorjev raziskovalni center Krško, Krško

Milan MARKELJ, novinar, urednik, Novo mesto

Lidija MURN, univ. dipl. novinarka, Dolenjski list Novo mesto, Novo mesto

Daliborka PODBOJ, inž. kemije, plesna pedagoginja, Ljubljana

Gregor POMPE, asistent na Oddelku za muzikologijo Filozofske fakultete v Ljubljani, prof. nemškega jezika, skladatelj in glasbeni publicist, Ljubljana

Rudi STOPAR, pesnik, likovni umetnik, Grič, Sevnica

Dušan STRGAR, univ. dipl. etnolog, konservatorski svetovalec, Zavod za varstvo kulturne dediščine RS, OE Novo mesto, Novo mesto

Vladimira ŠTOVIČEK, akademska kiparka, Leskovec pri Krškem

Maja TOPOLE, Geografski inštitut Antona Melika ZRC SAZU v Ljubljani, Bled

82
RAST 2004

200701984,2

COBISS 0

KNJIZNICA M. JARCA
Domeznanski oddeljek

RAST – APRIL 2004

MESTNA OBČINA NOVO MESTO